

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİNDARLIK VE ÖZGECİLİK
DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BAZI DEĞİŞKENLER
AÇISINDAN İNCELENMESİ

Mehmet Sait AZ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Cevat ACAR

Mardin 2020

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİNDARLIK VE ÖZGECİLİK
DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BAZI DEĞİŞKENLER
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Mehmet Sait AZ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Cevat ACAR

Mardin 2020

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı 16763011 numaralı öğrencisi Mehmet Sait Az'ın hazırladığı “Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık ve Özgecilik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi” başlıklı Tezli Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 24/03/2020 Salı günü saat 15:00’da yapılmış, tezin onayına oy çokluğu/oybirliğiyle karar verilmiştir.

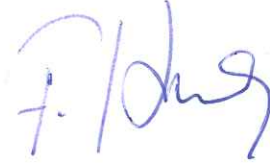
Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Cevat Acar

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ferdi Kıraç

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Tahsin Kula

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...../...../20.... tarih ve ...../..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2020

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Ziya Polat

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	IV
ÖN SÖZ	VII
ÖZET	VIII
ABSTRACT	X
TABLolar LİSTESİ	XII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIV
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Amacı	1
2. Araştırmanın Önemi	2
3. Evren ve Örneklem.....	3
4. Veri Toplama Araçları.....	6
4.1. Dinî Yaşayış Ölçeği	6
4.2. Özgeçililik Ölçeği	7
4.3. Sosyo Demografik Veri Formu.....	8
4. Araştırmanın Sınırlılıkları	9
5. Araştırmanın Sayıltıları	9
1. KURAMSAL ÇERÇEVE: DİNDARLIK VE ÖZGECİLİK	10
1.1. Dindarlık.....	10
1.1.2. Din ve Dindarlık.....	12
1.1.2. Din Tanımları.....	13
1.1.2.1. Psikolojide Din.....	16
1.1.2.2. Sosyolojide Din.....	19
1.1.2.3. Felsefede Din	21
1.1.3. Dinin Kaynağı ile İlgili Görüşler	23
1.1.4. Dindarlık Türleri	25
1.1.5. Dindarlık Boyutları	27
1.1.5.1. İdeolojik-İnanç Boyutu	27
1.1.5.2. İbadet Boyutu	28
1.1.5.3. Duygu ve Tecrübe Boyutu	29

1.1.5.4. Bilgi Boyutu	30
1.1.5.5. Etki Boyutu	31
1.2. Özgecilik	31
1.2.1. Özgecilik Kavramının Tanımı	31
1.2.2. Özgeciliğin Tarihsel Gelişimi	33
1.2.3. Özgecilikle İlgili Diğer Kavramlar	34
1.2.3.1. Olumlu Sosyal Davranış (Prososyal Davranış).....	34
1.2.3.2. Empati	35
1.2.3.3. Fedakârlık.....	36
1.2.3.4. Yardım Etme	37
1.2.3.5. Hasbîlik	38
1.2.3.6. Erdem	39
1.2.3.7. Îsâr.....	40
1.2.4. Özgecilik ve Din	41
1.2.4.1. Hristiyanlık, Yahudilik ve Diğer Dinlerde Özgecilik	42
1.2.4.2. İslam Dininde Ayet ve Hadislerle Özgecilik	44
1.2.5. Özgeciliğin Diğer Bilimlerle İlişkisi.....	45
1.2.5.1. Özgecilik ve Biyoloji	46
1.2.5.2. Özgecilik ve Sosyoloji	47
1.2.5.3. Özgecilik ve İktisat	48
1.2.5.4. Özgecilik ve Felsefe.....	49
1.2.5.5. Özgecilik ve Psikoloji (Psikoloji Kuramlarının Özgeciliğe Yaklaşımları).....	51
1.2.5.5.1. Psikanalitik Kuramda Özgecilik.....	51
1.2.5.5.2. Ahlaki Gelişim ve Hümanist Kuramda Özgecilik.....	53
1.2.5.5.3. Davranışçı ve Sosyal Öğrenme Kuramlarında Özgecilik.....	55
1.2.6. Özgecilik ve Egoizm.....	56
1.2.7. Özgeciliğin Faydaları.....	57
1.2.8. Özgeciliği Etkileyen Faktörler.....	58
1.3. İlgili Araştırmalar	61
1.3.1. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar.....	61
1.3.2. Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar	62

2. BULGULAR VE YORUM	69
2.1. Dindarlık ve Özgecilik İlişkisi	69
2.2. Cinsiyet Değişkenine Göre Dindarlık ve Özgecilik Düzeyleri	72
2.3. Öğrencilerin Yaşlarına Göre Dindarlık ve Özgecilik Düzeyleri	75
2.4. Öğrencilerin Okudukları Fakültelere Göre Dindarlık ve Özgecilik Düzeyleri	78
2.5. Sınıf Düzeyine Göre Dindarlık ve Özgecilik Düzeyleri.....	84
2.5. Öğrencilerin Algılanan Dinî Duruma Göre Dindarlık ve Özgecilik Düzeyleri	89
KAYNAKÇA	96
EKLER	105
ÖZGEÇMİŞ	109

ÖN SÖZ

Bireyin psikolojisini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin başında, din olgusu gelmektedir. Birçok eylem ve davranışı etkileyen din olgusu, başka durumlardan da etkilenmektedir. Bu araştırmada, dinin insan üzerindeki etkisiyle oluşan dindarlık kavramıyla özgecilik kavramı arasındaki ilişki irdelenmiştir. Özgecilik dini metinlerde de tavsiye edilmektedir. Kişinin daha iyi bir dindar olması için diğer insanları da düşünmesi, hatta kendi nefsinin yerine diğer insanları tercih etmesi, insanlara yardım etmesi ve iyiliksever olması gibi özellikler gereklidir.

Bu çalışmayı yaparken her aşamasında yardımlarını, yönlendirmelerini ve özellikle araştırma verilerinin istatistiksel analizinde desteğini esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Muhammet Cevat ACAR'a, bu çalışma esnasında bilgi, tavsiye ve tecrübelerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Sayın Doç. Dr. Ömer Bozkurt'a, Sayın Doç. Dr. Mehmet Alıcı'ya, Sayın Doç. Dr. Eyüp Aktürk'e ve Jüri üyeleri Sayın Dr. Öğretim Üyesi Tahsin Kula'ya ve Sayın Dr. Öğretim Üyesi Ferdi Kırış'a, yüksek lisans çalışmasının hazırlanması ve yürütülmesinde emeği geöen tüm hocalarıma, destek ve motivasyonları ile her daim yanımda olan abim Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Ata Az'a, tezimin şeklını almasında bana yardımcı olan ve zamanını bana ayıran değerli hocam Sabahattin Bala'ya, her daim yanımda olan desteklerini esirgemeyen aileme, araştırmanın örneklemini oluşturan ve kendilerine yönelttiğimiz ölçeklere içtenlik ve özveriyle cevap veren Mardin Artuklu Üniversitesi öğrencilerine ve uygulama yaptığımız sınıflarda kolaylık sağlayan öğretim elemanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık ve Özgecilik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

Mehmet Sait AZ

Mardin Artuklu Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

2020: 110 Sayfa

İnsan yaşamını etkileyen birçok faktör mevcuttur. Bu faktörlerin başında “din” gelmektedir. Din, insanın yaşamını ve davranışlarını hem bireysel hem de toplumsal yönden etkilemektedir. Ayrıca insanların bir arada yaşamasını sağlayan bir takım ahlaki değerler de bulunmaktadır. Dinde önemli bir yeri olan ahlaki değerlerden biri özgecildir. Özgecilik, herhangi bir beklenti ve çıkar düşüncesi olmadan yapılan yardım faaliyetidir. Özgecilik aynı zamanda toplumsal dayanışma ve fedakârlığı temsil eden dini bir davranıştır.

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin dindarlık ve özgecilik düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlanmaktadır. Bu bağlamda tanımlayıcı ve kesitsel özellikte bir çalışmadır. Çalışmada, dindarlık, özgecilik ve bunlarla ilişkili diğer kavramlar tanımlanarak diğer bilimlerle ilişkisi ortaya konmuştur. Ayrıca üniversite öğrencilerinin dindarlık ve özgecilik düzeylerinin çeşitli demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, fakülte, sınıf düzeyi ve algılanan dini durum) yönünden farklılık gösterip göstermediği ve özgecilik ile dindarlık ilişkisi incelenmiştir.

Araştırmanın evrenini Mardin Artuklu Üniversitesi’nde lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini kotalı ve örnekleme yöntemi ile belirlenen 510 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada dindarlığı ölçmek için, Kayıklık ve Kalgı (2017) tarafından geliştirilen Dinî Yaşayış Ölçeği; özgecilik düzeyini ölçmek için de Ekşi ve Otrar (2013) tarafından geliştirilen Özgecilik Ölçeği kullanılmıştır. Değişkenler ile

ölçekler ve alt boyutlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için verilerin analizinde sosyal bilimlerde sıkça kullanılan SPSS paket programı kullanılmıştır. Veriler; t testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), Kruskal Wallis H testi, Tamhane testi ve dindarlık ile özgecilik arasındaki ilişkinin saptanması amacıyla basit korelasyon teknikleri ile analiz edilmiştir.

Analizler sonucunda öğrencilerin dindarlık ve özgecilik düzeyleri arasında olumlu yönde anlamlı ilişki çıkmıştır. Dindarlık ve özgecilik alt boyutları arasında en yüksek anlamlı pozitif ilişki ibadet ile gönüllü faaliyetlere katılma ve ibadet ile fiziksel güce dayalı yardım arasında tespit edilmiştir. Dindarlık ve cinsiyet arasında, erkek öğrencilerin inanç düzeylerinin kız öğrencilerden daha yüksek olduğu; kız öğrencilerin ise ibadet düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Özgecilik ile cinsiyet arasında ise kız öğrencilerin özgecilik düzeyleri erkek öğrencilerden anlamlı derecede daha yüksek çıkmıştır.

Dindarlık düzeyi ve yaş değişkeni arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Özgecilik ve yaş arasında ise özgeciliğin alt boyutları olan gönüllü faaliyetlere katılma ve fiziksel güce dayalı yardım arasında negatif yönlü ilişki ortaya çıkmıştır. Dindarlık ve özgecilik düzeylerinin öğrencilerin okudukları fakülte değişkeni ile karşılaştırıldığında İslami ilimler Fakültesi, daha sonra da Edebiyat Fakültesi öğrencileri diğer fakülte öğrencilerine göre daha yüksek puanlar aldıkları tespit edilmiştir. Dindarlık ve özgecilik düzeylerinin öğrencilerin okudukları sınıf düzeyi değişkeni ile karşılaştırıldığında Hazırlık sınıfı öğrencilerinin dindarlık düzeyleri diğer sınıflarda okuyan öğrencilerden (2. sınıf hariç) anlamlı derecede daha yüksek çıkmıştır. 2. sınıfta okuyan öğrencilerin inanç ve ibadet puanları 3. ve 4. sınıfta okuyan öğrencilerin puanlarından anlamlı derecede daha yüksek çıkmıştır. Öğrencilerin dindarlık ve alt boyutları puanlarının genelinde, hazırlık sınıfından itibaren 4. sınıfa doğru gidildiğinde sayısal olarak bir düşüş yaşandığı tespit edilmiştir. Özgecilik düzeylerinin öğrencilerin algılanan dinî durum değişkeni ile karşılaştırıldığında, “Dinî inancım var ve dinin gereklerini tam olarak yerine getirmeye çalışırım” seçeneğini tercih eden öğrencilerin özgecilik düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Özgecilik, din, dindarlık, empati, yardım etme, üniversite öğrencileri, Din Psikolojisi.

ABSTRACT

Master Thesis

An Investigation on the Relationship Between Levels of Religiosity and Altruism of University Students

Mehmet Sait AZ

Mardin Artuklu University

Institute of Graduate Education

Department of Philosophy and Religious Sciences

2020: 110 Pages

There are many factors that affect human life. “Religion” is one of these factors that affects human life and behavior both individually and socially. There are also a number of moral values that enable people to live together. One of the these moral values that has an important place in religion is altruism. Altruism is a charitable activity without any expectation and interest. Altruism is also a religious behavior that represents social solidarity and self-abandonment.

This research aims to reveal the relationship between religiousness and altruism among university students. In this context, it is a descriptive and cross-sectional study. In this study, religiosity, altruism and other related concepts have been defined and their relations with other sciences has been revealed. In addition, it was examined that whether there are differences among university students' level of religiousness and altruism and in demographic variables (gender, age, faculty, class level and religious status) and the relationship between altruism and religiosity.

The centre/group of the research consists of Mardin Artuklu University undergraduate students. A questionnaire survey was conducted on a total of 510 undergraduate students A survey was conducted through quota and random sampling with undergraduate students. In order to measure religiosity in the study, Religious Living Scale (RLS) used that is

developed by Kayıklık ve Kalgı (2017) and in order to measure altruistic behaviors Altruism Scale (AS) that is developed by Ekşi and Otrar (2013). So as to reveal the relationship between variables and scales and sub-dimensions, SPSS package program, which is frequently used in social sciences, was used in the analysis of the data. Data were analyzed with t test, One Way Analysis of Variance (ANOVA), Kruskal Wallis H test and simple correlation techniques to determine the relationship between religiosity and altruism.

As a result of the analysis, a positive relationship was found between students' religiosity and altruism levels. The highest meaningful positive relationship between religiosity and altruism sub-dimensions was determined between worship and volunteer activities, and between worship and physical strength help. Between worship and gender, it was found that the belief levels of male students were higher than female students; also it was seen that the worship level of female students were higher than male students. Between altruism and gender, female students' altruism levels were significantly higher than male students.

A moderate negative relationship was found between the level of religiosity and age variable. A negative relationship has emerged between altruism and age between participating in volunteer activities, which are sub-dimensions of altruism, and physical power-based assistance. When the levels of religiosity and altruism are compared with the faculty variable that the students it was determined that the students of the Faculty of Islamic Sciences and then the Faculty of Letters received higher scores than other faculty students. Also when religiosity and altruism levels are compared with students' class level variable the religiosity scores of the preparatory class were significantly higher than the other grade levels (except 2nd grade students). The belief and worship scores of the students studying in the 2nd grade were significantly higher than the scores of the students studying in the 3rd and 4th grades. Though it has been determined that there is a numerical decrease in the scores of students' religiosity and sub-dimensions when they move towards 4th grade from the preparatory class. In terms comparing students' perceived religious situation variable of altruism levels, it was found that the altruism scores of the students who chose "I have religious faith and try to fulfill the requirements of religion fully." were higher than those who marked other preferences.

Keywords: Altruism, religion, religiosity, empathy, help, university students, religious psychology.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. : Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo demografik özellikleri.....	5
Tablo 1.1: Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Evrelerinin Tanımlanması.....	54
Tablo 2.1: Dindarlık ve Özgeçilicilik Arasındaki İlişkiye Ait Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi Sonuçları	70
Tablo 2.2: Cinsiyet Değişkenine Göre Dindarlık Puanları T Testi Sonuçları..	73
Tablo 2.3: Cinsiyet Değişkenine Göre Özgeçilicilik Puanları T Testi Sonuçları...	74
Tablo 2.4: Dindarlık ve Yaş Arasındaki İlişkiye Ait Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi Sonuçları	74
Tablo 2.5: Özgeçilicilik ve Yaş Arasındaki İlişkiye Ait Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi Sonuçları	78
Tablo 2.6: Fakülteye Göre Dindarlık Puanları ANOVA Testi Sonuçları	79
Tablo 2.7: Dindarlık Ölçeğinin Fakülte Değişkenine Ait Ortalama Puanları...	80
Tablo 2.8: Fakülteye Göre Özgeçilicilik Puanları ANOVA Testi Sonuçları.....	82
Tablo 2.9: Özgeçilicilik Ölçeğinin Fakülte Değişkenine Ait Ortalama Puanları...	83
Tablo 2.10: Sınıf Düzeyine Göre Dindarlık Puanları ANOVA Testi Sonuçları.....	86
Tablo 2.11: Dindarlık Ölçeğinin Sınıf Düzeyi Değişkenine Ait Ortalama Puanları	87
Tablo 2.12: Sınıf Düzeyine Göre Özgeçilicilik Puanları ANOVA Testi Sonuçları.....	88
Tablo 2.13: Özgeçilicilik Ölçeğinin Sınıf Düzeyi Değişkenine Ait Ortalama Puanları	89
Tablo 2.14: Özgeçilicilik Ölçeğinin Algılanan Dini Durum Değişkenine Ait Kruskal Wallis H Testi Sonuçları	91

Tablo 2.15: Özgeçilik Ölçeğinin Alt Boyutlarına Göre Algılanan Dini Durum Değişkenine Ait Kruskal Wallis H Testi Sonuçları	92
--	----

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt	:	Aktaran
Anova	:	Tek-Yönlü Varyans Analizi (One-Way Analysis of Variance)
C	:	Cilt
Çev	:	Çeviren
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
DYÖ	:	Dinî Yaşayış Ölçeği
Ed	:	Editör
No	:	Numara
S	:	Sayı
Ss	:	Sayfa sayısı
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
ÖÖ	:	Özgecilik Ölçeği
Yay	:	Yayınları, Yayınevi

GİRİŞ

Dinler, mensuplarına karşılık beklemeden ilahi rıza doğrultusunda iyilik yapmayı ve yardımsever olmayı tavsiye etmektedir. Dinin amaçları arasında, bireylere bu yönde bir kişilik kazandırma vardır. Böylece din, toplumda huzuru, birlik ve beraberlik içinde yaşamayı tesis etmeye çalışmaktadır.

Olumlu sosyal eylemler arasında yer alan özgeci davranış yapılış şekli bakımından diğer yardım davranışlarından farklılık göstermektedir. Diğerlerinde bu davranışı yapan kişinin niyeti ve karşılık bekleyip beklememesi önemli değilken özgeci davranışta bu çok önem arz etmektedir. Bundan dolayı özgeci davranış ve ahlak arasında yakın bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Kişinin yardım davranışında bulunup bulunmaması ile bireyin niyeti, ahlaki açıdan önem teşkil etmektedir.

Sosyal bilimcilerin yaptığı araştırmalar günümüz insan neslinin davranışlarının üzüntü ve endişe verici olduğunu ortaya koymaktadır. Zamanın getirdiği siyasi ve ekonomik sıkıntılar insan yaşantısı üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Teknolojinin hızlı ilerlemesi ve nüfus artışı gibi değişkenlerin sonucunda oluşan ekonomik ve sosyal sorunlar insan davranışlarını olumsuz etkilemektedir. Materyalist, sadece kendi çıkarını düşünen ve başkasının sorunlarıyla ilgilenmeyen bir kuşağın oluşmasına neden olmaktadır (Akbaba, 1994: 2). İnsan hayatı üzerinde etkisi olan dinin kutsal metinlerinde de sıklıkla vurgulanan erdemli insan tasavvuru ile realitede yer alan insan davranışları arasındaki makas her geçen gün daha da artmaktadır. Dinin insan davranışları üzerindeki etkisi yadsınamayacak kadar çoktur. Özellikle insanlara ahlaklı olmayı ve yardımseverliği tavsiye etmesine rağmen bireylerin sosyal hayatta bu konuda hassas olmamaları dikkat çekicidir.

1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin özgecilik düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Öğrencilerin özgecilik düzeyleri ile dindarlık düzeylerinin yaş, cinsiyet, fakülte, kaçıcı sınıfta okudukları ve kendilerini dini açıdan nasıl tanımladıkları gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak da araştırmanın bir diğer amacıdır. Bu değişkenler ile Dinî Yaşayış Ölçeği'nin alt boyutları olan; inanç, ahlak, ibadet ve Özgecilik

Ölçeği'nin alt boyutları olan; gönüllü faaliyetlere katılma, maddi yardım, travmatik durumlarda yapılan yardım, yaşlı/hastalara yapılan yardım, fiziksel güce dayalı yardım, eğitim sürecinde yardım ve yakınlık duygusundan kaynaklanan yardım arasındaki ilişki de ortaya konulmak istenmektedir.

Bu araştırma ile dinin, kendisine mensup olan bireylere özgecilik konusunda emir ve tavsiyelerinin sosyal hayat üzerindeki etkisi tespit edilmek istenmektedir. Bununla birlikte yaş, cinsiyet ve eğitim gibi değişkenlerin dindarlık ve özgecilik ilişkisi üzerindeki etkisini inceleme amacı da güdülmektedir.

Dindarlık ve özgecilik kavramları incelenerek aralarındaki ilişki ortaya konmaya çalışılacaktır. Üniversite yılları, birçok yaşam tarzı kararının alındığı bir zaman dilimidir. Bu sebeple, bu dönemde öğrencilerin bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan sağlıklı bir yaşam tarzı geliştirmelerine yardımcı olmak amacıyla önleyici programların hazırlanarak uygulanabilmeleri için, bu çalışmanın katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Araştırmanın Önemi

İnsanlığın var olduğu ilk dönemlerden itibaren din, toplumların hayatında her zaman olmuştur. Bireysel manada inançsız insanlar olmuşsa da dinsiz topluma rastlanmamıştır. Bu yüzden din insanın var olmasıyla birlikte var olmuştur (Aydın, 2004). İnsanın hayatında yer alan din, bireysel ve sosyal yaşamın her alanında tezahür etmiştir. Ayrıca insanların ilişkileri ve ahlak değerleri üzerinde de önemli derecede belirleyici etken din olmaktadır. J. M. Yinger dini, insanlığın bu yapı sayesinde beşeri sorunları çözmeye çalıştığı teorik ve pratikler sistemi şeklinde tarif etmektedir (Günay, 2008). Dinin getirdiği inanç ilkeleri, ibadetler ve ahlaki öğretiler ile bedenen ve ruhen olgun ve örnek bir insan oluşturulmaya çalışılmaktadır (Sevindik, 2015). İnsana, kendisine ve çevresine faydalı ve yardımsever olmasını emreden din, günümüzde toplumsal ilişkiler üzerinde etkisini her geçen gün yitirmektedir. Bunun bir yansıması olarak 1964 yılında New York'ta genç bir kadının sokak ortasında herkesin gözü önünde öldürülmesi ve ona yardım edilmemesi ile ilgili olarak yardım etme üzerine araştırmalar yapılmış ve önemli bulgulara ulaşılmıştır (Gül, 2016).

Tarihsel olarak ilk kez Auguste Comte tarafından ortaya koyulan özgecilik terimi, G. H. Lewis ile Herbert Spencer'ın yazıları aracılığıyla yaygınlık kazanmıştır (Hançerlioğlu, 2000). Comte'a göre, 1789 Fransız İhtilali'nin getirdiği bireycilik ve onun sonucu olan bencilliğin toplumda doğurduğu bağımsızlığı gidermek için yeni toplum düzenine ihtiyaç duyulmuştur. Bu düzende toplum etkilidir ve toplumsal düzenin başlıca ilkesi başkaları için yaşamak olmalıdır. Comte'un özgecilik dediği şey budur. Comte'a göre kendimizin tüketebileceği kadar üretmek bencilik, başkalarının tüketimini düşünerek üretmekse özgecildir (Cevizci, 2003). Sorokin de, özgeciliği ben merkezlilikten uzaklaşma olarak açıklamıştır (Duru, 2002a).

Bu araştırma ile üniversitede okuyan öğrencilerin dindarlık ve özgeci davranış durumlarının tespit edilmesiyle eğitim alanında özgeci eylemlerin belirlenip geliştirilmesini ve bu tespitlerin eğitime veri sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte özgeci davranışların dindarlıkla ve çeşitli demografik özelliklerle ilişkisi incelenmesi özgeci eylemlerin ve ilgili durumlarının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Özellikle Sağlık Bilimleri Fakültesinde okuyan öğrencilerinin hastalarına yaklaşımı, Edebiyat Fakültesinde okuyan öğrencilerin öğretmen adayı olmaları nedeniyle öğrencilerine yaklaşımı ve örnek olması, İslami İlimler Fakültesinde okuyan öğrencilerin topluma dini öğreten ve toplumda dini temsil eden grup olmaları yönünden özgecilik konusu önem arz etmektedir. Öğrencilerin mesleki yaşamlarında yardım etme becerilerini geliştirmek toplumsal hayat için önemlidir. Bu çalışma ile öğrencilerin dindarlık ve özgecilik ilişkisi incelenerek bunları etkileyen faktörler belirlenmek istenmektedir.

3. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Mardin Artuklu Üniversitesinde lisans düzeyinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında bu üniversitenin çeşitli fakültelerinde ve bölümlerinde okuyan hazırlık sınıfı, 1, 2, 3 ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Mardin Artuklu Üniversitesindeki bu örnekleme Edebiyat Fakültesi, İslami İlimler Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesiyle Mühendislik ve Mimarlık Fakültelerinde öğrenim gören 200 erkek ve 310 kadın olmak üzere toplam

510 üniversite lisans öğrencisi üzerinden kotalı ve seçkisiz örneklem yoluyla bir alan araştırması yapılarak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Mardin Artuklu Üniversitesinin öğrencileriyle yapılacak olan anket çalışması için Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörlüğüne 25.10.2019 tarihinde, çalışmanın etik açıdan uygunluğu dilekçesi verilmiş, Etik Kurulunun yaptığı incelemeler sonucunda 08.11.2019 tarihli ve 2019/01-2 sayılı kararı ile etik açıdan uygun olduğu görüş ve kanaatine varılmıştır.

Bu araştırma, İlişkisel Tarama Modelinin kullanıldığı bir araştırmadır. İlişkisel araştırma modeli ile değişkenler arasındaki ilişkileri Dini Yaşayış Ölçeği ve Özgeciliğe Ölçeği ile ilişkinin düzeyinin belirlenmesine ve muhtemel sonuçların tahmin edilmesine çalışılacaktır. Yapılacak bu çalışma için araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet, fakülte, sınıf, doğum sırası ve sosyal çevrelerine göre dağılımları tespit edilerek çalışmada tablo şeklinde verilecektir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda, değişkenleri incelemek ve genel bir durum tespiti yapmak için nicel yöntemlerden anket tekniği uygulanacaktır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sosyo Demografik Özellikleri

Değişkenler		Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	310	60,7
	Erkek	200	39,2
Yaş	17 ve Altı	3	0,58
	18	9	1,76
	19	74	14,5
	20	93	18,2
	21	118	23,1
	22	92	18,0
	23	67	13,1
	24 ve Üstü	54	10,5
Fakülte	Edebiyat Fak.	103	20,1
	Müh. ve Mim. Fak.	104	20,3
	İslami İlimler Fak.	102	20,0
	Sağlık Bil. Fak.	101	19,8
	İkt. ve İdari Bil. Fak	100	19,6
Sınıf	Hazırlık Sınıfı	17	3,3
	1. Sınıf	126	24,7
	2. Sınıf	116	22,7
	3. Sınıf	144	28,2
	4. Sınıf	107	20,9
Algılanan Dini Durum	Dini inancım var ve dinin gereklerini tam olarak yerine getiririm	221	43,33
	Dini inancım var ve dinin gereklerini kısmen yerine getiririm	243	47,64
	Dini inancım var ve dinin gereklerini yerine getirmem.	30	5,88
	Dini inancım yok	16	3,13
Toplam		510	100

Tablo 1 İncelendiğinde örneklem grubundaki kadın öğrencilerin (%60,7) sayıca erkek öğrencilerden (%39,2) fazla olduğu dikkat çekmektedir. Öğrencilerin yaş oranına bakıldığında yoğunluğun en fazla 21 yaşında olan (%23,1), en az ise 17 ve altı yaş (%0,58) ile 18 yaş olan (%1,76) öğrencilerden oluşmaktadır. Fakülte bazında ise kotalı örneklem kullanıldığı için dağılım genel itibariyle birbirine yakındır. Örneklem alınan öğrencilerin sınıf düzeyleri oranı ise en fazla 3. sınıf öğrencilerinden (%28,2), en düşük ise hazırlık sınıfı öğrencilerinden (%3,3) oluşmaktadır. Bunun nedeni de araştırma yapılan fakülteler arasında sadece İslami İlimler Fakültesinde hazırlık sınıfının olmasıdır. Öznel dindarlık durumunda ise öğrencilerin %97'sinin dinî inancının olduğunu ancak dinin gereklerini yerine getirme noktasında farklılık olduğunu göstermektedir.

4. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan sosyo demografik veri formu, Kayıklık ve Kalgı (2017) tarafından geliştirilen Dinî Yaşayış Ölçeği ve Ümmet, Ekşi ve Otrar (2013) tarafından geliştirilen Özgecilik Ölçeği kullanılmıştır.

4.1. Dinî Yaşayış Ölçeği

Öğrencilerin dindarlık durumlarını ölçmek için Kayıklık ve Kalgı (2017) tarafından geliştirilen Dinî Yaşayış Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçeğin orijinal hâli Kayıklık tarafından geliştirilmiştir. Dinî Yaşayış Ölçeği, 36 madde ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek; inanç, ahlak ve ibadet olmak üzere üç boyuttan ve her boyut da on ikişer sorudan oluşmaktadır. Her boyut için en düşük puan 12, en yüksek puan 84'tür. Dinsel Yaşayış Ölçeği'nin güvenilirliği, iç tutarlık (Cronbach Alpha) katsayısı ile hesaplanmıştır. Ölçeği oluşturan maddelerin iç tutarlık katsayısı 0.930 olarak bulunmuştur. Ayrıca her bir faktörün iç tutarlık katsayısı kendi içerisinde hesaplanmıştır. Buna göre Faktör-1, Faktör-2 ve Faktör-3'ün iç tutarlık katsayısı sırasıyla 0.982, 0.937 ve 0.875 olarak hesaplanmıştır. Üç boyutlu otuz altı maddelik "Dinsel Yaşayış Ölçeği"nin kuramsal yapısını test etmek için "Doğrulayıcı Faktör Analizi-DFA (Confirmatory Factor Analysis-CFA)" yapılmıştır. Üç faktörlü DYÖ için yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin döndürülmüş faktör yük değerleri 0.390- 0.970 arasında değişmektedir. Ayrıca ölçeğin inanç faktörü toplam varyansın %29.265'ini, ahlâk faktörü %20.528'ini ve ibadet faktörü %14.801'ini açıklamaktadır. Her üç faktörün birlikte açıkladığı toplam varyans ise %64.594'tür. Kapsam geçerlik çalışması için alanında uzman olan dokuz araştırmacının görüşüne başvurulmuş ve elde edilen analizler sonucunda ölçeğin "Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ)" 1.17 olarak bulunmuştur (Kayıklık ve Kalgı, 2017: 8-12). Bu çalışmada Dinî Yaşayış Ölçeği'nin Cronbach Alpha değeri .975 olarak hesaplanmıştır. Yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sonucundan Dinî Yaşayış Ölçeği'nin, bireylerin dindarlık düzeylerini ölçen geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçekteki her bir ifade katılımcıların düşüncelerini yüksek derecede ortaya koymaları için 7'li likert tipi derecelendirme ile yapılmış ve her maddeye en düşük bir (1) en yüksek yedi (7) puan verilerek hesaplanmıştır: Bana Hiç Uygun Değil (1),

Bana Pek Uygun Değil (2), Bana Çok Az Uygun (3), Bana Biraz Uygun (4), Bana Oldukça Uygun (5), Bana Genellikle Uygun (6), Bana Her Zaman Uygun (7). Buna göre otuz altı (36) maddelik DYÖ’de bir kişinin alabileceği en düşük puan otuz altı (36), en yüksek puan ise iki yüz elli iki (252)’dir. Yüksek puanlar dindarlık düzeyinin yüksek, düşük puanlar dindarlık düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir (Kayıklık ve Kalgı, 2017: 6-7).

4.2. Özgecilik Ölçeği

Çalışmamızda yer alan öğrencilerin özgeci davranışlarını ölçmek için Ümmet, Ekşi ve Otrar (2013) tarafından geliştirilen “Özgecilik Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçeğin geliştirme çalışmasında açımlayıcı faktör analizi kullanılmış, kriter geçerliği çalışması yapılmış, madde ayırt edicilikleri belirlenmiş ve Cronbach Alpha güvenirlik sayısı hesaplanmıştır. Bu ölçek 38 madde ve 7 alt boyuttan oluşmaktadır. 38 maddelik ölçek, 7 alt boyutta toplanmış olup ve her bir alt boyuta giren maddeler incelendiğinde, alt boyutların mantıklı bir şekilde gruplaştıkları görülmüştür. Birinci boyut 7 maddeden (18, 15, 11, 26, 12, 25, 36. maddeler), ikinci boyut 6 maddeden (4, 5, 6, 2, 1, 21. maddeler), üçüncü boyut 6 maddeden (33, 23, 28, 30, 31, 34. maddeler), dördüncü boyut 4 maddeden (10, 8, 20, 24. maddeler), beşinci boyut 5 maddeden (16, 22, 17, 3, 7. maddeler), altıncı boyut 5 maddeden (14, 9, 19, 13, 29. maddeler) ve yedinci boyut de 5 maddeden (37, 32, 38, 35, 27. maddeler) oluşmaktadır. Bu boyutlar; gönüllü faaliyetlere katılma, maddi yardım, travmatik durumlarda yapılan yardım, yaşlı/hastalara yapılan yardım, fiziksel güce dayalı yardım, eğitim sürecinde yardım ve yakınlık duygusundan kaynaklanan yardım şeklindedir (Ümmet ve ark., 2013: 312).

Özgecilik Ölçeği’nin alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmek için yapılan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi sonucunda ölçeğin tüm alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler elde edilmiştir ($p<.001$). Ölçeğin güvenirliğine ait yapılan istatistiksel analiz sonucunda toplam güvenirlik katsayıları sosyal bilimlerde kabul edilebilen yeterli yüksekliğe sahiptir. Alt boyutların güvenirlik katsayılarına bakıldığında; en düşük Cronbach Alpha Katsayısı, Yakınlık Duygusundan Kaynaklanan Yardım alt boyutunda (.659), en düşük Guttman değeri yine Yakınlık Duygusundan Kaynaklanan Yardım alt boyunda

(,633) ve en düşük Spearman Brown değeri de Yakınlık Duygusundan Kaynaklanan Yardım Alt Boyutunda (,646) olduğu görülmüştür. Ancak ölçeğin toplam Cronbach Alpha değeri ,931, toplam Guttman değeri ,892 ve toplam Spearman Brown değeri ise ,892 olarak bulunduğundan ölçeğin istatistiksel olarak güvenilir olduğuna karar verilmiştir. Özgecilerik Ölçeği'nin kriter geçerliğini belirlemek amacıyla Schwartz (1992) tarafından geliştirilen Schwartz Değerler Ölçeği kullanılmıştır. Belirtilen ölçek 74 öğrenciye uygulanmış ve uygulama sonrasında kriter geçerliğini test etmek amacıyla (Özgecilerik Ölçeği alt boyutları ile Schwartz Değerler Ölçeği alt boyutları, özellikle yardımseverlik alt boyutu, arasındaki korelatif ilişkileri ortaya koymak amacıyla) Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi yapılmıştır. Kriter geçerliliği kapsamında yapılan analizlerde, Özgecilerik Ölçeği'nin tüm alt boyutları ile Schwartz Değerler Ölçeği'nin Yardımseverlik alt boyutu arasında pozitif yönde istatistiksel olarak $p < .001$ düzeyinde anlamlı ilişkiler elde edilmiştir. Yani katılımcıların özgecilerik davranışları (tüm alt boyutlarıyla) arttıkça Schwartz Değerler Ölçeği'nin yardımseverlik alt boyut puanları da istatistiksel olarak anlamlı düzeyde artmaktadır. Bu bulguya bakarak, Özgecilerik Ölçeği'nin ölçüt geçerliliğinin sağlanmış olduğunu söylenebilir (Ümmet ve ark., 2013: 313). Bu çalışmada Özgecilerik Ölçeğinin Cronbach Alpha değeri ,962 olarak hesaplanmıştır.

Bireylerin günlük yaşamlarında Özgeci (yardım etme) eğilimlerini ölçmeyi amaçlayan Özgecilerik Ölçeği Likert tipi bir ölçek olup 1 ile 5 arası dereceleme ile cevaplanmaktadır. Derecelendirmeler: (1), Hiç katılmıyorum (2), Katılmıyorum (3), Kararsızım (4), Katılıyorum (5) Tamamen katılıyorum seçeneklerini içermektedir (Ümmet ve ark., 2013: 301).

4.3. Sosyo Demografik Veri Formu

Veri formu, çalışmamıza katılan öğrencilerin demografik özellikleri hakkında bilgi almak için örnek çalışmalardan istifade edilerek ve bu konuda yetkin kişilerden de yardım alınarak oluşturulmuştur. Bu form, araştırmaya konu olan bağımsız değişkenlerle ilgili sorulardan oluşmaktadır. Anket uygulanan öğrencilere cinsiyetleri, yaşları, öğrenim görmekte oldukları fakülte adı, kaçınıcı sınıfta okudukları ve algıladıkları dinî durumları sorulmuştur. Bu veri formu Ek-3'te anket çalışması formu ile birlikte sunulmuştur.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Bu araştırma 2019-2020 eğitim-öğretim yılının güz döneminde, Mardin ilinde bulunan Mardin Artuklu Üniversitesinin Edebiyat Fakültesi, İslami İlimler Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Mühendislik ve Mimarlık Fakültelerinde öğrenim gören seçkisiz örneklem yoluyla seçilen üniversite öğrencilerini kapsamaktadır.

2. Araştırma belli bir zaman aralığında yapılmıştır ve kesitseldir. Zaman içerisinde araştırmaya muhatap olan öğrencilerin inanç, düşünce ve tutumlarında bir değişiklik meydana gelebileceği gerçeği göz ardı edilemez.

3. Araştırma, 17 ve altı, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24 ve üstü yaş aralığında olmak üzere sekiz kategoride yaklaşık 510 öğrenciye uygulanan ölçek sonuçlarını içermektedir. Her fakültenin hazırlık sınıfının olmaması sınıf düzeyinde ve yaş değişkenlerinin analizlerinde sınırlılık oluşturmuştur.

4. Dinî Yaşayış Ölçeği; inanç, ibadet ve ahlak olmak üzere üç alt boyuttan, Özgecilik Ölçeği de; gönüllü faaliyetlere katılma, maddi yardım, travmatik durumlarda yapılan yardım, yaşlı/hastalara yapılan yardım, fiziksel güce dayalı yardım, eğitim sürecinde yardım ve yakınlık duygusundan kaynaklanan yardım olmak üzere yedi alt boyutla sınırlıdır.

5. Bu çalışmada elde edilen bulgular, araştırmanın yapıldığı dönemle sınırlıdır.

5. Araştırmanın Sayıtları

1. Katılımcılardan ölçek yoluyla elde edilen bilgiler, katılımcıların gerçek ve objektif düşüncelerini yansıttığı varsayılmaktadır.

2. Bu çalışmada kullanılan veri toplama araçları araştırmanın amacına ulaşmasında yeterlidir.

3. Araştırmanın örneklemini evreni temsil etme yeterliliğine sahiptir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE: DİNDARLIK VE ÖZGECİLİK

1.1. Dindarlık

İnsanlık tarihinde, varoluşun manası nedir sorusuna tatmin edici bir cevabın dinlerin kutsal metinlerinde verildiği açık bir gerçektir. Bu nedenle bireyin hayatında bir anlam bulabilmesinde dinî inancın önemi tartışılmaz. Bu önemi oluşturmak için dinin insan üzerinde bıraktığı etki önem kazanmaktadır. Çünkü her insanda bu etki farklı olmaktadır (Kıraç, 2013). Din ve toplum aynı olsa da her bireyin dinî yaşantısı farklı olabilmektedir. Birey doğumundan itibaren başta ailesi ve çevresi olmak üzere kendini bir dinî yapının içinde bulur. Hatta bazı bilimsel araştırmalara göre anne karnında iken bile dışarıdaki seslerden etkilenir. Önce gözlem yoluyla çevresinde olup bitenden etkilenir. İnsan büyüdükçe başta anne ve babasını yani ailesini, daha sonra da yavaş yavaş çevresinden öğrendiklerini taklit etmeye başlar. İbadetler de taklidi olarak öğrenilmeye başlanmasıyla birlikte din olgusu kişinin hayatına girmeye başlar. Böylece bir ömür boyu devam edecek dinî bir yapının temelleri oluşur. Bununla birlikte akli olarak bilinçlendikçe taklit ile öğrendiklerini sorgulamaya başlar.

Dindarlık, din gibi tanımlanması oldukça zor olgulardan biridir. Her bir insanın kişiliğinin farklılığı, dini anlama ve yaşama alanına da etki edecektir. Aynı din kişisel, sosyal, mezhepsel ve kültürel gibi çeşitli nedenlerle de farklı algılanıp farklı yaşanmaktadır. Hatta kişinin cinsiyet, yaş ve eğitimi; bilişsel ve duygusal durumu; kırsalda veya şehirde yaşaması; insanın yaşadığı travmatik olaylar ve maddi durum dahi dindarlık yani dinî algılayış ve yaşayış yönüne etki etmektedir. Bu durum, dindarlık tanımlarının hem çoğalmasına hem de farklılaşmasına neden olacaktır (Köse ve Ayten, 2013: 111-12).

Dindarlık ya da diğer bir ifade ile “dinî hayat”, tabiatüstü bir varlıkla ilişkiye giren insanın yaşamını inandığı varlığın öğretilerine göre düzenlemesiyle başlamaktadır. Bu girişimlerle inandığı varlığa yakınlaşmaya çalışmaktadır. Böylece kişinin dinî hayatı dediğimiz dindarlık yönü oluşur. İnsanlar bu yaşam tarzını hayatlarının tüm alanlarına aktarmak için kurumlara da taşırlar. Böylece yüce varlığın rehberliğini kurumsallaştırırlar. İnanan kişi inandığı varlıkla daima karşılıklı

ve canlı bir ilişki kurmaktadır. Tabiatüstü varlığa yönelerek, dua ederek veya yardım isteyerek aradaki ilişkiyi dinamik tutar. Dindarlığın üç önemli unsuru vardır: birincisi, akıl ötesi ve tabiatüstü bir varlık düşüncesi; ikincisi, buna inanan ve kabul eden insan; üçüncüsü de inandığı ve kabul ettiği varlığın istek ve tavsiyelerine göre hayatın şekillendirilmesine ki buna dinî hayat veya dindarlık denmektedir (Karaca, 2011: 75-76).

Kızılgöçer (2017a: 16) dindarlığı, dinî inanç ve değerlerinin çeşitli tutum ve eylemlerle belirli zaman ve mekânda bireysel veya toplumsal olarak yaşantıya dökülmesi şeklinde tarif etmiştir. Diğer bir ifadeyle, dinî öğretilerin insan hayatında pratiğe dönüşmesidir. Bu, dini dindarlıktan ayıran farktır. Dindarlığın temelinde inanç gelir. İnanç kişiyi ibadetler konusunda harekete geçiren ama bizatihi görünmeyen kısımdır. Kişinin imanı direkt ölçülemediği için dinin tezahürü olan ibadetler ve davranışlar açısından dindarlık yönü ortaya konmaya çalışılır.

Dindarlık, kişinin bağlı olduğu dine ait inanç, semboller ve yapılan ibadetlere ilişkin konsantrasyon ve bunlarla meşgul olma durumu (Kurt, 2009: 2), kutsal değerlerin bireyin yaşamında canlanmasıdır (Kayıklık, 2006: 491). Dinselliğin şahsi dünyasında kullanılan bir kelimedir, kişinin inanç alanında bireysel manada gerçeklik alanı ile ilgili dışı vuran bir bilgidir (Subaşı 2002: 19). Kişinin iman-eylem temelinde ortaya koyduğu dinî tecrübe, tutum ve davranış şeklini, yani dinî yaşantıyı veya dindarca yaşamı; iman edilen kutsalın emir ve nehiyleri çerçevesinde yaşamayı anlatan ve inanç, bilgi, tecrübe/his, etki gibi yönleri olan bir durumdur (Okumuş, 2008: 43) şeklinde tanımlar yapılmıştır.

Dindarlığın yani dinin insanda olması ferdi olduğu kadar sosyal yönü de mevcuttur. Konuyu biraz daha açarsak insanın din anlayışı ve yaşayışı üzerinde insanın doğuştan yani içgüdüsel olarak getirdiği özelliklerin ve toplumsal etkilerin olduğu kabul edilmektedir. Nasıl ki insan doğuştan bazı duygularla doğuyorsa (heyecan, sevgi, nefret, arzular...) din duygusu da bir içgüdü olarak doğuştan kendisinde mevcuttur. İnsanın bir etki karşısında hassasiyet göstermesi ve duygulanması içten gelen bir kabiliyettir. Din hissi de insanın yüce bir varlık karşısında hassasiyet ve duyarlılığıdır. Bu açıdan dinî duygu da diğer doğuştan getirdiği özellikler gibi yaratılışına bağlı olarak getirdiği bir durumdur. Çünkü

duygular başkasından öğrenilmez ve alınmaz. Bazı Amerikalı Psikologlar din duygusunun içgüdüsel olduğunu kabul etmektedirler. Her ne kadar bu düşünce davranışçı akımın temsilcilerine ters düşse de bu duygunun doğuştan geldiğini kabul edenlerin sayısı az değildir. Pratt ve McDaugal, “*Sosyal Psikoloji*” eserinde, William James “*Psikolojinin Prensipleri*” eserinde, Hocking de “*İnsan Tabiatı*” eserinde, Ribot “*Duyguların Psikolojisi*” kitabında ayrıca Leuba “*Dinde Ulvilik*” eserinde din duygusunun içgüdüsel olduğunu savunmaktadırlar (Pazarlı 1972: 53-54).

Fıtrat; kazmak, yaratmak, yarmak manasına gelen “fatr” kökünden türemiştir. İlk yaratılışa uygun olarak kendisine konan esasın ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Tüm insanlar için genel ve ortak bir durumdur (Hökelekli, 2013b: 125). Hz. Muhammed (sav): “Her çocuk İslam fıtratı üzerine doğar, sonra anne babası onu Yahudi, Hristiyan ya da Mecusi yaparlar.” demektedir (Kocaer, 2004: 240). Bu hadis, insanın dünyaya gelirken bir olan Allah’a inanacak şekilde dünyaya geldiğini ifade etmektedir. Anne ve babası eğer Müslüman değilse ve kendilerinin mensup oldukları dine göre yetiştiriyorlarsa aslında çocuğun fıtratına, yaratılışındaki hikmete uygun hareket etmemiş olurlar.

1.1.2. Din ve Dindarlık

Din kavramı, tanımını en güç kavramlardan biri olarak değerlendirilmiş ve bu kavramı tüm yönleri ile kapsayacak bir tanım henüz yapılamamıştır (Bilgin, 2001: 4). Geçmişten günümüze kadar din, tüm toplumların kültürlerine, sosyal hayatlarına ve ekonomik yapılarına; kısacası yaşamlarının her alanına etki etmiştir. Aynı zamanda dinin bireysel manada insanların hem fiziksel durumlarını hem de psikolojilerini (ruh hâllerini) etkileyen bir yapısı vardır. Bireysel olarak ve toplumsal olarak insan hayatını etkileyen bu yapı birçok bilimin özellikle sosyal bilimlerin araştırma konusu olmuştur. Bu yüzden dinin üzerinde uzlaşılan bir tanım yapılamamıştır. Dini araştırma konusu yapan her bilim, dini kendi açısından incelemekte ve buna dayalı olarak bir tanım ortaya koymaktadır. Aslından her tanım dinin bir yönünü ortaya koymaktadır.

Her dinin epistemolojik olarak bir temeli vardır. Bunun yanında kendisine bağlı olan bireylere pratik anlamda bazı sorumluluklar yüklemektedir. Bu anlamda

bireyin hayatını disipline eden din, dünya ve ahiret mutluluğu (ölümden sonrası) için bu sorumlulukların yerine getirilmesini istemektedir. Dindarlık da dinin insan üzerindeki etkisi olarak tanımlanabilir. Dindarlık, bireyin kutsalla olan ilişkisidir.

Bu bölümde, din kavramının tanımlarını irdeledikten sonra dinin kökeni incelenmeye çalışılacaktır. Daha sonra da dindarlık konusunu inceleyip dindarlığın boyutları ile dinin birey üzerindeki etkisi ortaya konulacaktır.

1.1.2. Din Tanımları

İnsanın var olduğu ilk dönemlerden itibaren din, toplumların hayatında her zaman olmuştur. Bireysel manada inançsız insanlar olmuşsa da dinsiz topluma rastlanmamıştır. Bu yüzden din insanın var olmasıyla birlikte var olmuştur (Aydın, 2004: 12). Bir kutsalı kabul etme, onun önünde eğilme ve onu yüceltme ihtiyacı her zaman insan tarafından hissedilmiştir. Din, toplumları psikolojik, sosyolojik ve ekonomik olarak hayatlarının farklı noktalarını her daim etkilemiştir. Yapılan araştırmalar, bir kutsala inanma ihtiyacının insan fitratında var olduğunu ve bu ihtiyacı karşılamak için toplumların çeşitli varlıkları kutsallaştırıp inandıklarını göstermiştir. Kutsallaştırılan bu varlıklar, canlı veya cansız olabildiği gibi bazen somut bazen de soyut olabilmektedir.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için dinin tanımları üzerinde durmamız meselenin daha iyi anlaşılmasına imkân sağlayacaktır. Din kavramının anlamına dair çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Tanımların farklılık arz etmesinin temelinde müntesip olunan din ve buna bağlı olarak oluşan din anlayışı, hayat görüşü, hangi ilimden bu konuya yaklaşıldığı gibi durumlar etkili olmuştur.

Din kavramının herkes için geçerli tanımını yapmak oldukça zordur. Buna rağmen bu kavram ile ilgili üzerinde fikir birliği olan bazı hususlar vardır. Bunlardan ilki dinin çok boyutlu bir yapısının ve bu boyutların oldukça karmaşık sistemler olduğudur. Dinin bireyin hayatına şekil vermesi ve onu etkiliyor olması da üzerinde hemfikir olunan diğer bir husustur (Acar, 2018). Kutsala dikkat çekmek isteyen her yaklaşım kendine özgü bir tanım geliştirmiştir. Tanımlardan bazıları dinin ontolojik tarafına, bazıları sosyolojik tarafına, bazıları da psikolojik tarafına önem vermektedir. Her araştırmacı, kendi alanına ve konusuna uygun bir tanım geliştirmek

suretiyle sonuca gitmeye çalışmıştır. Bu da din kavramıyla ilgili farklı tanımların oluşmasına neden olmuş, ortak bir paydada kapsayıcı bir tanımın ortaya çıkmasını engellemiştir (Atalay, 2002: 39).

Din kavramının terminolojik kökenine dair tartışmalar mevcuttur. Din kavramının bazı dilciler Ârâmî-İbrânî'den geldiğini, bazıları Orta İran'dan bazıları da Arapçaya ait bir kelime olduğunu ortaya atmış ve bunu izah etmeye çalışmışlardır (Aydın, 2004: 11).

Batı dillerinde din kavramı *religion* kelimesiyle ifade edilir. Religion Latince bağlamak manasına gelen *religare* kelimesinden türetilmiştir. Yani religion kavramı insanları Tanrı'ya ve insanları birbirine bağlaması yönünden anlam kazanmaktadır. Aynı şekilde religion kelimesinin “bir şeyi tekrar yapmak”, “tekrarlamak” anlamı da vardır. Bu da yapılan ibadetlerin tekrar edilmesi anlamı da dikkate alındığında, religion, insanları Tanrı'ya ve birbirlerine bağlaması için belli başlı bazı davranışları (ibadet ve ayinler) tekrarlamak anlamında kullanılmaktadır (Yüce, 2009: 9).

Bazı dil âlimleri din kelimesinin Arapça “deyn” kökünden masdar veya isim olduğunu kabul ederler. Cevherî din kelimesini tanımlarken üç ana başlık üzerinde durmuş: “Adet, durum; ceza, mükâfat-itaat” ve dinin “itaat”ten geldiğini söylemiştir. Ragıp el-İsfânî “İtaat” ve “ceza” (karşılık) anlamlarını vermiş; İbn Manzûr ise bunlara “hesap” ve “İslam”ı da eklemiştir. (Tümer, 1994: 312). Kur'an-ı Kerim'de din kavramı 92 yerde ve üç yerde de farklı türevlerde geçmektedir. Genel manada din kelimesi Kur'an'da; zül, yönetme-yönetilme, itaat, hüküm, tapınma, tevhid, şeriat, İslam, adet, ceza, hudut, millet ve hesap bağlamında kullanılmıştır (Tümer, 1994:312).

İbranicede din kavramı “dath” ile ifade edilmiş; emir, hüküm ve kanun anlamında kullanılmıştır. Eski Yunancada ise *thrioheya* ile ifade edilmiş; korku ile birlikte saygıyı ifade etmiştir. Sanskritçede ise din kelimesi *dharma* ile karşılık bulmuş; şeriat, kanun ve nizam anlamında kullanılmıştır. Türkçede ise “darm” veya *nom* kelimeler kullanılmışsa da İslam'dan sonra “din” kelimesi Arapçadan alınmıştır (Aydın, 2004: 12).

Türk Dil Kurumu sözlüğünde din kavramı; Tanrı'ya, doğüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, bu nitelikteki inançları; kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen, inanılıp çok bağlanılan düşünce, inanç veya ölkü, kült gibi manalar şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2019).

Doğan, din kelimesini, Allah tarafından konulan ve vazifelendirdiği peygamberler vasıtasıyla akıl sahibi insanlara tebliğ edilen, insanlara dünya ve ahiret mutluluğu yollarını gösteren sistem olarak tanımlamıştır. Allah'a iman ve ibadet konusundan tutulan yol, inanç sistemi, dinî inancın ilkeler bütünü, mesuliyet, sorumluluk, dinî his, itaat, örf, adet, ibadet, tapınma, dedikodu, aşırı, kuvvet ölçüsü... gibi çeşitli kavramlarla da tarif etmiştir (Doğan, 2008: 387-388).

Aynı bilimde araştırma yapanlar dahi din tanımı üzerinde uzlaşmamıştır. Batılı dinler tarihi alanında araştırma yapan Rudolf Otto, dini “İnsanın kutsal saydığı şeylerle olan ilişkisidir.” şeklinde tarif etmiştir. Max Müller ise dini “İnsanın sonsuz kavramasını sağlayan, akıl ve mantığa tabi olmayan, zihni meleke ve yetenektir.” şeklinde, Emile Durkheim ise dini “Bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan ayin ve inançlar sistemidir.” şeklinde, Feuerbach ise dini “Dua, kurban ve inançla kendini gösteren bir arzudur.” şeklinde, son olarak Frazer da dini “İnsan hayatı ve doğanın akışını kontrol ettiğine inanılan insanüstü güçlere yakarış ve tazimdir.” şeklinde tanımlamıştır. Yapılan bu tanımlarda daha çok insanın kutsalla ilişkisi, dinin toplum üzerindeki cemaatleşme ve insanların kutsallar üzerinden bütünleşmelerine değinilmiştir (Aydın, 2004: 13).

Ömer Nasuhi Bilmen'e göre din, Allah'ın bir kanunudur. Hakikatlerin ve hükümlerin bir araya gelmiş şeklidir ki Yüce Allah bunu Peygamberleri aracılığıyla insanlara lütfedip ihsan buyurmuştur. Bu kanun kendisine tabi olanları hayırlı olana götürür. İnsanlar bu ilahi dinin hükümlerine kendi özgür tercihleriyle uyarırsa doğruya ve hidayete ererler, ahirette de dünyada da kurtuluşa ve saadete kavuşurlar (Bilmen, 2002: 17).

1.1.2.1. Psikolojide Din

Psikolojide din kavramı ile ilgili farklı tanımlar yapılmıştır. Farklı tanımların yapılmasının birçok yönünün olması bir gerçekliktir. Ayrıca genel geçer bir tanımla din, sınırların basite indirgenmesine imkân vermemektedir. Bundan dolayı din, yapılacak bir tanımla, bilim adamlarının şahsi görüş ve eğilimleri sınırlamasına girecektir (Hökelekli, 2013a: 37-38). Psikologlar dini tanımlarken dine dâhili bakış açısıyla bakmışlardır. Dinin ne olduğundan çok, dinin insanlar tarafından nasıl hissedildiği, yaşandığı ve algılandığı üzerinde durmuşlardır. Buna rağmen psikologlar bu açıdan ama dinin farklı yönleri üzerinde durmuşlardır (Köse ve Ayten, 2013: 110).

Erich Fromm'a göre din, bir topluluk tarafından paylaşılan ve topluluk tarafından kendilerine bağlı bireylere kendilerini adayabilecekleri bir gaye ve ortak bir eylem biçimi sunan bir yapıdır (Kızılgöçer, 2017b: 12). Bireyin hayatına anlam ve amaç katan, varoluşsal problemlerine cevap ve çözüm bulan, ölüm, anlamsızlık ve yalnızlık gibi kaygıları giderici yönü olan ve bireye dayanma gücü kazandıran psikolojik bir programdan öte bir şeydir (Kula ve Erden, 2017). Fromm, dinî tecrübeyi dini yaşamın en önemli tarafı olarak görmüştür. Bu yüzden bu tecrübeyi anlamak dini anlamak manasına gelecektir. Dinî tecrübeyi sosyal hayat için bir ihtiyaç olarak görür (Karacoşkun, 2012: 85). Erich Fromm, dini tanımlarken sevgi bağlamına temas eder. Dini insan hayatında sembolik bir sistem olarak görür. Fromm, insanı aşan ruhsal bir gerçekliğin olmadığını böylece Freud'un Tanrı düşüncesini eleştirmesini doğru bulmaktadır, fakat bu konuda fazla ileri gidilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Fromm'a göre dinin kendisi bu oluşturulan Tanrı fikrini reddeder. Tanrı kavramı insan evriminin ilk safhasında, insanlığın temel değerleri olan; sevgi, doğruluk ve adaletin gerçekleşmesi için ortaya atılan bir semboldür. Bu yüzden Fromm, "İnsan olduğum derecede ben Tanrı'yım." cümlesini kabul etmektedir. İnsan artık çocukluk dönemini geride bırakmalı ve kendi insanlığını en yüce değer olarak kabul etmelidir (Ayten, 2013: 79).

Batson ve Ventis (1982) dinin bazı işlevlerine dikkat çekerek bir tanım yapmışlardır. Dini, insanın canlı bir varlık olduğunu ve diğer tüm canlı varlıklar gibi bir gün muhakkak öleceğini bilerek, yaptığı eylemlerin sorumluluğunu üstelenerek

ve hesabını tek tek verecek şekilde yaşamaya iten bir yapı olduğu şeklinde tarif etmişlerdir (Akt.: Hökelekli, 2013a: 40).

William James dini, kişinin duyguları, eylemleri ve şahsi tecrübeleri olarak tarif etmiş, dini bireysel bir durum olarak görmüştür. Robert Thouless de, dini “kutsal ile pratik ilişkisi” şeklinde tarif ederek James ile benzer bir tanım yapmıştır (Köse ve Ayten, 2013: 110-11).

Psikanalist ve davranışçılık akımlarına karşılık hümanist ekolünü kuran ve geliştiren Abraham Maslow “Motivasyon ve Kişilik” adlı eserinde bireyin olumsuz yönleri üzerinde fazlaca durulmasını eleştirmiştir. İnsanın olumlu yönleri üzerinde yoğunlaşarak pozitif psikolojinin temellerini atanlar arasında olan Maslow, insanların iyi bir kişiliğe sahip olduğunu söylemiş ve insanın temel ihtiyaçlarını kendi içinde belli bir hiyerarşiye oturtarak “temel ihtiyaçlar hiyerarşisi” piramidini oluşturmuştur. Bu piramide göre ilk sırada fizyolojik ihtiyaçların karşılanması, ikinci olarak güvenlik ihtiyacı, üçüncüsü ait olma ve sevgi ihtiyacı, dördüncüsü saygı ihtiyacı, beşinci ve son olarak da kendini gerçekleştirme ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaçlar sırasıyla tatmin edilmeden bir sonrakine geçilemeyeceğini belirtmiştir. Bununla ilgili olarak Maslow’a göre, kendini gerçekleştirme ihtiyacı basamağına çıktığında kişi ister inansın ister inanmasın dindar olmuş olur. Kendini geliştiren insan aslında dinî değerleri de gerçekleştirmiş olur. Çünkü dinin nihai hedefi de insanı bu değerlere ulaştırmaktır. Maslow’a göre dinin doğaüstü bir manası olmaması gibi, Tanrı’nın da aşkın bir durumu yoktur, dolayısıyla da kişisel bir din anlayışını savunarak dinin kurumsal yönünü reddetmiştir (Köse ve Ayten, 2013: 58-61).

Freud, dini tarif ederken dini kişisel bir hastalık olarak görür. Dinin bir nevroz olduğunu, bu nevrozun evrensel bir nitelik taşıdığını söyler. Freud bilinçaltı teorisine göre insan eylemlerinin temelinde libido vardır. Bilinçaltında yer alan libido kendini tatmin etmek için bilinç yüzeyine çıkmak ister. Ancak bu istekler süper ego dediği üst bilinç tarafından normlara uygun olmağı için bastırılarak bilinçaltına tekrar itilir. Tekrar bilinç düzeyine farklı şekillerde çıkmaya çalışır. Bunu gerçekleştirmek için ahlak, din, edebiyat... gibi toplum tarafından hoş karşılaşılan şekillerde ortaya çıkar. Freud, dini de libidonun bilinç düzeyine çıkıp isteklerini gerçekleştirmek için şekil değiştirmiş hâli olarak görür. İnsanların bu nevrozdan kurtulmak için dinsiz bir

eğitim almaları gerektiğini vurgular. Ancak bu şekilde sağlıklı bir toplumun oluşacağını dillendirir. Ayrıca Freud dinin kaynağı noktasında da Agust Comte'un fikirlerinden etkilenmiş, dinin kaynağının ilkel düşünce, totemizm olduğunu kabul etmiştir. Yani ilk insanlar tabiat olayları karşısındaki korkularını bazı varlıklara kutsiyet atfederek ve onlara bağlanılarak kendilerini güvende hissetmişlerdir. Böylece din zamanla evrimleşerek, tekâmülleşerek oluşmuştur (şentürk, 2013: 175). Freud, biyolojik baba ile Tanrı olan baba fikri arasında bir bağ ilişkisinin olduğunu iddia eder. Tanrı, biyolojik baba figürünün yansımasıdır, demektedir (Cinhirlioğlu ve diğ., 2013: 11). Tanrı anlayışının oluşumu ile ilgili olarak da insanın çocukluktan itibaren hayatın zorluklarına ve tehditlerine karşı anne- baba ve özellikle babasına güvenir ve dayanır. Baba da çocuğunu gözetip kollar. Zamanla koruyan, gözeten ve yardım eden baba imajı oluşur. Zamanla çocuk büyüdükçe baba ve annenin bazı olaylar karşısında aciz kaldığını görür. Böylece güvenilen ve koruyan baba imajı zarar görür. Daha da ileri yaşlarda insanda babası ile ilgili bu imaj tamamen ortadan kalkar. Hayatın sıkıntılarını karşısında zamanla Tanrı Baba anlayışı oluşmaktadır. Yukarıda bahsedilen iki durumda da Freud, dinin ve Tanrı fikrinin oluşumunu içsel ve kişisel bir yanılığ ile oluştuğunu dile getirir. Dinin oluşumu iki şeye bağlar: korku ve acizlik (şentürk, 2013: 175).

Carl G. Jung ise dini Tanrı tarafından izah edilmiş bir kurtuluş yolu olarak görmektedir. Jung, dini kabul edilenin aksine duygunun ve aklın değil pişenin ürünü olduğunu, kolektif bilinçdişından geldiğini savunmaktadır. Bu psişe, kişiden hiçbir zaman ayrılmamaktadır. Dinin yaşamın içinde önemli bir yer tuttuğunu kabul etmektedir. Freud'un ileri sürdüğü gibi din, nevroz değildir, aksine Jung'a göre dinin bireyin yaşamında bulunmaması kişiyi nevroza sokar. Nevrozların ve sinir hastalıklarının sebebinin bireyin dine ve içgüdülerine yabancılaşmasından ve uzak durmasından kaynakladığını ifade etmektedir. Hastalarının dine sarılarak sıkıntılarını kurtulduğunu gözlemlemiştir. Ahiret inancının her insanda bir ihtiyaç olarak yer aldığını sanmaktadır. Dini teolojik bir kavram olarak değil dinî bir tecrübe olarak gördüğü için geleneksel anlayışa ters düşer. Goethe'nin *Faust* adlı kitabını okumuş, ona göre Tanrı'nın felsefecilerin yaptığı gibi keşfedilmeye ihtiyaçı yoktur. Tanrı insana var olduğunu, bizzat kendini kabul ettirir. Tanrı fikrini kişi meydana

getirmez, bu düşünce insanda bir olgu olarak önceden mevcuttur. Jung, Batı toplumunun Sanayi Devrimi ve bilimsel gelişmelerle rahata kavuşmasıyla dinî tecrübelerden uzaklaşmış, materyalist bir yapıya dönüşmüş ve ruhi olarak zayıf, teknolojik bakımından takıntılı ve doyumsuz bir duruma düştüğünü söylemektedir. Son olarak Jung, Tanrı'ya bağlı olmayan insanın hem içsel yani moral olarak hem de fiziksel olarak direnç göstermesi imkânsızdır. Toplumu bir arada tutan önemli bir imgedir Tanrı. Tanrı fikrinin toplumda değer kaybetmesi yani pasifize olması toplumsal yapının ve değerlerinin bozulmasına neden olur (Bahadır, 2010: 100-46).

Psikanaliz kuram din üzerinde derinlemesine incelemeler yapmıştır. Genel olarak dini, bireysel çatışmaları ve psikolojik sıkıntıları kontrol etmek ve bunları aşmak için sosyal bir araç olarak görmüş, dinin diğer yönlerini görmemiştir (Ayten, 2013: 87). Ayrıca dini evrimci bakış açısıyla incelemeleri yani dinin insan tarafından ihtiyaçlarını karşılaması için oluşturulan bir yapı olarak görmeleri, daha sonraları yapılan sosyolojik araştırmalarda en ilkel insanlarda bile görülen tek Tanrı anlayışı ile çelişmektedir. Dini sadece insanın bilinçaltı üzerinden değerlendirmek de bilimsel olarak çok sağlıklı görünmemektedir.

1.1.2.2. Sosyolojide Din

Sosyoloji, dini toplumsal durumu etkileyen birçok fenomenden biri gibi görüp incelemektedir. Bu inceleme aşamasında dini, sosyal hayatla ilgili fikirleri olduğu nispetinde dikkate alır. Sosyolog sosyal hayatla ilişkili olan dinî fikirlerin sebeplerini ve neticelerini, toplumsal yapıyla olan ilişkilerini anlamaya çalışmaktadır. Tanrı inancı içeren dinler ile içermeyen dinlerin sosyal hayata tezahürünü inceler ancak hangi dinin doğru olduğu ile ilgili olarak hüküm koymamaktadır. Bu da dinin doğruluğu noktasında sosyolojinin referans olmayacağını ifade etmektedir. Ayrıca sosyoloji dine bilimsel olarak yaklaşan bilimlerden sadece bir tanesidir. Dine sadece sosyolojik açıdan yaklaşmaktadır. Dinin bütününe bilimsel yaklaşmak için diğer bilimlere de başvurmak gerekmektedir (Çiftçi, 2016: 114-15). Sosyologların farklı din tarifleri yapmalarının önemli sebepleri arasında; evrimci görüşün etkisi, yaşadıkları toplumun sorunlarının nedenleri ve din mensuplarının yaklaşımı ve özellikle Hristiyan din adamlarının din anlayışı gibi nedenler etkili olmuştur.

Sosyologların dini tanımlamaları iki kategoriye ayrılmaktadır: Özsel ve fonksiyonel tanımlar. Özsel tanımlar, dinin içeriğinden hareketle dini tanımlayanlardır. Dinin kutsallını dikkate alarak dinî bir bakış açısıyla “dinin yaşanması” üzerine durulmuştur. Fonksiyonel tanımlarda ise dinin toplum ve cemiyet üzerindeki etkisinden hareketle halkın ihtiyacını karşılayan ve bütünleştiren yapısı üzerinde durulmaktadır (Yıldız, 2013: 18).

Durkheim, dini kutsal kabul edilen varlığa inancı ve bu inanca bağlı olarak meydana gelen uygulamaları olan, bir topluluğa ait sistem şeklinde tarif etmektedir. Ona göre dine ait ne varsa aynı zamanda toplumsaldır. Dinin semavi olmasından öte toplumsal olduğunu kabul etmektedir. Durkheim, dini anlayabilmek için en basit din yani bu basit dini yaşayan grup incelenmelidir ki bu din de Totemizm’dir, demektir. Dinin kaynağı olarak bilimsel bir şeyin olmadığını, bu yüzden bu konuda bir şeyin söylemenin mümkün olmadığını buna rağmen insanlığı ve dünyayı anlamak için oluşan ilk sistemlerin kaynağının din kökenli olduğunu da ifade etmektedir (Bal, 2014: 84-157). Durkheim, aynı zamanda dine fonksiyonel işlevinin toplumsal bir grubun kendi gücünü artırmak ve dayatmak için böylece insanlar üzerinde hâkimiyet kurarak, değişimi ve sapmayı engellemek ve sınırlandırmak için kullanılan bir oluşumdur, demektir. Marks, ekonomik mevzularda evrimci olduğu gibi dine de evrimci açıdan yaklaşmaktaydı. O, dini toplumsal sınıf sisteminin olduğu toplumlarda, din ve sömürülenler arasında dinin rolüne değinmektedir. Buna bağlı olarak dinin insanları sıkıntılar ve zulümler karşısında uyuşturduğunu ve olumsuz sosyal şartları kabullendirdiği manasında: “Din halkın afyonudur.” ifadesini kullanmaktadır (Solhan ve Çapçioğlu 2009: 39-44).

Hristiyanlık eleştirisi ile Marx ve Engels’i etkileyen L.Feurbach, dinin düşünen birey yerine düşünceye önem verdiğini, dinin insanlara hükmetmeyi meşrulaştırdığını ifade etmektedir. Ona göre din, sonsuzluğu fark etmesi, Tanrı ise insanın ona inanmasıyla oluşan bir gölgedir. İnsanın özünün ne dinde ne de Tanrı’da olduğunu, kendisinde olduğunu, insanın dine veya Tanrı’ya inanarak kendisine yabancılaştığını, kendisinin ispat etmenin yolunun da din ve Tanrı’yı inkârdan geçtiğini ifade etmektedir (Bal, 2014: 93).

Mircea Eliade, dinin sadece sosyal açıdan bir olgu olduğu fikrini kabul etmenin ve bu şekilde açıklamanın yanlışlığına dikkat çekmektedir. Dinde kabul edilen kutsalın ve dinî değerlerin görmezden gelinerek dini o kadar basite indirgeyen Durkheimci bakış açısına karşı çıkmaktadır. Hâlbuki her insanın ruhunda bulunan maneviyata yönelme ve yücelme hissini sosyal hayatın sınırlılıklarıyla yaklaşıarak anlamaya ve izah etmeye çalışmak gerçeklikten uzaktır. H. Bergson, tarihte dinsiz toplumlara rastlanmadığını söylemektedir. J. M. Yinger da dini, insanlığın bu yapı sayesinde beşeri sorunları çözmeye çalıştığı teorik ve pratikler sistemi şeklinde tarif etmektedir (Günay, 2008: 223-24).

1.1.2.3. Felsefede Din

Filozoflar dinle ilgi farklı tanımlarda bulunmuşlardır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan en önemlilerinden biri, tüm dinlerin birbirlerinden farklı yapıya ve içeriğe sahip olmasıdır. Bazı dinler, en temel kutsal olan Tanrı inancında bile farklılık göstermektedir. Bazı dinlerde Tanrı mevcuttur, bazılarında mevcut değildir. Mevcut olanlarda dahi kendisine atfedilen değer değişiklik göstermektedir. Durum böyle olunca din kavramını tanımlayan filozofun içsel durumu, geçirdiği çocukluk vs. içsel ve dışsal etkenler de eklenince yapılan tanımlar da o kadar değişkenlik arz etmektedir.

Dini tanımlarken bu karmaşık durumu dikkate alarak birkaç noktaya temas etmek gerekmektedir. Din evren ve insan hakkında bilgi verirken bilimsel verilerden farklı olarak metafizik bir bilgiye dayanmakta ve metafiziksel konulara dair bilgi vermektedir. Ayrıca sadece bilgi vermekle yetinmemekte aynı zamanda insanın nasıl yaşaması konusuna da temas etmektedir. Ölümden sonra mükâfat ya da ceza vaat etmesi gibi. Bazı din felsefecileri, dinde en önemli ögenin iman olduğunu belirtmiştir. Diğer bir ifade ile iman ile bilgi arasındaki ilişkiye dikkat çekmişlerdir. Bazen bir ideolojiye, bir dine inanır gibi inanılabilir ve söz konusu ideoloji din hâline getirilebilir. Din, aynı zamanda insanların kendileri ve kendileri dışındaki tüm varlıklarla Kutsalın öngördüğü üzere ilişkiler kurmasını isteyerek bir ahlak sistemi inşa etmektedir. Mesela Spinoza gibi bazı filozoflar dini ahlaktan ibaret olduğunu ileri sürmüşlerdir (Arslan, 1994: 330).

Kant “Din, bütün vazifelerimizi ilahi emirler olarak algılamamızdır.” demektedir. Tabii böyle bir tanımda, insanın tüm davranışlarına kutsiyet atfetmesi ve tüm eylemlerin Tanrı’nın buyruğu şeklinde düşünülmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu da onun dini tamamen ahlaka indirgediğini de göstermektedir. Öbür taraftan dinin sadece Tanrı’nın emirlerinden ibaret olmadığını da söylemesi açısından da önemlidir. Hristiyanlık için dini, ahlaki temellere oturtması açısından uygun olsa da ahlaka önem vermeyen dinler için bu tanım geçerli olmayacaktır. Bu yüzden genel geçer din tanımı için kapsam sorunu oluşturmaktadır (Çalışkan, 1998: 17-18).

İlk Çağ filozofları olan Sokrates, Platon ve Aristoteles dinî ve felsefi bilginin farklı olduğu üzerinde durmuşlardır. Hatta Sokrates, düşüncesi nedeniyle yeni bir din ortaya koyma suçlaması ile ölüm cezasına çarptırılmıştır. Felsefe ve dinin ilişkisi zaman içerisinde farklılık göstermiştir. Bazı dönemlerde din felsefeyi etkisi altına almış ve inancı akıl ile temellendirmeye çalışmıştır. Bu ilişki günümüzde birbirini hâkimiyeti altına almak yerine birbirlerini anlayarak ilerlemeleri ve birbirlerini tamamlamaları şeklinde gerçekleşmektedir (Çüçen, 2013: 338). Hegel’in ifadesiyle: “Felsefe öyleyse dini açımlarken sadece kendini açımlar ve kendini açımlarken de dini açımlar.” (Reçber, 2016: 13).

Felsefe dinin temel değerlerini, ilkelerini, kapsamını, doğasını, çerçevesini ve anlamını eleştirel bir bakış açısıyla aynı zamanda tutarlılık içerisinde akılcı yönden temellendirmeyi amaçlamaktadır. Din hakikatini göz ardı etmeden, kişiyi Tanrı ile ilişkisinde özgür olduğunu kabul ederek dine felsefi açıdan yaklaşılmaya çalışmaktadır. Kişi bir dine mensup ise din ile ilgili ilkeleri ve doğruları kafa yormadan yani sorgulamadan kabul eder. Nitekim felsefe dine ait doğruları ve getirdiği bilgileri sorgulamakta ve irdelemektedir. Bunlardan bazıları; Tanrının mevcudiyeti sorunu, evrenin yaratılması konusu, vahyin imkânı problemi ve ruh ve beden ilişkisidir (Çüçen, 2013: 337-44).

İslam düşüncesi açısından din ve felsefeye bakıldığında Batı’da olduğu gibi ciddi bir çatışma görünmemektedir. Bunun nedeni İslam dininin rasyonalist bir tutum sergilemesidir. İslam düşünme ve akletmeyi iman için şart koşturmuştur. Böylece batıl bir imandan ve diğer dinlerden farkı anlaşılabilir olacaktır. İslam dini ile felsefe

çatışması değil de dinî anlayış ve felsefi anlayış arasında çatışma olmuştur (Reçber, 2016: 17).

1.1.3. Dinin Kaynağı ile İlgili Görüşler

Dinin kaynağının ne olduğunu bilimsel olarak ortaya koymak oldukça zordur. Çünkü dine dair bilgiler kutsal kitaplarda mevcuttur. Kutsal kitapları bilimsel olarak incelemek de güçtür. Kutsal metinlerde geçen bilgilerin mensupları tarafından kabul edilmeleri yani bu doğrulara ve bilgilere koşulsuz iman etmeleri istenmektedir.

Dinin kaynağı ile ilgili olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısında araştırmalar yapılmış ve dinin kaynağına dair birbirinden farklı teoriler ortaya atılmıştır. Söz konusu bu teorileri iki ana başlıkta inceleyebiliriz: Evrimci (tekâmülcü) görüş ve vahiy temelli görüş. Evrimci görüş de kendi arasında natürizm, totemizm, büyücülük ve animizm gibi ana başlıklara ayrılır. Evrimci görüşe göre kâinatın var olması ile birlikte her şey tekâmül süreci yaşamaktadır. Basitten karmaşığa, mükemmelliğe doğru yol alır. İnsan da sosyal kurumlar da en ilkel hâllerinden, günümüzdeki karmaşık duruma gelmişlerdir. Hâliyle evrimci görüşe göre dinler de bu tekâmül sürecinden geçmişlerdir. Politeist tanrı anlayışından monoteist tanrı anlayışına geçiş bu tekâmülün bir aşamasıdır. Evrimci teoriler, natürizm ve animizmdir (Pazarlı, 1972: 83).

Natürist teorisinin savunucularından olan Max Müller, dinin kaynağının tabiatta bulunan varlıkların kişileştirilerek onlara tapılmasıyla oluştuğunu iddia etmektedir. Dağlara, ağaçlara, taşlara ve bunun gibi canlı ve cansız tabiat varlıklarının kutsal olarak görülmesiyle oluşan bu anlayıştan zamanla dinler ortaya çıkmıştır (Kuzgun, 2017: 38). Natürizmci görüşe göre Tanrı'nın varlığı kabul edilmemektedir, dolayısıyla varlığın Tanrı tarafından yaratıldığı fikri de reddedilmiştir. Natürizm bu yönüyle materyalizme yakın bir görüştür. Max Müller'in "Yıldız Efsanesi" görüşü, Tanrı düşüncesini güneşin temasından ortaya çıkarır. Göklerde birden fazla güneşin var olduğunu ve güneşin birçok varlığa hayat bahsettiğini ifade ederek bundan kutsal bir güce ulaşmak istemektedir. Bu görüşüyle dinin kaynağını güneşten hareketle yıldızları kutsamaktan geldiğini söylemektedir. Aguste Comte, dinin ortaya çıkmasını putperestliğe dayandırır. Bunu izah etmek

adına, fetiş kelimesini kullanmıştır. Fetiş, küçük bazı eşyaların içinde sihirli, olağanüstü kuvvetlere sahip ruhların saklandığını kabul etmektedir. Durkheim, dinin kaynağı olarak Totemcilik fikrini ortaya atmıştır. Bu görüş sosyolojik bir teoridir. Totemizmde ilkel kabile hayatında kutsanan bir hayvan (aslan, kurt...) kabile ismi olur. Bu totem daha sonra kabileyi koruyan ve o kabilenin her bir ferdi her türlü şeyden koruyarak bir zaman sonra o kabilenin realitesi haline gelir. Bazı Fransız ve İngiliz sosyoloji kuramlarına göre dinin kaynağı büyücülüktür. Sihir bazı ritüellerle yapılan, tabiat güçleriyle temas kurup, harekete geçirerek gözle görünmeyen varlıklarla iletişime geçme yeteneğidir. İngiliz antropoloji uzmanı James G. Frazer'e göre insan önce büyü (sihir) ile yeteneklerini göstermeye çalışmıştır. Etkisi olmadığıda da dua etmeye başlamıştır. İşte bu kısımda din ortaya çıkmıştır. İnsanın tabiata da etki etmeye çalışmasıyla ilim ortaya çıkmıştır. Ayrıca Fransız sosyologları olan Mauss ve Hubert ve Levy-Brühl, din ve sihrin tek ve ortak bir kökten geldiğini söylemektedirler (Pazarlı, 1972: 84).

Dinin kaynağı ile ilgili diğer bir görüş de Animizmdir. Dinler tarihinde ruhsal varlıkların var olması inancını anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Edward Burnett Tylor animizm kavramını Alman kimyacı Georg Ernst Sthall'dan aktararak dinin kökeni ile ilgili anlayışının ana terimi olarak kabul etmiştir. Tylor, ruhsal varlıkları kutsama ve inanma olarak tanımladığı animizmin insanlık tarihinin ilk dinî inancı olduğunu iddia etmektedir. Ona göre animist inancının temeli ruh inancına dayanmaktadır. Ölen canlının bedeninin hareket etmemesini ruhun ondan çıkmasına bağlamaktadır. Bireyin geçirdiği ateşli hastalıklar gibi fizyolojik ve ruhsal yaşantıların ürünü olduğunu söyleyerek ruha bağlamaktadır. Rüyada kişinin farklı yerlere gitmesini aynı yerle ilişkilendirir. Bundan dolayı Tylor, insanın öldükten sonra ruhu ortalıkta dolaşmaya başladığını söylemektedir. Ruhların kutsanması başlamış daha sonra da cin, dev ve peri inanışlara geçilmiştir. Tylor, dinin gelişimini evrimleşerek ilerlediğini savunan Darwin ve Comte gibi düşünmektedir. Dinin, yabani bir anlayıştan medeni bir din anlayışına doğru yüksek bir forma kavuştuğunu yani dinin tekâmülcü bir süreçten geçtiğini savunmaktadır (Karataş, 2016: 56-8).

Dinin kaynağına ilişkin bu iddiaların aksine İslam dinine göre dinin kaynağı Allah'tır. Allah yarattığı ilk insandan itibaren melekleri vasıtasıyla, insanlar

arasından seçtiği peygamberlere emir ve buyruklarını göndermiştir. Din vasıtasıyla yeryüzünde uygun gördüğü bir yaşam şeklini insanlara iletmiştir. Ancak Batılı bilim adamları kutsal metinleri bilimsel olarak referans olarak kabul etmedikleri için geçen yüzyılda dinin kaynağı ile ilgili olarak birtakım teoriler ortaya atmışlardır. Bunu yaparken en ilkel şekilde yaşayan insanlardan kalma materyalleri inceleyerek bir sonuca varmaya çalışmışlardır. Bu materyaller üzerinden dinin kaynağı hakkında fikir ileri sürmek zordur. Yazının, insanın varlığından uzun bir süre sonra icat edilmesi gösteriyor ki arkeolojik araştırmalarda bulunan yazılı metinlerle dinin kaynağı hakkında görüş bildirilmesi sağlıklı olmayacaktır. Arkeolojik kazılarla mezarlarda, cesetlerin yanından çıkan şeyler ve mağaralara çizilen çizim ve resimlerin ilk insanlara ait olduğunu ileri sürmek imkânsızdır. Afrika ve Avustralya’da yaşayan ilkel kabilelerin dinî yaşantılarını inceleyerek dinin kaynağı ile ilgili değerlendirme yapmak doğru olmayacaktır. Günümüzde dahi halen bu şekilde yaşayan kabileler mevcuttur (Kuzgun, 2017: 51-54).

1.1.4. Dindarlık Türleri

İnsanların dinî yaşayışları, kendilerini dine adayış dereceleri, dine ilgileri ve samimiyetleri farklılık göstermektedir. En önemlisi de dinî sorumluluklarını yerine getirirkenki niyet ve amaçlarıdır. Buna göre dini samimi yaşayanlar ile yaşamayanlar ve bunun kriterleri din psikologları tarafından incelenmiştir. Dindarlıktaki bu farklı tipler ilk olarak G. W. Allport tarafından incelenmiştir. Allport, 1950’li yıllarda dindarlığı, “İç Güdümlü” (*içten motive olan*) ve “Dış Güdümlü” (*dıştan motive olan*) olarak iki ana kısma ayırarak incelemiştir. Yapılan bu ayırım psikolojide rağbet görmüş ve kullanılmıştır. Allport, kiliseye mensup olanların, olmayanlara göre daha fazla önyargılı olduklarını gözlemlemiş, bunu bağımsız değişken olarak değil de içsel dindarlığın yönelimi olarak kabul etmiştir. Böylece dindarlık kavramından içsel ve dışsal motivasyon kaynağı şeklinde bahsetmiştir. İnananların içselleştirdiği dinî inançlar, kişiliğin bir parçası haline gelmektedir. Kişiliğin bir parçası durumuna gelen inançlar yani din, insan yaşamının en temel motivasyonu hâline gelmekte, böylece kişilik ve din bir ahenk oluşturmaktadır. Bu ahenk kişiyi dinin sorumluluklarını zorlama olmadan, içten ve zevk alarak yapmasını sağlamaktadır. Kişi içsel olarak o haz duygusunu kazandığı için dışarıdan değil içten kendi kendini

pekiştirmektedir. Dış güdümlü anlayışta ise amaç Allah'ın rızası değil de bunun dışındaki başka amaçlardır. Örneğin oruç tutan iki kişi düşünelim; birincisi zayıflamak için oruç tutmaktır. İkincisi ise dinin emrettiği şekilde yani hikmetleri için değil de Allah'ın emrini yerine getirmek için orucunu tutmaktadır. İlkinin orucu tutarkenki niyeti yani amacı bireysel bir menfaat olduğu için ilki, dış güdümlü dindarlığı temsil ederken, ikincisinin ise orucu tutmasındaki niyeti yani amacı Allah'ın rızasını kazanmak olduğu için iç güdümlü dindarlık kavramını temsil etmektedir (Karaca, 2011: 95-96).

Hökelekli, dış güdümlü dindarlığı kişinin dini bazı davranışları için araç olarak kullanmasına değinmektedir. Ona göre bu kişiler dini, şahsi istek ve ihtiyaçları için bir hizmet aracı olarak görmektedirler. Bu dindarlık şekline “psikolojik ihtiyaçlar dini” veya “fonksiyonel din” ismini verenlerin de olduğunu söylemektedir. İç güdümlü dindar olanlarda ise inanç araç değil amaç olduğu için yani bu din anlayışı, insanı hem içten kuşatmakta ve aynı zamanda insanı aşan ilahi varlığın gücüne ve rızasına uygun olarak insanı değişime yöneltmektedir. Niyetin samimiyeti, ibadetlerde istikrar, devamlılık ve dinin sorumluluklarına hakkıyla riayet dinin şahsiyetleştirdiği (derunileştirdiği) bir dindarlıktır (Hökelekli, 2013a: 85-86).

İç güdümlü ve dış güdümlü dindarlar arasında farklılıklar vardır. İç güdümlü dindarlar dinlerini içten ve samimi yaşarlar, bu yaşam tarzı onları dinin istediği şekilde bir değişime uğratar, dinin sorumluluk noktasında devamlı ve tutarlıdır. Dış güdümlü dindarlar ise dini kendi menfaatleri için kullanırlar, samimi ve içten değildirler. İbadetlerde devamlı değildirler, ihtiyaçları çerçevesinde sorumluluklarını yerine getirirler. Dış güdümlü dindarlar dini makam, kendini haklı gösterme ve itibar gibi şeyler için bir araç olarak kullanırlar (Karaca, 2011: 97).

Psikolojide iç ve dış güdümlü dindarlık dışında “sorgulayıcı dinî güdülenme” de geçmektedir. Bu dindarlık tipinde kişi varoluşsal konularda sorgulayıcı ve şüphecidir. Yeni bilgiler peşinde koşup dinî konularda cevap aramaya çalışırlar. Bu dindarlık çeşidinin üç özelliği dikkat çekicidir: birincisi, varoluşsal sorularla ilgilenirler. İkincisi, kendiyile ilgili eleştirileri ve şüpheleri olumlu bir şey olarak algırlar. Üçüncüsü de inançla ilgili konularda değişime ve deneyime karşı değil, açıktırlar. Sorgulayıcı dinî güdülenme tipi dindarlıkta yeni fikirlere açık olma, diğer

dindarlık tiplerinden daha fazla karmaşıklık ve bilişsel süreç vardır (Cirhinlioğlu ve diğ., 2013: 16).

1.1.5. Dindarlık Boyutları

Din insanların dolayısıyla toplumların yaşamlarının her alanına tezahür eder. Bu tezahür aynı din mensuplarında bile coğrafi, sosyal, kültürel veya psikolojik olarak değişiklik arz eder. Buna rağmen yapılan araştırmalarda değişik dinlere mensup insanların dinî yaşantılarında ortak özelliklerin olduğu saptanmıştır. Bu da insanların dindarlık boyutlarında benzerliklerin olduğunu ortaya koymuştur. Önceleri dindar insanın ölçütü olarak daha dar çerçeveden konuya bakılmaktayken, sadece ibadetlerin insan hayatındaki yerine göre tek boyuttan bakılmaktayken, zamanla birçok bilim adamının yaptığı araştırmalarda dindarlık ölçütlerine çok boyutlu açıdan bakılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Dindarlığın birçok boyutuna bakmak onu ölçmede çok önemlidir. Elmayı ikiye böldüğümüzde dinin elmanın hangi kısmında yer aldığını belirlemek oldukça zordur. Normal şartlarda din, yaşamın her alanına nüfuz ettiği için elmanın tüm yüzeyinde bunu görmek esas olmalıdır (Karaca, 2011: 101). Smart, dindarlığın boyutlarını incelerken ibadetler, törenler ve sanat ürünleri gibi müşahede edilenin ötesinde gözle idrak edilmeyen dini yaşantının da ölçülmesi gerektiğini söyleyerek dinsel hayatı soyut ve somut olmak üzere iki ana başlıkta incelemiştir (Kayıklık, 2006: 492). Glock ve Stark beraber oluşturdukları ve Stark'ın da tek başına yaptığı araştırmalar neticesinde meydana getirdikleri dindarlık boyutları farklı çevrelerce kabul görmüş ve kullanılmıştır. Bu beş boyut şu şekilde sıralanmıştır: ideolojik-inanç boyutu, ibadet boyutu, duygu ve tecrübe boyutu, bilgi boyutu ve etki-sonuç boyutu (Karaca, 2011: 101).

1.1.5.1. İdeolojik-İnanç Boyutu

Her din kendisine mensup olan kişiden birtakım şeyleri şüphesiz kabul etmesini istemektedir. İstenen bu esaslar dinden dine farklılık arz etmektedir. Bazen aynı din içinde bile değişiklik göstermektedir. Örneğin Hristiyanlıktaki ana esaslar: teslis inancı (Tanrı, İsa ve İsa'nın bakire annesi) etrafında şekillenirken İslam dininde ise Allah (tevhid) ve peygamberi Hz. Muhammed etrafında şekillenmektedir.

Bu dinlerde ikinci ve üçüncü derecede bahsedilen, yüce amaca hizmet ve sorumluluklar, ahiret, ibadet ve ahlak gibi inanç ilkeleri ana esasların tamamlayıcısıdır (Karaca, 2011: 102-03).

Dindarlığın en önemli boyutu inanç boyutudur. Kişiyi dindar çerçevesinden bakmak için o kişinin Tanrı'ya samimiyetle inanması ve bunun gereği olarak iman esaslarını kabul etmesi gerekmektedir. Dindarlığın diğer boyutlarının oluşumu inanç boyutuna bağlıdır. İncanın olmadığı yerde dinî yaşamdan söz etmek imkânsızdır. İman, dinî yaşantının öznel boyutudur (Certel, 2011: 97-98).

1.1.5.2. İbadet Boyutu

Her din insanlardan inanç esaslarını benimsemesini istedikten sonra inananlara bir takım sorumluluklar yüklemektedir. Din; namaz, oruç, hac, dua, kurban ve ayin gibi bir takım ibadetlerin bazen belli zaman ve mekânlarda bazen de bireysel veya toplumsal olarak yapılmasını istemektedir. Bu sorumlulukların hem kişi hem de toplumun huzuru için bir takım hikmet ve faydaları vardır. Dinin emirleri, yüce varlığa itaat sıkı ve canlı bir bağ oluşturmaktadır. İbadet aynı zamanda kutsalın rızasını elde etmek, ona yakınlaşmak, azabından korunmak ve mükâfatına mazhar olmak için yapılan fiil ve davranışlardır. Ayrıca sorumlulukları hassasiyetle ve devamlılık içinde yerine getirmek için gayret sarf etmek insanın dindarlığının bir işareti ve içtenliğinin göstergesidir (Hökelekli, 2013a: 54). İbadetler aynı zamanda bir dinin diğer dinlerden farklılıklarının daha somut olarak tezahürüdür. Bir Müslüman'ın camiye gitmesi ve dua etmesi ya da bir Hristiyan'ın kiliseye gitmesi veya günah çıkarması gibi örnekleri çoğaltabiliriz (Certel, 2011: 98).

Glock, ibadetlere katılım sıklığı ve farklı ibadetler arasındaki ilişkiye hatta bir ibadet aktivitesinin çeşitliliği konusuna dikkat çekmiştir. Ayrıca bu ibadetlerin taşıdığı anlam üzerinde durmuştur. Örneğin cuma namazını kılmak için iki kişi aynı gayreti gösterebilir. Biri için cuma namazı haftada bir katıldığı aktivite olmaktan fazla değilken diğeri için bu namaz, bir hafta boyunca yaptığı ulvi ibadetlerden bir tanesidir. Bu da her ne kadar aynı ibadet yapılıyorsa da bireysel farklılıkların yani ibadete verilen anlam ve önemi burada da etkisini farklı gösterdiğine işaret etmektedir (Karaca, 2011: 103-04).

1.1.5.3. Duygu ve Tecrübe Boyutu

Tecrübe kavramı yaşantı ve deneyim gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Çağdaş psikologlar, dinî tecrübeyi Allah'ın varlığını işaret ve delilleri aracılığıyla sezgisel olarak aracısız ve doğrudan anlama ve kavrama ayrıca yüce varlıkla sezgisel ve hissi olarak bağlantıya geçme olarak tarif etmektedirler (Hökelekli, 2013a: 53-54). İnsanın kutsal olanla direkt iletişim durumunda hissettiği dinî duyguları (sevgi, huzur, huşu ve korku gibi) barındırmaktadır. Bu duygular inanan kişinin yüce varlığı kendi içinde doğrudan hissetmesiyle oluşmaktadır (Kızılgöçer, 2017b: 90).

Bazı dinî gruplar dinin tecrübe boyutuna ağırlık verirken bazıları da dinin ibadet ya da ahlak boyutuna ağırlık vermektedir. Aslında her dinî eylem ve davranış, dinî duygu ve tecrübe hissini az da olsa içinde barındırır. Ancak özellikle tasavvufi ekoller dinî tecrübe boyutunun kullandıkları yöntem ve tekniklerle daha yoğun yaşanmasını amaç edinmişlerdir. Bu nedenle dinî duygu ve tecrübe en yoğun bu tasavvufî ya da mistik gruplarda rastlanmaktadır (Hökelekli, 2013a: 54). Tasavvufi yaşantıda “seyru sülûk” diye adlandırılan ve dervişin ya da sufînin manevi olarak nefsini terbiye etme sürecinde yaşanan içsel tecrübelerle idrak seviyesinin artması ve yüce varlıkla ilgili ilmin sezgi veya ilham yoluyla elde etmeyi sağlamaktadır (Certel, 2011: 99).

Her insan dinî duygu ve tecrübe boyutunu yaşamasına rağmen bu durum dinî duygunun yoğunluğu açısından kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Dinî duygu bu açıdan sübjektif bir özellik taşımaktadır. İnanan kişi bazen bunu dua ederken yaşayacağı gibi gün içinde aldığı güzel bir haber ya da durumu yüce varlıkla ilişkilendirip, bunun kendisine bir lütuf olarak verildiğini düşünüp duygusal bir yoğunluk yaşayabilmektedir. Yaşanılan bu duygusal ve tecrübi hisler kişinin dindarlığı ile yakından ilişkili kabul edilmektedir (Köse ve Ayten, 2013: 114).

Dinin duygu boyutu kendine mensup olanların canlı ve dinamik olmalarını sağlamaktadır. Öbür türlü bu boyuttan mahrum olan dinî anlayışlar, kendine mensup olan insanlarda merhametsiz, duygusuz ve soğuk bir dinî kişilik oluşumuna neden olmaktadır. Dinî duygu boyutu, dinin etkileme ve istedik davranışların kazanılmasını olumlu yönde etkilemektedir. Bilginin içselleştirilmesi sürecini

hızlandırmakta, ruhsal bir doyum ve manevi anlam arayışına cevap vermektedir (Kayıklık, 2006: 493).

1.1.5.4. Bilgi Boyutu

Bilgi boyutu, dindarın inandığı şeylere ve kutsalla ilgili bilgilere sahip olmasını ifade etmektedir (Karaca, 2011: 106). İnanılan ilkelerin, dinî emir ve yasakların, kuralların ve ahlaki değerlerin öğrenilmesini kapsamaktadır. Ayrıca mensup olunan dinin kutsal metinleri hakkında bilgi sahibi olunmasını kapsamaktadır (Kızılgeçit, 2017b: 92). Her dinin kendisine ait bilgileri vardır. İnanan kişi bu bilgileri öğrendikten sonra yaşantı haline getirebilmektedir.

İnsan ana karnındayken başlayan bu süreç doğumdan ölüme kadar devam etmektedir. Çocukluk dönemlerinde taklidi olarak başlayan bilgi edinme yolculuğu zamanla bilinçli ve sorgulayıcı bir yolculuğa dönüşerek bilginin içselleşmesi sağlanmaktadır. Tecrübi duyguların da daha yoğun yaşanmasını sağlamaktadır.

Dinî bilgi, dinle olan ilişkinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Örneğin bir Müslüman'ın ibadetlerini nasıl yapacağı ve bunları yaparken nelere dikkat etmesi gerektiğiyle ilgili asgari fihhi bilgiye ihtiyacı vardır (Köse ve Ayten, 2013: 114). Bilgi dindar için, karanlık bir yolda seyir halindeki bir aracın farları gibidir. Aracın farları yolu aydınlattığı gibi yolda bulunan yön ve ikaz levhalarının görülmesini sağlayarak yolculuğun sağlıklı bir şekilde devam etmesi için önemli bir araçtır. Dinî bilgi de aracın farları gibi inanan kişiyi doğru ve selamet içinde hedefine ulaştırma işlevini görür. Neyi, ne kadar ve ne sıklıkla yapacağını ve uzak durması gereken şeylerden alıkoyan bir işlevi vardır (Karaca, 2011: 107).

Bilgi boyutu inancın temellendirilmesi açısından önemlidir. Temellendirilmeyen dinî yaşantıların zayıflaması muhtemeldir. Özellikle günümüzde bilgi kirliliğinin yoğun yaşanması dinî bilgilerin sağlam temellere oturtulması gerekliliğini daha da artırmaktadır. Ayrıca farklı inançlara mensup kişilerin özellikle inanç konularında soru, eleştiri ve saldırılarına karşı cevap verme ve savunma imkânı sağlamaktadır. Aynı zamanda dini tebliğ etme ve irşat faaliyetleri için hayati önem taşımaktadır.

1.1.5.5. Etki Boyutu

Etki boyutu dindarlık boyutlarının tümünü, inanan kişi üzerindeki etkilerini barındırmaktadır. Dindar insanın sorumlu olduğu inanç ilkeleri, dinin emir ve yasakları ve ahlak değerlerini içine almaktadır. Bu bağlamda kişinin eylem ve davranışlarının sosyal hayatla ilişkisini kapsamaktadır (Kızılgöçer, 2017b: 94). İnsanın dinden edindiği bilgi, birikim ve tecrübelerin hayattaki yansımasıdır. Ortaya çıkan somut yaşantılardır. Kişinin kutsalla olan bağından, ailesiyle olan ilişkilerine kadar, okul veya iş yerindeki davranışlarından, canlı veya cansız varlıklarla ilişkisine kadar her eylemi ya da tutumu içine alan dinin tezahürüdür.

Dini yaşayan birey, dinin bu etkilerini eylemlerinde bilinçli olarak gösterebileceği gibi bilinçsiz de gösterebilir. Ama çoğunlukla bu etkileri örtük bir şekilde dışarıya yansıtırlar (Karaca, 2011: 108). Yani kutsalla ilişkiden kaynaklanan bu etkiler zamanla sübjektif bir kişilik haline gelerek insanda meleke haline gelir.

Bazı dinlerde insan üzerindeki bu etki kendini fazla hissettirirken bazı dinlerde ise daha azdır. Örneğin İslam dini ya da Hinduizm kendisine mensup olanların gündelik hayatlarının her anına etki ederek kendini gösterir. İslamiyet'te insan Allah'ın halifesi kabul edilmektedir. Bundan dolayı insanın imanı gereği, dünyadaki tüm canlı ve cansız varlıklarla ilişkilerinde bunu göstermesi beklenmektedir. Bazı dinlerde ise bu etki daha yüzeyseldir: Hristiyanlık dini gibi (Karaca 2011: 109).

1.2. Özgecilik

1.2.1. Özgecilik Kavramının Tanımı

Bireyin psikolojik tarafı olduğu kadar sosyal tarafı da bulunmaktadır. Özellikle sosyal açıdan ortaya koyduğu davranışlar kişinin kendisini ilgilendiği kadar sosyal çevresi için de önem arz etmektedir. Özellikle modernizmin etkisiyle bireyselliğin yaygınlık kazandığı günümüzde prososyal davranışların (olumlu sosyal davranışların) önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Bu yüzden son yıllarda prososyal davranışlar üzerinde yapılan çalışmaların sayısı artış göstermektedir. Bireysel ve toplumsal açıdan yardımlaşma ve iyilik hâline sağladığı katkılardan dolayı özgecilik de bu prososyal davranışlar arasında yapılan çalışmalar içerisinde yerini almıştır. Özgecilik; psikolojinin, felsefenin, diğer din bilimlerinin ilgilendiği

kavramlardan biri olmuştur. Diğer bilimler de bu konuya eğilmiş ve bu kavramı açıklamaya çalışmışlardır (Şahin, 2015: 125-27).

Özgecilik, İngilizce karşılığı “altruizm” (Skeat, 2011: 39) olan bu kavram Latince de “başkası için” manasına gelen “alteri huic’ kelimesinden türetilmiştir. Türk Dil Kurumu, sözlüğünde özgeciyi; “kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışan kimse, diğerkâm” (TDK 2019), Doğan ise özgeciyi, “başkalarının iyiliğini kendi menfaatlerinden üstün tutan kimse, diğerkâm, altürist” (Doğan, 2008: 1302) olarak tanımlamıştır. Felsefe sözlüğünde özgecilik; hiçbir menfaat düşüncesi olmadan diğer insanların iyiliğini yaşama ve davranış ilkesi (Hançerlioğlu, 2000), insanların başkalarına sırf iyilik yapma niyeti ile karşılık beklemeden diğer bir kişinin yararını düşünerek yaptığı eylemler (Aytan, 2010: 75-76) şeklinde tanımlanmaktadır.

Özgecilik, diğer insanların ihtiyaçlarına eğilim yani egoizmin zıttı olarak tanımlanmıştır (Günör, 2014: 16). Leeds, özgeciliği, başkasına yararlı olabilen, içten bir duyguyla gerçekleştirilen, kişinin ödül beklentisi ile güdülenmeyen eylemidir (Koç, 2018: 18). Piliavin ve Charning’e göre özgecilik, bireyin kendi arzu, istek ve ihtiyaçlarından çok başkalarının ihtiyaçlarını giderme eğilimi gösteren değerler ve davranışlardır (Ümmet, 2012: 16). Özgecilik kavramı prososyal davranış ana başlığı altında yardım etme ile birlikte ele alınmaktadır. Yardım etme de başkasının iyiliğini, refahını düşünmeyi ve onu desteklemeyi içine alan eylemler olarak tarif edilmektedir. Yardım etme davranışında, yardımı yapan insanın niyeti ve bu yaptığı yardımdan bir menfaat kazanıp kazanmaması önemli değilken özgecilikte niyet ve karşılıksız yapması önemlidir (Yavuzer ve diğ., 2006: 951).

Her yapılan yardım faaliyeti özgecilik kavramı ile ifade edilmemektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde iki farklı özgecilikten söz edilmektedir. Birey, yardım eylemini gerçekleştirirken kendi refahını düşünüyorsa; “benmerkezci özgecilik”, kendi dışındakilerinin refahını düşünüyorsa; “diğeri merkezli özgecilik” olarak adlandırılmaktadır. Aslında özgecilik davranışını sergileyen kişinin kişisel yarar beklentisi içinde olmaması gerekmektedir. Bu yüzden diğeri merkezli özgeciliğin gerçek anlamdaki özgeciliğidir (Kapıkıran, 2008: 4).

Amerikalı sosyolog Pitirim Sorokin özgeciliğin toplumsal sorunları çözmesi açısından önemine vurgu yapmaktadır. Savaşları, kavgaları, ölümleri ve egoizm gibi toplumsal sorunları çözmek sevgi, yardımlaşma, paylaşım gibi davranışları toplumda tahsis etmekle mümkündür. Bu da bireylerin daha özgeci ve yaratıcı olmalarını toplumdaki bu sıkıntıların ve kaosun bitmesini sağlayacaktır. (Ümmet, 2012: 17). Özgecilik, sorumluluk üstlenme, başışta bulunma, yardım etme gibi birçok olumlu sosyal eylemi içine almaktadır. Buna rağmen her olumlu sosyal eyleme özgecilik denilemez. Karşılık bekleyerek yapılan yardım, kâr amacıyla yapılan iş birliği gibi davranışlar, olumlu sosyal eylemler olmalarına rağmen özgecilik davranışı değildir (Akbaba, 1994: 17).

1.2.2. Özgeciliğin Tarihsel Gelişimi

Özgeciliğin yardım etme ve başkasını düşünme anlamında kullanımı insanın varlığından itibaren olmuştur. Özgecilik insanların bir arada yaşamalarının doğal bir sonucudur. Sosyal bir yönü olan insanların birbirlerine yardım etmeden ve birbirlerini düşünmeden sadece kendi çıkarlarını düşünerek yaşamaları, toplumsal düzenin yok olmasına ve kaosun hâkim olmasına neden olacaktır. Ayrıca özgecilik kavramının ortaya çıkması ya da bilimsel olarak işlenmesi yakın zamana tekabül etse de bu davranış farklı kavramlarla kutsal metinlerde ifade edilmektedir. Kutsal metinlerde ya da toplumsal hayatta özgecilik kavramı yerine; fedakârlık, isâr, yardım etmek, iyilik yapmak, iyilikseverlik, diğergâmlık, hasbîlik, erdemli davranış... gibi kavramlar kullanılmaktadır.

Özgecilik kavramını ilk defa ilk Yunan filozoflarından Aristo ve Platon kullanmıştır (Ayten 2010: 74), şeklinde bilgi olsa da bilimsel olarak özgecilik kavramı ilk kez XIX. yüzyılda Fransız bir sosyolog olan Auguste Comte tarafından kullanılmıştır (Karadağ ve Mutafçılar, 2009: 43). Comte'a göre 1789 Fransız İhtilali'nin getirdiği bireyselleme ve zorunlu sonucu olan bencillik sosyal hayatta sıkıntılara neden olmuştur. Bu sıkıntıları gidermek ve sosyal hayatı tekrar düzenlemek için yeni bir düzene ihtiyaç duyulmuştur. Bu yeni sosyal düzenin başlıca amacı başkaları için yaşamak olmalıdır. Comte'un özgecilikten maksadı budur (Kasapoğlu, 2017: 57).

Comte, özgeciliğin toplumda hâkim olması için araştırmalar yapmış, hayal ettiği toplumun oluşması için özgeciliğin ahlaki yönünün de olması gerektiğini vurgulamıştır. Comte, özgeciliğin toplumda eğitim yoluyla yerleşeceğini bunun da ilk basamağının aile olduğunu söylemiştir. Kadınların annelik içgüdüleri nedeniyle erkeklere göre daha fazla özgecilik duygusuna sahip olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca özgecilik düşüncesini savunurken, insanın egoist bir kişiliğe sahip olduğunu savunan Hristiyanlık düşüncesini eleştirerek, medeni devletlerin egoist düşüncesini yenerek özgeci bir yaşam tarzını benimseyeceklerini savunmuştur (Günör, 2014, 19-21).

Özgeciliğin sosyal psikolojinin alanına girmesi bir olayın sonucu olarak rastlantısal olmuştur. 1964 yılında New York'ta, Kitty Genovese adlı genç bir kadının 38 kişinin şahit olup hiç birinin yardım etmemesi nedeniyle vahşice öldürülmesi olayı bilim insanlarını çok şaşırtmıştır. Bu elim hadiseden sonra özgecilik ve yardım etme davranışı sosyal psikolojinin mühim bir alanını oluşturmuştur. İki genç sosyal Psikolog, Kitty olayından etkilenmiş ve özgecilik ve yardım etme ile ilgili ilk çalışmaları başlatmışlardır (Freedman ve diğ., 1989: 117). Günümüzde yurt içinde ve yurt dışında özgecilik ile ilgili çeşitli alanlarda bilimsel araştırmalar yapılmaktadır.

1.2.3. Özgecilikle İlgili Diğer Kavramlar

Toplumsal yönü olan insan, birlikte yaşamının bir sonucu olarak iletişim ve karşılıklı ilişki içinde yaşamaktadır. Bu ilişkinin doğal bir sonucu olarak yardım etme eylemi toplumsal yapının önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Yardım etme eyleminin yapılış şekli, yardım eylemini gerçekleştiren kişinin niyeti ve karşılığında bir şey beklemesi yönünden bu davranış farklı kelimelerle isimlendirilmektedir. Ayrıca yardım etme eylemi farklı dinlerde, dillerde ve kültürlerde farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Özgecilikle ilgili olabilecek kavramları bu başlık altında kısaca açıklamaya çalışacağız.

1.2.3.1. Olumlu Sosyal Davranış (Prososyal Davranış)

1960'lı yıllarda psikologların insanların başkalarına davranma şekilleri üzerinde yaptıkları araştırmalar neticesinde yardım davranışlarının hepsini kapsayacak kavram bulmakta zorluk çektikleri, daha çok kullanılan anti sosyal

eyleme karşıt olarak prososyal (olumlu sosyal davranış) kavramını kullandıkları görölmektedir (Ümmet, 2012: 22). Psikoloji alanında önceleri olumsuz sosyal davranışlar üzerinde yoğunlaşan araştırmalar, 1970'lerden itibaren barış hareketlerinin gündeme yeniden gelmesi, hümanizmin yayılan etkisi ve cemaat tarzı toplumlara duyulan ihtiyacın artması gibi birçok nedenden ötürü olumlu sosyal davranışlar üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır. Yapılan araştırmalarda 1976'da en fazla işlenen konunun olumlu sosyal davranışlar olduğu saptanmıştır. Olumlu sosyal davranış; özgecilik, empati, yardımseverlik, iyilikseverlik, seyirci müdahalesi, bağışta bulunma, dostluk ve paylaşma gibi birçok topluma yararlı davranışı içine almaktadır (Akbaba, 1994: 25).

Olumlu sosyal davranış, prososyal kavramıyla aynı anlama gelmektedir. Olumlu sosyal davranış; bireyin başkalarına fayda sağlamak amacıyla içten yaptığı davranışlar (Aktaş & Güvenç, 2006: 234), bireyin başkasına ya da gruba yararı dokunacak ve yapana maliyetli olan eylemleri herhangi bir baskı altında kalmadan kendi hür iradesiyle yapması (Yıldız ve Diğ., 2012: 218), kişinin ahlaki yöndeki gelişiminin olumlu yönde, anti sosyal eylemlerin tersi olan davranışları (Ümmet, 2012: 22) şeklinde tanımlanmaktadır.

Olumlu sosyal davranışlar, özgeciliği de içine alan çok geniş bir yelpazeye sahip davranışları kapsamaktadır. Özgeci davranışın önemli özelliği olan karşılıksız ve beklentisiz yardım davranışı, olumlu sosyal davranışlar için esas değildir. Bu şekilde yapılan eylem, "yardım etme" olumlu sosyal davranışı olarak kabul edilmektedir. Kişinin kendi vicdanını rahatlatmak, kendi egosu tatmin etmek veya övgü/takdir için yaptığı eylemler her ne kadar özgeci davranış diye nitelendirilmezse de olumlu sosyal davranış olarak adlandırılabilir.

1.2.3.2. Empati

Empati kavramı, antik Yunan'da "empathia" kavramından türetilmiş (Akt., Acar ve Apak, 2017), Yunancada; "içini hissetme ve içinde hissetme" anlamlarında kullanılmıştır (Ayten, 2010: 81). Empati kelimesini ilk defa Aristo "Rhetoric" adlı eserinde kullanmıştır. Empati kavramı Türk Dil Kurumunun sözlüğünde, duygudaşlık şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2019). Empati kişinin kendisini

karşıdakinin yerine koyarak oluşan duruma onun bakışıyla bakmak, karşıdakinin hislerini ve düşüncelerini daha iyi anlamaya çalışmak ve duyarlı olmaya çalışmaktır (Pala, 2008: 14).

Empatide başkalarının iyiliklerini düşünme, bunun için kaygı duyma ve kendini diğerlerinin yerine koyma, onların sıkıntısını hissetme, acılarını paylaşma yani duygudaşlık etmek vardır. Empatik düşünme tanımında da görüldüğü üzere bireyi yardım etmeye yönlendirir. Bu nedenle özgeci davranış için güdülenme sağlar. Yapılan çalışmalarda empati sahibi bireylerin, bundan yoksun bireylere göre daha fazla yardım davranışı sergilediğini göstermektedir (Şahin, 2015: 133).

Royzman ve Kumar, bireyin diğer bir bireyin bilişsel veya duygusal hâlini biliyor olması o kişiye yardım etme davranışının kolaylaşacağını ve bu durumda empatik düşünmenin özgecilik (yardım etme) eylemi ile neticeleneceğini ifade etmektedirler (Acar ve Apak, 2017: 97). Bir görüşe göre, her empatik temelli yardım etme özgecilik olmayabilir. Kişi karşındaki kişinin sıkıntısına şahit olabilir. Bunun için empati kurup bu durumdan rahatsız olabilir. Bu rahatsızlıktan kurtulmak ve kafasından atabilmek için yardım etme davranışını sergileyebilir. Ama burada sergilenen davranış özgeci davranış değildir. Kişi karşıdakinin sıkıntısını giderme niyeti ile değil kendi sıkıntısını giderme niyeti ile hareket ettiği için egoist bir düşünce ile hareket etmektedir (Dökmen, 2002: 141-44).

1.2.3.3. Fedakârlık

Fedakârlık sözlükte, kişinin şahsi çıkarını bir yana atabilmesi, kutsi değerler için kendi menfaatlerini yok sayabilmesi, fedakârca davranmak ve hakkı olan şeylerden feragat etmesi (Doğan, 2008: 516) gibi anlamlara gelmektedir. Rushton fedakârlığı, bir sosyal eylem olarak görmekte herhangi bir durumun ya da davranışın bireyin kendi şahsından çok başkalarına faydalı sonuçlar getirmesini sağlamak amacıyla yapılması (Hablemitoğlu ve diğ., 2010: 70) şeklinde tarif etmektedir.

Özgecilik ile fedakârlık arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Özgecilik davranışını sergileyen bireyden elbette ki fedakârlık beklenecektir. Birey karşındaki kişiyi kendine tercih etmesi veya kendinden bir şeyi ona vermesi fedakârlık gerektirmektedir. Fedakârlığın miktarı ile özgecilik arasında nasıl bir ilişki vardır?

Yani özgecilik büyük fedakârlık mı gerektirir? Aslında özgeci davranış için önemli olan büyük fedakârlık göstermek değil, karşıdakinin ilgisi olanı gerçekleştirmektir. Fedakârlık, özgeci eylem için önem arz etmesine rağmen, davranışa özgeci diyebilmek için mutlak belirleyici değildir. Buna rağmen bazen özgeci bir davranış büyük fedakârlıklar da gerektirebilmektedir. Özgeciliği basitleştiren görüşe göre özgecilik büyük fedakârlık gerektiren eylemler değil günlük basit davranışlardır (Günör, 2014: 130).

1.2.3.4. Yardım Etme

Yardım etme sözlükte; bir kimsenin problemini çözmek, sıkıntısını gidermek, zorluklardan kurtulmasını sağlamak, yükünü hafifletmek için yapılan davranış, muavenet etmek, müzahir olmak (Doğan, 2008: 1750), gibi anlamlara gelmektedir. Yardım etme, başkasının refahını, iyilik durumunu sağlama ya da onu desteklemeye yönelik eylemler olarak tanımlanmaktadır (Yavuzer ve diğ., 2006: 951). Yani yardım etme, kişinin imkânları çerçevesinde başkalarının iyiliğini düşünerek sergilediği davranışlardır.

Özgecilik ile yardım etme eylemleri birbirine yakın kavramlardır. İkisinde de başkasına bir yarar sağlama ya da kendinden bir şeyler vermek vardır. Ancak özellikle iki temel noktada birbirinden ayrılmaktadır. Özgeci davranışı yapan kişi karşılığında bir şey beklemeden bu eylemi gerçekleştirir. Yani özgeci davranışta niyet önemlidir. Ancak yardım etme eyleminde niyet çok önemli değildir. Önemli olan başkasının sıkıntısını gidermektir. Özgeci eylemde yapılan yardımdan ya da fedakârlıktan herhangi bir çıkar veya ödülün olmaması gerekmektedir. Yani özgeci davranış karşılık beklemeden yapılmalıdır. Ancak yardım etme davranışı için bu şart değildir. Yardımı gerçekleştiren kişi bunun sonucunda bir karşılık ya da ödül alabilmektedir (Yavuzer ve diğ., 2006: 951).

Yardım eden kişinin, bu davranışı sergilerken kişisel bir beklentisinin olup olmadığı dışarıdan tarafsız bir şekilde bilinmemektedir. Yardımsever her eylemin özgeci davranış olmadığı ve özgeci davranışın etiğe uygun davranış olduğunu kabul eden birçok araştırma bulunmaktadır. Yardım eylemini gerçekleştiren kişi, başkalarının övgü ve hayranlığını kazanma niyetiyle, çevrenin kınamasından

çekinildiği için, kendi vicdanını rahatlatmak için ya da yardıma muhtaç kişinin durumundan rahatsızlık duyduğu için yardım edebilmektedir. Bu benzeri nedenlerle yapılan yardım eylemleri özgeci davranış kapsamına girmemektedir. Çünkü bu eylemlerin temelinde yardımı yapan kişinin kendi duygusunu ön plana alması söz konusudur. Yani yardıma muhtaç olanın değil kendisini önemsemesi yatmaktadır (Keleş, 2018: 81).

1.2.3.5. Hasbilik

Hasbilik, isteyerek ve karşılıksız içten davranışta bulunmak demektir (Doğan, 2008: 662). Dinî bir terim olan hasbilik, güzel eylemlerde bulunarak dünyevi yani maddi bir karşılık beklentisi olmadan yalnızca Allah'ın rızasını gözeterek yapılan davranışın ecrini Allah'tan beklemektir. Yani bir işi yaparken içten ve samimi bir niyetle yaparak, başkalarından bir şey beklemeden sadece Allah'ın hoşnutluğunu kazanma gayesiyle o işin yapılmasıdır (Özafşar ve diğ., 2015: 161).

Hasbilik, özgeci davranış ile benzerlik göstermektedir. Özgecilik kavramı psikolojinin evrensel karşılığı olurken hasbilik ise daha çok dinî bir kavramı ifade etmektedir. Hasbilik ve özgeci eylem gerçekleştirilirken başkalarından maddi bir karşılık beklemeden yapılmaktadır. Kişi kendi egosunu tatmin etmek için eylemde bulunmaz. Aynı şekilde ikisinde de niyet ahlakidir. Ancak hasbilikte niyet Allah rızasıdır, yani manevi bir şeydir. Kişi kendi egosunu tatmin etmek için ya da başkalarından beklenti içinde olduğundan yapmamaktadır.

Hasbilikte yapacağı eylemden dolayı insanlar kendisi hakkında menfi düşünceler içinde olacaklarını bilmesine rağmen Allah'ın rızası varsa yine de o eylemi gerçekleştirmektedir. Hasbilik, özellikle peygamberlerin önemli bir özelliğidir. Yaptıkları davranışlar insanlar tarafından tasvip edilmemesine rağmen Allah'ın rızasını gözettikleri için buna devam etmişlerdir. Nitekim Şuara süresinin 109. ayetinde: “Buna (tebliğ görevime) karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir” ve En'am süresinin 162. ayetinde de: “Şüphesiz benim namazım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir” buyrulmaktadır. Buna benzer ayet ve hadislerde yapılacak eylemlerin sadece Allah'ın rızası gözetilerek yapılması gerektiğine dikkat çekilmektedir.

1.2.3.6. Erdem

Erdem sözlükte, bilme, fazilet, marifet, biliş, maharet, hüner, meziyet, liyakat gibi anlamlara gelmektedir (Doğan, 2008: 479). Erdem, iyi ahlaklı kişinin doğaya uygun bilgisi (Özden ve Elmalı, 2017: 200), ahlaki açıdan daima iyi ve değerli olan eylemler ve ahlak felsefesinin değer verdiği, ön plana çıkardığı, hedeflediği ve yücelttiği davranışlardır (Çüçen, 2012: 250). Erdem, tüm toplumlarda övülen, üstün görülen ve Tanrı tarafından insanlara tavsiye edilen; tevazu, adalet, yardımseverlik, cesaret, sevgi ve şefkat gibi özelliklerin genel adıdır (Yaran, 2015: 103).

Grekçede “arete” kavramıyla ifade edilen “erdem”in nesnelliği ve özneliği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Erdemlerin öznel olduğunu dillendiren ve ahlakın görecel olduğunu savunan Sofistlere karşı Sokrates ise genel geçer erdemli davranışlar için: “Erdemler çok sayıda ve çeşitli olsalar bile yine de hepsini erdem yapan bir unsur bulunmaktadır.” diyerek arayışını sürdürmüştür. Platon, Sokrates’in bu konudaki düşüncelerini takip etmiş ve erdemli davranışları şöyle sıralamıştır: “Bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalettir.” Daha sonra Aristoteles, Platon’un düşüncesine katılmakla birlikte erdemli davranışları; eğitimle kazanılan ve alışkanlık ile edinilen şeklinde ikiye ayırmakla birlikte her şeyin orta yolunu yapmanın erdemli olduğunu kabul etmektedir. İslam felsefesinde erdem ile ilgili yapılan ilk çalışma Kindi’ye dayanır. Kindi, erdemleri üç ana başlığa indirgemmiştir: “Bilgelik (hikmet), yiğitlik (necdet) ve iffet”. Müslüman filozof Farabi ise erdemi, “Nazarî erdemler, düşünce erdemleri, ahlâkî erdemler ve amelî sanatlar” olmak üzere dörde ayırmaktadır. Miskeveyh’e göre erdemler, kötülükleri meydana getiren ifrat ve tefrit aralığında yer alır. Erdemli eylemlerin içten ve samimi olarak yapılmasını ayrıca kişinin erdemli davranışları herhangi bir menfaat ve takdir toplamak için yapmamasını ön koşul kabul etmektedir (Turan, 2015, 7-16).

Erdem, Arapça kökenli “fazilet” kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Erdem ve fazilet kavramları ahlaki özellikler ve iyi huylar için kullanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de yüzden fazla ayette geçmektedir. Bu ayetlerden çoğunda Allah’ın cömertliği, lütfü ve keremi için kullanılmakta olup bazı ayetlerde de insanlar için kullanılmaktadır. İnsanlar için kullanılan ayetlerde, yardımseverlik

ve iyilikte yarışanların özellikleri ve derecelerine dikkat çekilmektedir (Yaran, 2015: 103-04).

Özgeci davranış ile erdem kavramı arasında büyük bir farkın olmadığı açıktır. Erdemin özgeci kavrama göre daha geniş bir açısı bulunmaktadır. Erdem kavramı sadece somut eylemler için değil aynı zamanda insanın manevi/ruhi yönünü de içine almaktadır. Her ikisinde de yapılacak davranışların karşılıksız ve halis bir niyetle yapılması gerekmektedir.

1.2.3.7. Îsâr

Îsâr sözlükte, “ikram, seçme, seçim, cömertçe dağıtma ve döküp saçması” (Doğan, 2008: 803), başka kimsenin hak ve çıkarını kendi hak ve çıkarının önünde tutması (Uludağ, 1997: 272), bireyin kendisi muhtaç iken başkalarının yardımına koşması ve onların ihtiyacını kendi ihtiyacının önünde tutması (Feyizli, 2013: 570) anlamlarına gelmektedir. İbnü'l-Arabî îsâr kavramını, “Müminin ahiret saadetini kazanmak için dünyevi mutluluk ve zevklerde başkalarını kendine tercih etmesidir.” şeklinde tanımlamaktadır (Pusmaz, 2011: 81). İnsan bunu yapabilmek için zorlu bir nefis terbiyesinden geçmektedir. Bunu başarmak da sabırlı ve sağlam bir imana sahip olmayı gerektirmektedir.

Özgecilik, Kur'an-ı Kerim'de Îsâr kavramı ile ifade edilmekte ve bu kavram beş yerde geçmektedir. Bunların bazıları, “Onlar kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler.” (Dehr, 8), “...Kendilerinin ihtiyacı olsa bile (onları) kendilerine tercih ederler, kim nefsinin hırs ve cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluş ve saadete erenlerin ta kendileridir.” (Haşr, 9) ayetleridir. Ayette de ifade edildiği üzere, kâmil müminin bir özelliği olarak insanın ihtiyaç sahibi olmasına rağmen başkasını kendi nefesine tercih etmesi insanı olumsuz davranışlardan korumakta ve Allah'ın rızasını kazanmasında vesile olması ifade edilmektedir.

Îsâr kavramı ile ilgili olarak çok sayıda hadis mevcuttur. Hz. Muhammed'in tüm insanlığa örnek olan ahlakı ve kâmil insan yetiştirmeyi amaçlaması dolayısıyla kendi ve yetiştirdiği müminlerin hayatında îsâr kavramının pratiğini şu hadislerde görmekteyiz: “Sizden biriniz kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz.”, “Rasûlullah, kendisinden bir şey istendiğinde asla

‘hayır’ demezdi.” ve “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz.” (Özafşar ve diğ., 2015: 269-78). Bu hadislerde ifade edildiği gibi olgun bir imana erişmek için îsâr yani kendi nefsinin düşünmekten çok başkasını düşünerek yaşamının ön koşul olduğu vurgulanmaktadır.

Tasavvuf terimleri sözlüğünde îsârın, üç dereceye ayrıldığı ifade edilmiştir. Îsârın birinci derecesi, kişinin helal dairesinde başkasını kendine tercih etmesidir. Bu tercihi kişinin isteyerek yapması daha uygundur, istemeden de yapılmasında bir sakınca yoktur. Îsârın ikinci derecesi, sıkıntı ve zorluk anında, tahammülün zayıfladığı zaman dahi ilahi rızayı başkasının rızasının üstünde tutarak tam bir teslimiyet göstermektir. Îsârın üçüncü derecesi de tamamıyla Allah’ı tercih etmektir. Yani Yüce Allah’ı tercih ettiğini görmeyi terk etmek, bu tercihten de habersiz olmaktır (Erginli, 2006: 488).

1.2.4. Özgecilik ve Din

Din, kutsal düşüncesine dayalı olarak ve kendisine inananları bir sosyo-dinsel bir topluluk dairesinde bir araya getiren inançlar, işaretler ve pratikler kümesi şeklinde tanımlanmaktadır. Din, aynı şekilde insanın tutum ve eylemlerini düzenlerken biçtiği değerler ve gündelik hayattaki yol göstericisi olarak önemli rolleri üstlenmektedir (Abuzar, 2011: 144-5).

İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan din, bireyleri ve toplumları olumlu ya da olumsuz anlamda etkileyen önemli etkenlerden biri olmuştur. Tarihe bakıldığında bir dine mensup olmayan topluluk mevcut değildir. Her topluluk muhakkak bir dine bağlı olmuştur (Keskin, 2004: 7). Din, insanın en özeli olan ruhunun ve gönlünün, en derin yerlerine kadar etkili olmaktadır. Bireysel ve toplumsal hayatı, bir dünya anlayışı etrafında şekillendirmektedir. Kişi ve toplum içine nüfuz ederek, bazı kurallar/normlar koyarak istendik şekilde düzenlemektedir. Ayrıca din, değişim ve gelişimin önünde ya engel olmuş ya da buna öncülük etmiştir. Bazen de din, toplumun değer ve normlarından etkilenerek farklı bir kişilik kazanabilmektedir (Abuzar, 2011: 146).

Birey diğer insanlarla her daim iletişim ve ilişki içindedir. Sağlıklı ve huzurlu bir ilişki ve iletişim için insanların birbirleriyle belirli kurallar ve ahlaki değerler

çerçevesinde yaşamaları gerekmektedir. Yardımseverlik, empati, fedakârlık, îsâr, paylaşma, iş birliği, gözetme, koruma/kollama ve yardımcı olma gibi ahlaki değerler toplumların sağlıklı ve huzurlu iletişim kurmalarını sağlamaktadır. Bu ahlaki değerlerin her ne kadar kültürel yönleri olsa da en temelde dinlerin ortaya koyduğu kurallara dayanmaktadır (Harputlu, 2015: 47). Dinin yaşantı haline gelmesi ile hem bireyin hem de toplumun dinî hayatına etki ederek gelişimini sağlamaktadır. Beslenme kültüründen adap kurallarına, bireyin ahlaki kişiliği ve eylemlerinden toplumsal ilişkilere kadar din etkisini göstermektedir (Hökelekli, 2013b: 55).

1.2.4.1. Hristiyanlık, Yahudilik ve Diğer Dinlerde Özgecilik

Vahye dayalı olan Hristiyanlık dininin kutsal kitabı olan İncil’de muhataplarına olumlu sosyal davranışlar dolayısıyla özgeci bir yaşam tarzı emredilmektedir. İncil’in 38-44 bölümleri olumlu sosyal davranış ve özgeciliğe dair emirler içermektedir (Akbaba, 1994: 23):

“Mathew S.: 38: Göze göz, dişe diş denildiğini duymuştunuz,

39: fakat ben size kötü bir insana mukavet etmeyin diyorum. Ancak her kim ki sizin sağ suratınıza vurursa, siz diğer yüzünüzü de dönün,

40: eğer biri size dava açarsa ve sizin kazağınızı alırsa, siz ona montunuzu da verin,

41: her kim ki sizi bir mil gitmeye zorlarsa, siz onunla iki mil gidin,

42: sizden isteyene verin ve sizden ödünç almak isteyene surat çevirmeyin,

43: komşunuzu sevin, düşmanınızdan nefret edildiğini duymuşsunuzdur,

44: fakat ben size diyorum ki düşmanlarınızı sevin, size beddua edeni koruyun, nefret edene siz iyilik ediniz. Size zulmedene ve sizi haince kullanana siz dua edin” (Akbaba, 1994: 23).

Yukarıda ifade edilen ve bunların dışında olan ayetlerde de belirtildiği gibi; kötülüğe karşı iyilik, isteyene cömertçe davranmayı, komşuluk hakkı, fedakârlık ve düşmana bile dua edilmesi gerektiği gibi davranışlar tavsiye edilmektedir.

Vahye dayalı (ehli kitap) bir din olan Yahudilikte ahlak önemli bir yer tutar. Yahudiliğin on emri ve kutsal metinlerde geçen altı yüz on üç kural bunu ortaya koymaktadır. Yahudilikte, ihtiyaç sahibi insanların ihtiyaçlarını giderme en temel sorumluluklardandır. Kutsal metinleri Tesniye'nin 15/4-5 kısımlarında; “aranızda yoksul kimse olmayacak” ifadesi, kendi din müntesiplerini koruyup kollamaları açısından önemli bir emirdir. Bunun bireysel bir sorumluluk olmasının yanında bu tüm topluma yüklenmiş bir görevdir. Bir çiftçi hasat ettiği tarla veya bağından ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere üç kısım ayırmak zorundadır: Tarlanın köşesinde yer alan kısımlardan, tarlada unutulmuş destelerden ve elde edilen ürünün vergisi (Şeker, 2014: 88).

Yahudilerde, yabancılarla barış içinde olmak için yabancılarla selamlaşmaya, hastalarını ziyaret etmeye, cenazelerine katılmaya ve ihtiyaç sahiplerine sadaka vermeye izin verilmiştir. Ayrıca kutsal metinlerinde muhtaçlar, dullar ve yetimleri gözetmek tavsiye edilerek özgeci davranışlara dikkat çekilmektedir (Gürkan, 2008: 206).

Hint dinlerinden biri olan ve kurucusu olmayan bazı öğreti ve doktrinler üzerine kurulu olan Hinduizm'de özgeci davranışlar önemli yer tutmaktadır. Hint kutsal metinlerinde yer alan ve bu dinin en merkezi kavramını ifade eden “dharma”, bireyi başkalarıyla şiddetten uzak, fedakârlık ve kanaatkârlık içinde, dünyevileşmeyi engelleyen tüm ibadet, meditasyon ve başkalarıyla ilişkileri de içine alan sevgi gücü gibi özgeci yaşam tarzını kapsamaktadır. Dharma ile kişinin bireysel olarak yapması gereken sorumlulukları ayrıntısına kadar belirtilmekte, ayrıca bu sorumluluklar başkalarının saadetini en yüksek seviyeye çıkaracak davranışları da kapsamaktadır (Özcan, 2018: 288).

Hinduizm'de yer alan reenkarnasyon (tenasüh) yani karma inancı ile beden ebedi mutluluğa erişmek için canlı cansız formunda ruh göçü yaşamaktadır. Bu döngüden kurtulabilmek için bir Hindu'nun başkalarına iyi davranması gerekmektedir. Hintliler için önemli bir şahsiyet olan Mahatma Gandhi'nin hayatında özgeci davranışları ve bu konudaki tavsiyeleri görmek mümkündür. Gandhi, “ahimsa” kavramını iki açıdan yorumlamaktadır: Birincisi, insanın hiçbir canlıya

zarar vermemesi, ikincisi de tüm canlılarla yardımseverlik ve sevgi içinde olmaktadır. Nitekim “ahimsa”yı en yüce erdem olarak görmektedir (Özcan, 2018: 289-90).

Budizm’de de özgecil davranışlar, dine, başkalarına ve organizasyonlara yardım etmek en önemli özelliklerdendir. Burada da karma anlayışından dolayı, Budistler özgeci davranış göstermek zorundadır. Budizm’de yer alan ve özgeci davranışların temeli olan, sevgi ve merhameti hemen hemen tüm ibadetlerin ve ritüellerin formunda görmek mümkündür. Ben ve öteki anlayışı acı ve ızdırap olarak görülür. Her şeye merhametle, sevgiyle yaklaşılması gerektiği kabul edilmektedir. Budist kutsal metinlerinde yer alan “dört iyi davranış” özgecilik açısından önemlidir: Kendisini, ailesini ve en yakından başlayarak herkesi mutlu etmesi, el emeği ile kazandıklarıyla onlara bağışta bulunması, onların can güvenliğini sağlaması ve hoşgörü ve nezaket kuralları çerçevesinde din adamlarına bağışta bulunması (Özcan, 2018: 291). Budizm, dört iyi davranış ile müntesiplerinde özgeciliği bir yaşantı hâline getirerek örnek bir toplum inşa etmeye çalışmaktadır.

1.2.4.2. İslam Dininde Ayet ve Hadislerle Özgecilik

İslam dininin kutsal kitabı Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetinde, faziletli ve örnek bir toplum oluşturma gaye edinmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için bireysel ve toplumsal ahlaki değerler büyük önem taşımaktadır. Bu ahlaki değerler birçok ayet ve hadislerde vurgulanmakta; bunlara emir, tavsiye ve nasihat şeklinde yer verilmektedir. Olumlu sosyal davranış, İslam’da yani Kur’an-ı Kerim ve hadislerde; “İsâr” yani karşılık beklemeden yardım etme, “Şuhh” yani bencillik kavramı kullanılarak müminlerin bencillikten uzak durmaları gerektiği vurgulanmıştır. Kur’an-ı Kerim ve hadislerde özgeci davranışlarla ilgili bazı örnekler şunlardır:

“Yoksula, yetime ve esire kendilerinin arzu ve ihtiyaçları var iken seve seve yemek yedirirler: “doğrusu biz sizi, sadece Allah’ın rızası için yediriyoruz, sizden bir karşılık ve teşekkür de istemiyoruz, çünkü biz yüzleri ekşiten ve asık suratlı yapan bir günde Rabbimizden korkarız” (derlerdi).” (İnsan Süresi, 76/8-10).

“Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) sadaka vermedikçe asla ‘iyi’ye erişemezsiniz. Her ne sarf ederseniz, şüphesiz Allah onu hakkıyla bilendir.” (Âli-İmrân Süresi, 2/92).

“Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş için malını sarf eden adam gibi, siz de sadakalarınızı başa kakarak ve (verdiğiniz kimseyi) inciterek boşa çıkarmayın...” (Bakara Süresi, 2/264).

“Kendin için sevip istediğini başkası için de istemedikçe gerçekten iman etmiş olmazsın.” (Buhari, İman, 7).

“Komşu, komşusunun direğini evinin duvarına koymasına karşı çıkmasın.” (Buhari, Mezalim, 1125).

“Müslüman Müslüman’ın kardeşidir, ona haksızlık etmez, onu haksızlığa da bırakmaz, kim bir kardeşinin ihtiyacını karşılırsa Allah da onun ihtiyacını karşılar, kim de bir mümini üzüntüden ve sıkıntıdan kurtarırsa, Allah da onu kıyamet gününün üzüntü ve sıkıntılarında bir üzüntü ve sıkıntıdan kurtarır...” (Buhari, Mezalim, 1115).

İslam dini bu ve benzeri ayet ve hadislerle toplumsal huzur ve mutluluğu sağlamaya çalışmaktadır. İslam tarihinde yer alan ensar ve muhacir kardeşliği; fedakârlığın ve yardım etmenin en güzel örneğidir. İslam, dinî yaşantı ve yapılacak yardım davranışlarında özellikle niyetin halis ve karşılık beklemeden sadece Allah rızası için yapılmasını istemektedir. Hz. Muhammed’in meşhur olmuş olan “Ameller niyetlere göredir...” (Kocaer, 2004: 41) hadisi bunu güzel bir şekilde açıklamaktadır. Bu hadiste özellikle eylemlerin iki düşünce ile yapılabileceğini; birincisi dünyalık bir şeye, ikincisi de Allah rızası yani karşılığını ahirette almak için. Allah’ın elçisi bunlardan ikincisi için yani dünyevi bir karşılık beklemeden yapılmasını bildirmektedir.

1.2.5. Özgeciliğin Diğer Bilimlerle İlişkisi

Özgeciliği her bilim dalı farklı açılardan irdelemiştir. Biyoloji ya da genetik ilmi, özgeci davranışın kökenini; sosyoloji, bireylerin sosyal yönü üzerinden özgeci davranışı ortaya çıkaran durumları; iktisat, yardım ve kişisel çıkar üzerindeki yaklaşımları; felsefe, özgecilik ve ahlak arasındaki durumu ve son olarak psikoloji ve alt dalları da özgeciliği ruhsal olarak ele alır. Burada özgeciliğin diğer bilimlerle ilişkisi incelenerek bu yaklaşımlar tespit edilmek istenmektedir.

1.2.5.1. Özgecilik ve Biyoloji

Psikolojinin alt disiplinleri tarafından özgeci davranışların sebepleri ve sonuçları araştırmalara konu olmuştur. Bu araştırmaların başında da özgeci davranışların kökeni ile ilgili çalışmalar yer almaktadır. Sosyo biyolojik yaklaşıma göre bireyde bulunan özgeci davranışların temeli genetiğe dayanmaktadır (Kasapoğlu, 2017: 55). Campbell'in bu konudaki araştırmaları, özgeci davranışın sosyo biyolojisine ve genetiğine dayanarak, evrensel olarak her toplumda bireysel bencil genlerle, özgeciliği destekleyen değerler ve onaylanmaya ilişkin biyolojik genler arasında bir dengenin söz konusu olduğunu vurgulamaktadır (Yavuzer ve diğ., 2006: 952). Bu görüşe göre, dünyanın neresine gidilirse gidilsin yardım etme davranışının temeli insan fitratına/genlerine dayanmaktadır. Fıtratta yer alan özgeci davranışın dışa yansımaları kültürel ve toplumsal olarak değişiklik arz etmektedir.

Duyuşsal eylemlerin sebepleri üzerine yapılan nörolojik araştırmalar özgeci davranışların kökenine dair aydınlatıcı bilgiler sağlamıştır. Bu araştırmalarda sol hemisferdeki temporal korteksin MR görüntüleme yöntemi ile bu konuya açıklık getirmesi sağlanmıştır. Tankersley ve çalışma arkadaşları, iki grup denek üzerinden yaptıkları incelemelerde, bir gruba bilgisayarla oyun oynarken kendileri için para kazanacakları, ikinci gruba da yine bilgisayar oynayarak hayır kurumu için para kazanabilecekleri ile ilgili yönerge verilmiştir. Bu iki denek grubu bilgisayar ile oynarken beyin dalgaları izlenmiştir. Özgeci davranış sergilemesi istenen ikinci grubun beyin dalgalarında anlamlı hareketler izlenirken birinci grubun beyin dalgalarında anlamsız hareketler izlenmiştir (Ümmet, 2012: 43). Bu benzeri araştırmalar özgeci davranışın genetik yönüne işaret ettiğini göstermektedir.

Biyoloji alanında özgecilikle ilgili yapılan araştırmalarda, hayvanların yavruları için ya da soylarının devamı için yaptıkları fedakârlığı açıklamak için “üremeci özgecilik” ifadesini kullanmaktadırlar. Hayvanlar arkadaşlarının yavrularını hayatta tutmak için kendilerinin üremekten vazgeçmeleri, kendi kolonilerini tehlikelerden korumak için hayatlarını feda etmeleri, yuvalarına ya da yavrularına karşı oluşan tehlikeyi onlardan uzaklaştırmak ve kendilerine çekmek için uğraşmaları, yiyeceklerini ve yuvalarını başkalarıyla paylaşmaları özgeci davranışlara örnektir (Günör, 2014: 23).

Özgeciliğin kaynağını tespit etmek için hayvanlar üzerinde de çalışmalar yapılmıştır. Bu araştırmalarda insanlar ve hayvanlarda özgeci davranışlarla ilgili ortak noktalar tespit edilmiştir. Hayvanlar üzerinde yapılan incelemelerde hayvanlardan bazıları diğer hem cinsleri için kendi hayatlarını tehlikeye atmaktadırlar. Bunun bilinç derecesi araştırma konusudur ancak bunu yaparken herhangi bir karşılık beklemeden yaptıkları ortaya çıkmıştır.

1.2.5.2. Özgecilik ve Sosyoloji

Sosyoloji, bireylerin oluşturduğu toplumu, sosyal ilişkileri ve bu ilişkilerin özelliklerini izah etmeye çalışmaktadır (Tatlıoğlu, 1996: 221). İnsanın bireysel yönü olduğu kadar sosyal yönü de bulunmaktadır. Birlikte yaşayan insanların belli kurallar/normlar ve ahlaki değerler çerçevesinde hareket etmeleri gerekmektedir. Bu norm ve değerler din ve toplumsal kültürden etkilenmektedir.

Kültür, bireysel olarak yapılan bazı davranışların zamanla diğer insanlar tarafından benimsenerek o toplumun genel geçer davranışları hâline gelmesidir. Daha sonra da kuşaktan kuşağa aktarılarak değer hâline gelmektedir. Kültürün önemli bir parçası olan adalet ve sorumluluk bilinci toplumun empati düşüncesinin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca bir dine bağlanma, dine ait kişilerin (peygamber) örnek kabul edilmesi ve kutsal metinlerde yer alan emir ve tavsiyelere uyulması hâlinde özgecilik davranışının oluşumu ve değer hâline gelmesi sağlanmaktadır (Ümmet, 2012: 35). Dinin toplumu etkilediği gibi toplumda dini özellikle kültürel anlamda etkilemektedir. Bu karşılıklı etkileşim ile topluma ait değerler oluşmaktadır. Merhamet, sevgi, saygı, yardımseverlik, empati kurma, sorumluluk bilinci, fedakârlık, misafirperverlik ve adalet gibi değerler toplumun birer parçası hâline gelmektedir. Bunların yerine getirilmemesi dinen günah anlamı taşıdığı gibi kültürel açıdan da toplum tarafından ayıplanma ve dışlanma gibi sonuçları oluşmaktadır.

Özgeci davranışlar ile sosyal çevre arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda yardım etme davranışı ile yardım edebilecek kişi sayısının fazla olması arasında ters orantı vardır. Yapılan deneyde denekler ya yalnız başlarına ya da diğer deneklerle beraber odaya konuldular. Bırakıldıkları odanın duvarında

bulunan küçük bir delikten duman verildi. Deneklerden araştırmacıyı haberdar edip etmeyecekleri ölçölmek istenmiştir. Denek yalnız olunca hemen haber verme eğilimi gösterirken, odadaki denek sayısı fazla olunca hemen haber vermeme yönünde güçlü bir eğilim göstermiştir (Freedman ve diğ. 1989: 120-21). Bu deneyde göröldüğü üzere yardım etme davranışında da aynı durum bulunmaktadır. Yardım edecek kişi sayısı fazla olunca başkası yardım eder düşünceyi ile herkes diğereine bırakmaktadır. Bir kişi yardım edince diğereyi de yardım etmeye başlamaktadır.

Özgeci davranış iyi niyetli ve beklentisiz yapılan eylemlerdir. Toplum tarafından övölen ve takdir edilen davranışlar yani yapılan eylem sonucunda kahraman ilan edilme düşünceyi yardım etme davranışının ortaya çıkmasını sağlayabilmektedir. Anne-baba veya bir öğretmenin dışarıdan iyi görönmek için olduğundan farklı görönmeye çalışması özgeci davranış değildir. Burada sosyal çevrenin etkisi ve içten olmayan bir düşünce ile (halis olmayan niyet) birey, egosunu tatmin etmeye çalışmaktadır.

1.2.5.3. Özgecilik ve İktisat

İktisat sözlökte, ekonomi ve tutum anlamına gelmektedir (TDK, 2019). İfrat ve tefritten yani aşırılıktan uzak olmak, itidal üzere orta yollu davranarak ihtiyaçları karşılamak, israf da cimrilik de etmemektir. İktisat, dünyada sınırlı olan kaynakların sınırsız isteklere karşı ihtiyaçların karşılanması, dengede tutulması ve itidalli davranmaktır (Kayhan, 2006: 186). İktisat, ekonomik ve sosyal dengeyi sağlamak için çalışmalarını bilimsel temellere dayandırarak çalışma yapan bilimin adıdır, diyebiliriz.

Özgecilik ve iktisat ilişkisi bireylerin ekonomik eylemlerde bulunurken hangi amaç ve niyetle davrandıkları durumunu ele alır. İktisat alanında kabul gören anlayışa göre, bunu ilk defa John Stuart Mill tarafından ifade edilen “homo eomicus” yani en yüksek kazanç elde etmek için bireysel menfaat doğrultusunda davranışta buldukları görüşüdür. Bu görüş insanların en kısa zamanda ve en az emek harcayarak en yüksek kazanç elde etme düşünceyiine dayanmaktadır. Hâliyle bu anlayış özgeci davranışla pek uyuşmamaktadır. Özgeci eylemde birey kendisinden

çok başkasını düşünürken bu görüşe göre ise kendi çıkarını düşünme ön plandadır (Günör, 2014: 29).

Özgeci davranış ve iktisat ilişkisi üzerine fikir yürüten ekonomistler üç farklı yorum geliştirmişlerdir. Birinci görüş egoizm temeline dayanır. Bu görüşe göre özgeci davranışta bulunmanın sebebi ilerideki bir çıkar için bunu yapmaktır. İkinci görüş olan “egosantrik”e göre özgeci eylemde bulunan kişi başkalarının aldıkları hazza şahit olmak için bunu yapmaktadır. Birey bundan haz aldığı için yapmaktadır. Üçüncüsü ise “diğeri merkezli” görüşe göre başkalarının mutluluk ve refahını gözeterek yapılan davranışlardır. Özgecilik iktisat üzerinden değerlendirildiğinde karşılıklı bir çıkar ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Bu da özgeci davranışa uymamaktadır. Özgeci davranış yapıldığında herhangi bir çıkar ilişkisi ve beklentinin olmaması gerekmektedir. Özgecilikte fedakârlık yani karşıdakini kendine tercih etme vardır. İktisatta ise karşıdan çok kendini düşünme vardır. Girdi ve çıktısının muhasebesi vardır (Günör, 2014: 29).

1.2.5.4. Özgecilik ve Felsefe

Felsefenin tanımını yapmak oldukça güçtür. Çünkü felsefenin tanımı filozoftan filozofa ve dönemden döneme farklılık gösterdiği için genel geçer bir açıklama yapılamamıştır. Buna rağmen felsefenin genel özelliklerini dikkate alıp şöyle bir tanımlama yapabiliriz: İnsanı, evreni ve ahlaki değerleri anlama maksadıyla yapılan birleştirici ve bütünleştirici bir çalışmadır. Hayata karşı sorgulayıcı ve eleştirel bir düşünme tarzıdır. Felsefe sorular sorarak bu sorulara mantıklı ve tutarlı cevaplar bulmaya çalışan sübjektif bir etkinliktir. Felsefe hayattan kopuk tamamen soyut veya metafiziksel konularla ilgilenmez. Felsefe yaşamın ve varlığın özüne kadar inerek “şaşkınlık” ve “hayret” bakış açısıyla, nasıl ve niçin sorularına cevaplar bulmaya çalışır (Koç, 2015: 106-7).

Felsefenin önemli bir bölümünü oluşturan ahlak felsefesi kısmında özgecilik farklı açılardan irdelenmiştir. Felsefede özgeci davranış, anlam bakımından erdem kavramıyla ifade edilmiştir. Yani bireyin karşılık beklemeden egosunu tatmin etme düşüncesi olmadan fedakârlığı ve yardımı erdemli olmanın önemli bir niteliği olarak görülmektedir.

Sokrates, kendi yaşadığı dönemin insanlarını maddiyat, şan ve şerefe gösterdikleri önemi erdemli olmaya göstermedikleri için eleştirmiştir. O, kişinin ruhu ve nasıl yaşaması üzerine düşünmesi gerektiğini ifade etmektedir. İnsanın bir toplum hâlinde yaşadığını ve toplumun sunduğu değerler üzerinde düşünülmesi gerektiğini vurgular. Bilginin önemi üzerinde durarak erdemli olmanın yolunun bilgiden geçtiğini ve erdemlin insanın kendisini gerçekleştirdiğini ve mutluluğa götürdüğünü kabul etmektedir (Cevizci, 2001: 220-24).

Platon insanın beden ve ruh parçalarının ahenkli olmasının kişiyi mutluluğa götüreceğini yani ruhun parçalarının her biri sorumluluğunu yerine getirdiğinde insanın erdemli hayata ulaşabileceğini savunmaktadır (Cevizci, 2001: 321). Platon “Devlet” eserinde, başkalarına yardım etme sebebi olarak onlardan fayda sağladığımız için ya da onlara yardım etmediğimizde başkalarının bizim hakkımızda neler düşüneceğinden endişe içinde olduğumuz için iyi davrandığımızı ifade etmektedir (Yazvuzer, 2017: 108). Aristoteles’e göre bir insanı birinci sınıf yapan şey, bir alanda en iyi olmak değil insanı mükemmel hale getiren faziletlerdir. Bu faziletler; cömertlik, cesaret, ölçülülük, basiret, adalet ve dostluk gibi erdemlerdir. Aristoteles, insanın erdemli olması için iyi yetiştirilmesi gerektiğini, olumlu davranışlarının pekiştirilmesi ve olumsuz davranışlarının cezalandırılması gerektiğini ifade etmektedir. Erdemli davranışlar üzerinde akıl yürütmenin gereksiz olduğunu ve erdemli davranışların kendiliğinden ortaya çıktığını kabul etmektedir (Cevizci, 2001: 419). Ayrıca Aristoteles, bireyin kendini tanımasının yolunun dostu aracılığı ile olacağını bundan dolayı olgun insanın dostlarının olmasını gerekli görmektedir (Yavuzer, 2017: 108). Dostlukların da kişinin fedakârlığı ile oluşacağı muhakkaktır.

Adam Smith’in, özgeciliği bireysel çıkar üzere kurduğu düşünceleri “Duygudaşlık Felsefesi”yle anılmaktadır. Bu konudaki düşüncelerinde, Spinoza’dan etkilenmiştir. Spinoza, kendini sevmenin yolunun başkasını sevmekten geçtiğini söyleyerek yardım etme davranışını bencillik üzerine kurmaktadır (Onatır, 2008: 11). Başkasına iyilik ya da fedakârlık yapılmasının asıl maksadı insanın kendi mutluluğu içindir. Oysaki böyle bir davranış özgecilik değildir.

Özgecilik kavramı ilk kez XIX. yy.da Fransız sosyolog Auguste Comte tarafından kullanılmış ve Comte bu kavramı farklı açılardan incelemiştir. Comte

özgeci davranışa “başkaları için yaşama eğilimi veya arzusu” şeklinde anlam vermiştir. Comte’un sosyal bilimlere yaptığı katkı, sadece onun tanımladığı özgecilik kavramı değil, dinî literatürün dışında bir kavram geliştirmiş olmasıdır (Karadağ ve Mutafçılar, 2009: 43-44). Comte, özgeci davranışı bencillik ve egoizmin tersi şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre kişi bencilliğin etkisi altında yaşadığı takdirde, bireysel olarak yaşamını devam ettirebilir ancak maneviyatta içsel bütünlüğü kazanamaz. O, toplumsal bir bütünlük içinde yaşamının yolunun özgecilikten geçtiğini ifade etmektedir (Akbaba, 1994: 24).

Özgeciliğin önemli isimlerinden biri olan A. Schopenhauer, özgeci eylemin acıma hissinden kaynaklandığını, acıma hissini de ahlakın temelini oluşturduğunu ifade etmiştir (Akbaba, 1994: 26). Durkheim özgeci davranışı, kişinin nezaket gereği yaptığı bir yardım değil; kişinin karşılığında bir menfaati olmadan içten yaptığı hareket şeklinde tanımlamaktadır (Karadağ ve Mutafçılar, 2009: 44).

1.2.5.5. Özgecilik ve Psikoloji (Psikoloji Kuramlarının Özgeciliğe Yaklaşımları)

Sosyal psikolojinin konularından biri olan özgeciliğe psikolojinin önde gelen kuramlarından; psikanalitik, hümanist, davranışçı ve sosyal kuramların bakış açılarıyla yer verilecektir.

1.2.5.5.1. Psikanalitik Kuramda Özgecilik

Sigmund Freud, bireyin duygu ve kişilik gelişimini üç ana kısma ayırmaktadır. Bunlar: “id, ego ve süper ego” dur. Bu kısımlar arasında her zaman bir ilişki mevcuttur. Bu ilişkideki denge, bireyin duygu-ahlak ve kişilik gelişimini olumlu etkilemektedir. İd, cinsellik ve saldırganlık dürtülerini temsil ederek bilinçaltı kısmını oluşturmaktadır. Ego ise bireyin bilinç kısmını temsil ederek, “id”den gelen dürtülerin çevrenin değerlerini dikkate alarak, yani süzgeçleyerek ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Kağıtçıbaşı, 2014: 221). Süper ego ise toplumsal değerlerin oluşturduğu kısımdır. Ego, id ve süper ego arasında köprü görevi görerek, iki tarafın isteklerini dikkate alarak kişi ile toplum arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır.

Freud’a göre, bireyde çocukluktan başlayarak oluşan bastırma ve bunun sonucu olarak oluşan yansıtma eylemi, kişinin kendisi için tehlike oluşturabilecek istek ve dürtülerini kendisinden uzaklaştırmak için başka şekillerde ortaya koyma şeklidir.

Yansıtma neden fiilleri için suçluluk duymak ve kendini eleştirmek yerine çevresini sorumlu tutacaktır. Yansıtma mekanizması, sadece kıskançlığın başkalarına yansıtılması ya da çevrenin sorumlu tutulması şekli ile değil, bazen de olumlu bağlanmaların oluşmasını ve sosyal ilişkilerin pekiştirilmesini sağlayabilir. Bu da başkalarının yararını gözetmek olan özgeci davranışların oluşmasını sağlamaktadır. Çocuğu olmadığı için başkalarının çocuklarına karşı gösterilen fedakârlık, kendi kılık kıyafetine göstermediği özeni başkalarının giyim kuşamına gösterme ya da kendi cinselliğini bastırarak bunu başkalarına çöp çatanlık yaparak yansıtma gibi (Freud, 2011: 87-88).

Kişinin kendi hayatını yaşamak yerine başkaları için kendi hayatını feda etmesi, her ne kadar özgeci davranış gibi görünse de aslında kişi bastırıldığı duygularını yansıtma yöntemi ile ortaya koymaktadır. Bu eylemin temelinde başkasını düşünme yerine kendi libidinal dürtülerini tatmin vardır. Yani kişi bu şekilde yansıtma mekanizması ile başkaları üzerinden bu hazza ulaşmaktadır. Örneğin çok kıskandığı ablasının arkadaşına âşık olan kardeşin, ablasının arkadaşının kendisine en ince davranışlarını dahi sevgi işareti olarak düşünüp bu durum kendisini heyecanlandırıyor. Ablasını dışarı çıkarmak için geleceğini duyunca birden üzülme ve hayal kırıklığı duygularını yaşıyor. Sonrasında savunma mekanizması devreye giriyor. Gezmeye gidecek kişinin kendisi değil de ablası olduğunu unutarak daha güzel görünmesi için süslüyor ve ne gerekiyorsa yapıyor. Bu ve buna benzer yansıtma eylemleri, başkalarına karşı gösterilen iyilikseverlik ve yardım davranışları bireyin dürtüsel olarak doyuma varmasını sağlamaktadır. Ayrıca daha önce engellenen dürtüler ve saldırganlık duyguları da serbest kalmaktadır (Freud, 2011: 89-92). Psikanalitik; yardım etme, fedakârlık ve iyilikseverlik gibi olumlu sosyal davranışların temelindeki sebeplerin engellemeler ve yasakların içselleştirilmesi dolayısıyla utanç ve suçluluk psikolojisinin gelişmesinden kaynakladığını yani savunma mekanizmalarıyla açıklamaktadır (Akbaba, 1994: 30).

Sosyal psikolojiye göre birey egoistik düşünce ile eylemde bulunduğu kişi bundan haz alarak yardım faaliyetine katılmaktadır. Birey herhangi bir yardım faaliyetinde bulunduğu bilinçaltında, başkalarının kendisini sevmesini ve saygı

duymasını istediği için bireyin bunu yapması, aslında özgeci davranış değil egoistik bir eylemdir (Günör, 2014: 28).

Carl Gustav Jung'a göre birey, bireyleşme süreci ile kendini gerçekleştirmektedir. Bu şekilde sosyal hayatın önemli bir unsuru olan yardım etme, fedakârlık ve iyilik gibi eylemsel değerlere sahip olmaktadır. Kişi bireyselleşerek, bencil ve bireyci olmaktan uzaklaşarak toplum tarafından kabul gören olgun biri hâline gelmektedir (Kasapoğlu, 2017: 43). Alfred Adler'e göre, birey sosyal içgüdülerle şahsi menfaatlerinden vazgeçebilmektedir. Bunun temelinde küçüklükten itibaren bireyin çevresine sevgi ile yaklaşması ve oyuncaklarını paylaşması gibi nedenler vardır. Bundan dolayı sonraki dönemlerde başkaları için bireysel çıkarlar arka planda kalmaktadır (Kasapoğlu, 2017: 43).

1.2.5.5.2. Ahlaki Gelişim ve Hümanist Kuramda Özgecılık

Ahlak, insanın doğuştan getirmediği sonradan kazandığı, bir sosyal çevrenin etkisi ile oluşan ve gelişen bir kurallar, değerler ve davranışlardır. Ahlak kuralları, insanın var olduğu zamandan günümüze kadar oluşan ve zamanla değişen bireysel ve toplumsal değerlerdir. İyi ve kötü zamanla, toplumdan topluma hatta kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Ahlak gelişimi, tıpkı fiziksel gelişim gibi insan gelişimi için önem arz etmektedir. Kişinin bilişsel gelişimde üst basamaklara çıkması beklendiği halde herkesin ahlaki olarak üst basamaklara çıkması beklenmemektedir. Piaget ve Kohlberg gibi psikologlar ahlak gelişimi konusunda yaptıkları araştırmalarda bireyin ahlak gelişiminin zihinsel gelişimle ilişkili ve aşamalı olarak gerçekleştiğini savunmaktadırlar. Bireyin ve ailesinin eğitim seviyesi, adalet anlayışı, ekonomik durumu ve cinsiyeti ahlak gelişimini etkilemektedir (Kabaday ve Aladağ, 2010: 880).

Piaget, bilişsel gelişim evrelerini dört kısma ayırmakta ve ahlak gelişiminin de buna paralel olarak iki evrede ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bunlar: dışa bağımlı ahlak evresi ve özerk ahlak evresidir. Dışa bağımlı ahlak evresinde çocuk başkalarının kurallarını benimseyerek, bunlar hakkında düşünmeden kuralları mutlak itaat olarak kabul etmektedir. Özerk ahlak döneminde ise birey ahlak kurallarının duruma ve şartlara göre değişebileceğini anlamaktadır. Kohlberg ise Piaget'in ahlaki

gelişim sınıflandırmasını genişleterek, ayrıntılaştırarak kuramlaştırmıştır. Piaget gibi o da ortaya koyduğu ahlaki gelişim tasnifinin kültürel ve sınırların üstünde olduğunu kabul etmektedir. Kohlberg'in ahlaki gelişim modeli üç ana kısımdan oluşmakta ve her kısım da iki evreye ayrılmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2014: 221-22) :

Tablo 1.1. Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Evrelerinin Tanımlanması

I. Gelenek Öncesi Düzey	
<p>1. Evre: İtaat ve Ceza Yönelimi:</p> <p>Ceza, ahlak kurallarını belirleyen etkidir. Ceza almamak için kurallara uymak gerekir. Durumun dış görüntüsü kararı etkiler.</p>	<p>2. Evre: Saf Çıkarıcı Yönelim:</p> <p>Bireysel çıkarın etkili olduğu evredir Ödül almak etkilidir. Karşılıklı alış-veriş yani ne kadar verirsem o kadar alırım.</p>
II. Geleneksel Düzey	
<p>3. Evre: İyi Çocuk Eğilimi:</p> <p>Birey için başkalarının ne düşündüğü önemlidir. Bашkalarından takdir bekler. Davranışta niyet önemlidir.</p>	<p>4. Evre: Kanun ve Düzen Eğilimi:</p> <p>Toplumsal düzen için kurallar önemlidir. Otorite tarafından kınanmamak için kurallara uymak gerekir.</p>
III. Gelenek Üstü Düzey	
<p>5. Evre: Kontrat ve Yasaya Uygunluk Yönelimi:</p> <p>Doğru eylemler toplumun yararı için önemlidir. Kurallar toplumun huzuru için gereklidir.</p>	<p>6. Evre: Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi:</p> <p>Evrensel ahlaki kurallar önemlidir. Vicdan kuralların önündedir.</p>

Kohlberg'e göre yukarıdaki tabloda belirtilen ahlaki gelişim evreleri belli bir sıra ile gerçekleşmektedir. Son aşamaya herkes ulaşamamaktadır. İnsanların çoğu dördüncü aşamada kalmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2014: 222). Bireyin ahlak gelişim evresi duruma göre değişkenlik gösterse de ağırlıkta yoğunlaştığı evre önemlidir. Kohlberg'in ahlak gelişim sınıflandırması, bireyin eylemlerinde davranışlarının sebepleri ve altında yatan niyeti ortaya koymaktadır. Ahlaki gelişim ile bireyin toplumla sağlıklı iletişimi ve davranışları etkilenmektedir (Gürses ve Kılavuz, 2016: 108-09). Kohlberg'in bu yaklaşımına göre ilk evrelerde davranışlarda bencillik duyguları ile hareket edilmektedir. Daha sonraki evrelerde ise yardım etmeyi

öğrenmektedir. Evreler ilerledikçe karşılıksız olarak yardım etmeyi yani özgeci davranışı göstermeye başlamaktadır (Karaca, 2007: 73-74).

Hümanist ekolünün temsilcilerinden biri olan Abraham Maslow, insanın temel ihtiyaçlarını dikkate alarak, beş katlı bir piramit oluşturup bu evrelerin aşamalı olarak aşılabileceğini savunmaktadır. Üst düzeydeki ihtiyaçların karşılanabilmesi için alt taraftaki ihtiyaçların karşılanmasını gerektiğini ifade etmektedir. Maslow'un ihtiyaç hiyerarşisinde en alt basamaktan itibaren; fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik, ait olma ve sevgi ihtiyacı, saygı ve takdir edilme ihtiyacı, en üst kısımda da kendini gerçekleştirme ihtiyacı olmak üzere beş basamak bulunmaktadır (Şolt, 2018: 218). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre kendini gerçekleştiren birey, başkalarına karşı empati ve sevgi duygularını hissetmektedir. Başkalarının ihtiyaçlarına, acılarına ve sıkıntılarına karşı duyarlılık hissederek onlara yardım etmek için çaba sarf etmektedirler. Özgeci davranışı bu aşamada gerçekleştirmektedirler (Ümmet, 2012: 30).

1.2.5.5.3. Davranışçı ve Sosyal Öğrenme Kuramlarında Özgecilik

John Dewey, zihin gelişimini toplumsal sosyalleşmeyle açıklamaktadır. Dewey'e göre okulun sosyal hayatın bir parçası olarak değerlendirilmesi, toplumun üyesi olarak görülmesi ve verilecek eğitimin iş birliğine yönlendirmesi gerekir. Bandura'ya göre de birçok davranış başkalarının davranışlarının gözlemlenmesi ve model alınması yoluyla gerçekleşir. Davranışçılık kuramına göre öğrenme gözlem yoluyla oluşmaktadır. Davranışçılıkta öğrenmenin eyleme dönüşmesi önemli iken sosyal öğrenme kuramında davranışa yansımaları önemli değildir. Bu kuramlarda pekiştirici (ödül-ceza) davranışın kazanılmasında önemli bir etken olmaktadır (Bayrakçı, 2007: 202-03).

Davranışçı ekolünün önemli temsilcilerinden biri olan Skinner, pekiştirilen ve model alınan davranışların özgeciliğe neden olduğunu ifade etmektedir. Böylece davranışçı kurama göre özgeciliğin doğuştan gelen bir şey olmadığını, öğrenilerek ya da sosyalleşme sonucu oluştuğunu kabul etmektedir. Çocuk karnı acıktığında annesinin gelip ona meme verene dek ağlamasını sürdürür. Bunu defalarca kez tecrübe ettikten sonra artık annesinin sevecen ve şefkatli sesini duyar duymaz

sakinleşir. Bir süre sonra annesini bekleme gücünü kazanır. Birey bunun gibi birçok davranışı tecrübe ederek kazanmaktadır. Çocukluktan itibaren en yakın çevresini taklit ederek öğrenme gerçekleştirir. Ahlaki değer ve eylemleri de bu şekilde sosyalleşme sonucunda öğrenmektedir. Yapılan özgeci davranışın temelinde daha önce yapılan ve pekiştirilen bir tecrübe yatmaktadır. Çocuklukta yardım etme davranışı pekiştirilmişse daha sonraki yaşlarda dış pekiştireç olmadan da gerçekleşebilmektedir (Akbaba, 1994: 31-3).

Sosyal öğrenme ve davranışçı kuram, bireyin bir şey öğrenirken nasıl öğrendiğini anlamak için araştırmalar ve deneyler yapmıştır. Bu deneylerin bir kısmını insanların davranışlarını gözlem yoluyla yaptıkları gibi, bir kısmını da hayvanlar üzerinde gerçekleştirerek insanlar için de genellemişlerdir. Bazı bilim adamları, hayvanların tepkileri üzerinden yapılan çalışmaların insanlarla benzerlik göstermesine rağmen insanın daha karmaşık bir yapıya sahip olması gibi eleştiriler getirerek bu çalışmaların çok sağlıklı olmadığını düşünmektedirler (Bayrakçı, 2007: 199).

1.2.6. Özgecilik ve Egoizm

Egoizm, ahlak felsefesinde bireyin kendi iyiliğini dikkate almasını, kendi çıkarlarını üstün tutmasını, dünyadaki en mühim şeyin bireyin bütün hazları gerçekleştirilmesi gerektiğini, bireysel olarak tatminin en yüce değer olduğunu ve bunun dışındaki değerlerin bundan ortaya çıktığını kabul eden düşünce şeklidir. Herkes için geçerli bir ahlak kuralı olmadığı için tüm insanların kendi çıkarı açısından davranışta bulunmasını ve bunu yaşam felsefesi haline getirmesini vurgulamaktadır (Cevizci, 2003: 130).

Egoizm, psikolojik ve etiksel olarak iki türde incelenebilir. Psikolojik egoizm, her bireyin kendi çıkarı çerçevesinde hareket etmesidir. Bu anlayışa göre egoist şekilde davranmadığını iddia eden kişinin dahi aslında davranışlarının özünde egoist dürtüler yatmaktadır. Etiksel egoizm ise bireylerin davranışlarında belli bir şekil üzerinde hareket etmeleri yani egoizmin normatif hâlidir. Buna göre birey sadece kendi menfaatine göre davranırsa etiksel olarak doğru davranmış olur (Günör, 2014: 37).

Egoizm niyet ve şekil açısından üç kısma ayrılmaktadır: “evrensel, bireysel ve kişisel egoizm.” Evrensel egoizm; insanların, başkalarının çıkarını önemsemeden her daim kendi menfaatini ön planda tutma anlayışıdır. Bireysel egoizm herkesin benim çıkarımı dikkate alarak davranmasıdır. Kişisel egoizm ise başkalarının menfaatini önemsemeden ve nasıl eylemde bulunmalarıyla ilgili bir düşünce olmadan bireysel çıkarın önemli olduğu davranışta bulunmaktır. Bireysel ve kişisel egoizm tüm insanların yaşamı dikkate alındığında toplumu kaosa sürükleyecek anlayışlardır. Evrensel egoizmin uygulanabilmesi için ise birtakım şartların olması gerekmektedir. Toplumsal yönden düşünüldüğünde, insanlar sürekli birbirleriyle temas ve ilişki içinde oldukları için böyle bir egoizm anlayış ile hayat imkânsızdır (Cevizci, 2003: 130).

Egoizm ve özgecilik birbiriyle zıt anlamlara gelmektedir. Egoizmde birey kendi çıkarını düşünüp, eylemde bulunurken, özgeci davranışta başkalarını düşünerek eylemde bulunmak gerekmektedir. Egoizmin özünde bireysel olarak bundan çıkar sağlamak vardır. Özgecilikte ise başkasının faydası söz konusudur. Hatta birey özgeci davranışta fedakârlık yapmakta ve kendisine ait bir şeylerden feragat etmektedir.

1.2.7. Özgeciliğin Faydaları

Toplumun ayakta tutan birtakım değerler vardır. Özgecilik de bunlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Her toplum kendi ahlaki değerlerini yeni yetişen nesillere aktarmak istemektedir. Böylece değerlerin toplumdan silinmesini ve kaybolmasını engellemekte hem de yeni nesillerin bu değerleri öğrenerek müreffeh ve diğerkâm bir toplumun devamı sağlanmaktadır. Ahlaki değerlerin uygulanması toplumda sağlıklı ve huzurlu bir yapı oluşturduğu gibi uygulanmaması yani herkesin kendini düşünerek yaşadığı toplumda da sıkıntılar oluşmaktadır. Ahlaki değerlerin müeyyidesi hukuki olarak ceza gerektirmez lakin toplum bu durumu hoş karşılamamaktadır. Bu değerleri dikkate almayan bireyler toplum tarafından ayıplanır, yadırganır ve kınanır. Hatta bu şekilde ayıplanma hukuki olarak cezadan daha fazla etki göstermektedir (Bulut, 1996: 98-101).

Başkalarına karşılık beklemeden yardım etme davranışı olan özgeciliğin karşılıklı bir yardım etme alışverişinden öte bir anlamı vardır. Bireyin fedakârlık göstererek yaptığı ve eylemi yapan bireyi mutlu eden bir davranıştır. Başkalarını düşünerek davranan bireyler merhametli bir yaşantının örneğini göstermektedirler (Kasapoğlu, 2017: 73).

Elizabeth Midlarsky özgeciliğin bireye kattığı faydaları şöyle sıralamaktadır: “Bireyin sıkıntılarında uzaklaşmasını sağlar, bireyin yaşamındaki değerlerini ve yaşam anlayışını geliştirir, hayatın algılanma yeterliğini daha fazla yükseltir, bireyin ruh haletinin niteliğini geliştirir ve bireyin sosyal hayatını geliştirir.” (Karadağ ve Mutağçılar, 2009: 53). Birey başkalarının sıkıntıları ile uğraştığında kendi sıkıntısını unuttuğu gibi kendi sıkıntısının fazla büyük olmadığını görmekte ve bu da kendisi için bir motivasyon kaynağı olmaktadır. Başkalarının ihtiyacı ile ilgilenen bireyin sosyal iletişim yönü gelişmekte ve kişisel gelişimi bu yönde artmaktadır.

Lucretius ve J. S. Mill, birey mutlu bir yaşam için haz ve acıyı ölçüt alıyorsa, özgeci davranışın kişiyi mutluluğa yaklaştırdığını ve acıdan uzaklaştırdığını savunmaktadırlar (Akbaba, 1994: 27). Çünkü yardım etme davranışını gerçekleştiren birey bundan haz duyacak ve bu haz kendisini mutlu edecektir.

Maslov’a göre kendini gerçekleştirme yolunda sürekli mesafe katedilmelidir. Özgeci davranış içinde olan bireyin diğer insanlara yardım etmesi ve başkalarına karşı bencil duygu ve davranışlarda olmaması bu yolculuğun önemli bir parçasıdır. Yardım etme davranışının bireye kazandırdığı faydalar dinî metinlerde çokça yer almaktadır. Günümüzde psikolojik araştırmalarda bireyin sosyal destek almasının kendisine iyi geldiği bilinmektedir. Hâlbuki özgeci davranışını sergileyen bireylerin daha sağlıklı ve mutlu olduğu aynı şekilde başkalarına duygusal desteği de bu davranış içine alabiliriz (Kasapoğlu, 2017: 75).

1.2.8. Özgeciliği Etkileyen Faktörler

Özgeci davranışın ortaya çıkması veya çıkmamasını etkileyen birtakım faktörler vardır. Bunlardan bir tanesi, bir olaya veya duruma çok sayıda insanın şahit olmasına rağmen kimsenin yardım etme davranışını ortaya koymamasıdır. Yardım

etme davranışını herkesin diğerlerinden beklemesi yani başkası yapar düşüncesi ile harekete geçmemesi diyebiliriz.

Örneğin, 1964'te New York'ta Kitty Genovese adlı genç bir kadının 38 kişinin şahit olduğu ve hiç birinin yardım etmediği vahşice öldürülme olayı bilim insanlarını çok şaşırtmıştır. Bu elim hadiseden sonra yardım etme davranışı ve özgecilik sosyal psikolojinin araştırma konusu hâline gelmiştir. Buna benzer herkesin gözü önünde darbedilen veya öldürülen insanların haberlerini sürekli duymaktayız. Bunun tersi olarak yanan bir binadan, canını tehlikeye sokup başkasının hayatını kurtaran kişilerin de haberlerini almaktayız (Freedman ve diğ., 1989: 117).

İnsan sayısının artması ile ilgili olarak yapılan bir deneyde denekler yalnız başına ve diğer deneklerle bir odada bekletildiler. Genç ve güzel bir kadın (görevli) onlara doldurmaları için bir anket çalışması verip kendi odasına geçti. Genç kadın odasına geçip çalışıyormuş izlenimi verdi. Daha sonra sandalyeden düşer gibi yapıp, bir yerini incitmiş sesleri çıkarıp rol yaptı. Denekler yalnız olarak orada bekletilirken temel bağımlı değişken deneklerin yardım etme oranı yüzde 70 civarındadır. İki denek bırakılıp aynı şekilde deney yapıldığında yardım edenlerin oranı yüzde 40 düşmüştür. Genç kadının yanına pasif bir yardımcı daha bırakılıp deney yapıldığında ise bu oran yüzde 7'ye düşmüştür (Freedman ve diğ., 1989: 117). Bu deneyde görüldüğü gibi yardım edebilecek birey sayısı arttıkça yardım etme davranışı ciddi bir oranda düşüş göstermektedir. Yardım davranışını yapabilecek biri varsa diğerleri harekete geçme ihtiyacı hissetmemektedir. Herkes yardım etmek yerine diğerlerinin bunu yapacağını düşünerek harekete geçmemektedir.

Çok sayıda kişinin olaya şahit olmasına rağmen yardım etme davranışında bulunmayıp başkasından bunun beklemesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerden biri de başkaları yardım eder, eden olmazsa da demek ki çok önemli bir şey yoktur anlayışı ile hareket edilmesidir. Diğer bir neden de “sorumluluğun dağılması” durumudur. Herkes diğerinin yardım etmesini bekler ve hiç kimse yardım etmediğinde de bu durumdan daha az sorumluluk duyulmaktadır. Son bir neden de şu olabilir: Herkesin önünde yapılacak yardım davranışının yalnızken yapılacak davranıştan olumsuz etkilenme durumu. Yani diğerleri tarafından dalga konusu olma

ve alay edilme durumudur. Bu riske girilmeyip bu davranıştan kaçınılabilmektedir. Yalnız iken böyle bir endişeye mahal yoktur (Freedman ve diğ., 1989: 124-5).

Özgeci davranışı etkileyen diğeri bir unsur empatidir. Empati karşıdaki kişi ile duygusal bir bağ kurmaktır. Onun hislerini anlamaya çalışmaktır. Özgeciliğe neden olan durumlardan biri de karşıdaki ile empati kurmaktır. Bunun sonucunda da yardım etme davranışı gerçekleşmektedir. Royzman ve Kumar, empatiyi özgeci davranışın temel hareket noktası olarak görerek, başka bireyin duygusal ve bilişsel durumunu görüp ve anlamanın o kişiye yardımcı olmayı kolaylaştıracağını ifade etmektedirler (Acar ve Apak, 2017: 97).

Özgeci davranışı etkileyen diğeri bir durum da “yücelik hissi”dir. Birey bir yardım etme olayına şahit olduysa kendisi de bunu yapmak isteyecektir. Bir nevi bu durum bulaşıcı davranış örneğidir. Dünyanın herhangi bir yerinde bir kişinin kahramanca harekette bulunup başkasının hayatını kurtarması, yaptığı bir yardım davranışı onu izleyenlerin de bu eyleme imrenmesine neden olmaktadır. Hatta psikologlara göre iyiliklerle dolu bir öykü dahi anlatıldığında olaya tanık olmak kadar etki oluşturmaktadır (Goleman, 2006: 65). Sosyal hayatta buna benzer çok şey yaşanmaktadır. Başkalarında gördüğümüz güzel ya da farklı şeylere sahip olmak ya da o güzellikleri yapmak isteriz. Yardım etme davranışı bunun gibidir. Yapılan davranışın bizde oluşturduğu duygusal yoğunluk bizim de bu davranışı yapmamızı tetiklemektedir. Ayrıca yardım eylemi dışarıdan olumlu görülünce, yani takdir ile karşılanınca bu durum davranışı yapmamız için pekiştirici olmaktadır.

Birinin yaptığı bir iyiliğe karşı kendisinin yardıma ihtiyacı olduğunda ona karşı minnet borçlu olunduğu için insan daha fazlasıyla yardımda bulunma ihtiyacı içinde olmaktadır. İlk başta onun yaptığı yardım “duyarlı eşitlik dengesini” bozmuştur. O bir şey yapmıştır, buna karşılık en az onun kadar bir şeyin yapılması hissi vardır (Freedman ve diğ., 1989: 128). Bu düşünce tarzı özgeci davranışı tetikleyen sebeplerden bir tanesidir. Bu anlayış genelde yakın çevrede tanıdıklarla olan yardım anlayışıdır.

Birey herhangi bir suç işlediğinde vicdani olarak rahatsızlık hissetmektedir. Bu vicdan azabını hafifletmek için değişik çözümler bulmaya çalışmaktadır. Suçluluk

hissini azaltmak için bazı davranışlarda bulunabilir. Kendine acı verecek şeyler yaparak kendisini cezalandırma yoluna gidebilir ya da iyi bir eylemde bulunarak yaptığı kötü davranışı dengeleme yoluna gidebilmektedir. Kendini iyi hissetmek için başkasına yardım ederek, yani özgeci davranışta bulunarak psikolojik olarak rahatlamaya çalışmaktadır (Freedman ve diğ., 1989: 131).

1.3. İlgili Araştırmalar

1.3.1. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Bernt (1989), 245 üniversite öğrencisi üzerinde yaptığı çalışmada dindarlıkla özgecilik arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Dindar olan öğrencilerin kolej döneminde gönüllü etkinlik düzeylerinin başkalarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yardımla ilgili bir organizasyona katılmak için üniversite son sınıf öğrencilerinin puanlarının diğerlerine göre yüksek olduğu ve yine lisansüstü öğrencilerinin puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiş olmasına rağmen özgeciliğin dinî bir değer olarak kabulünün ve ikisi arasındaki bağlantının daha fazla araştırılması gerektiğini belirtmiştir (Akt., Harputlu, 2015).

Freedman ve diğ., (1989) yaptıkları araştırmada özgeciliğin herhangi bir ödül beklentisi olmadan yapılan bir yardım davranışı olduğunu ve hayvanların kendi türlerinin veya ailelerinin diğer bir üyesini dış tehlikelere karşı korumak için kendilerini tehlikeye attıklarını, bu içgüdüsel özgeci davranışın hayvanlarda olduğu kadar insanlarda da olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çevrede başkaları varken ve yardım edecek durumda iken insanların bu durumda yardıma daha az istekli olduklarını gözlemlemişlerdir. İnsanlar toplumsal eşitlik ve adalet için başkalarına yardım etme eğilimi gösterirler. Bu da birine iyilik yapmaya, kişiyi iyiliği yapana yardım teklif etmeye daha eğilimli hale getiren bir sorumluluk duygusuna yol açtığını tespit etmişlerdir. Bireyin suçluluk hissini kişiyi yardım etmeye yönlendirdiğini ve kendini iyi hissetmek için de özgeci davranıldığına ulaşımlardır.

Eisenberg ve diğ. (1991), üniversite öğrencilerini ele aldıkları çalışmada yardım davranışı ve kişilik özellikleri ilişkisini ele almışlardır. Yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, özgecilik eğilimi ve duygusal tepki düzeyleri yüksek çıkan bireylerin zayıf çevre koşullarında başkalarına yardım etme eğilimlerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Özgeci kişiliğe sahip olan kişilerin, kaçınmanın

kolay olduğu durumlarda ve başkasının sıkıntısıyla ilgili ipuçlarını algıladıkları zaman daha çok yardım eylemi göstermişlerdir (Akt., Duru, 2002).

Oswald (1996), özgeci yardım ve empati üzerine bilişsel ve duyuşsal rol almanın etkisini 65 yetişkin insan üzerinde araştırmıştır. Söz konusu araştırmanın sonuçlarına göre yardım etme davranışı rol almadan etkilenmiştir. Duygusal rol alma, bilişsel rol almaya oranla özgeci yardım davranışı üzerinde daha fazla etkili olmuştur. Ayrıca empatik ilgi ile özgeci yardım etme davranışı arasında orta düzeyde pozitif, anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırma neticesinde elde edilen verilere göre, özgeci yardım davranışı bilişsel rol almadan çok, duyuşsal rol alma ile daha yüksek oranda ilişkilidir. Rol almanın hem duygusal hem de bilişsel formu, rol almamaya oranla yardım davranışıyla doğrudan ilişkilidir. Empatik ilgi düzeyleri yüksek olan bireyler özgeci davranış göstermeye daha fazla eğilim göstermiştir (Akt., Kasapoğlu, 2017).

Miller (1997), empati ve özgeci davranışın okul öncesi çocuklarında mizaç özellikleri ile ilişkisini incelediği çalışmada, iki-sekiz yaş arasındaki yüksek empati düzeyine sahip 27 çocuğun anneleriyle görüşme yoluyla, çocukların okul ve evdeki empati ve özgeci tepki düzeyleri belirlemiştir. Duygusal olarak olumlu tanımlanan çocukların empati ve özgeci tepkilerinde de sosyal bireyler olduğu tespit edilmiştir (Akt., Banbal 2010).

Rognstad ve diğ., Norveç'te hemşirelik bölümünde okuyan öğrencilerinin hemşirelik eğitimini seçmelerindeki önemli bir etken olan yardım etme motivasyonunun etkisini inceledikleri araştırmada öğrencilerin hem özgeci olmak hem de yardım ettikleri hastalardan olumlu geribildirim almayı istedikleri tespit edilmiştir. Ayrıca olumlu geribildirimlerin, öğrencilerde özgeci bakımı sağlamasında çok önemli bir etken olduğu saptanmıştır (Akt., Banbal 2010).

1.3.2. Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar

Akbaba (1994), "Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Psikolojik Bir Kavram Olan Özgecilik Üzerindeki Etkisi" adlı doktora çalışmasında, psikolojik danışmanın sınıf düzeyleri ve cinsiyetleri farklı öğrencilerin özgecilik seviyeleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmanın sonucunda grupla psikolojik danışmanın bireylerin özgecilik düzeylerini anlamlı bir şekilde arttırdığı sonucuna varılmıştır.

Özgecilerik ölçeği alt boyutlarından; aile, sosyal ve sorumluluk boyutlarının puanlarında grupla psikolojik danışmanın etkisiyle önemli düzeyde artış olduğu, aynı ölçeğin yardımseverlik boyutunda anlamlı bir artış olmadığı tespit edilmiştir. Grupla psikolojik danışmanın erkek ve kız öğrencilerin özgecilerik düzeyleri üzerinde önemli derecede farklı etkileri olmadığı bulgulanmıştır. Grupla psikolojik danışmanın etkisiyle 1 ve 2. sınıf öğrencilerinin özgecilerik düzeyleri anlamlı ölçüde yükseldiği 3. sınıftaki bireylerin özgecilerik düzeylerinde ise önemli bir farkın meydana gelmediği bulgulanmıştır.

Ümmet (2012), yaptığı çalışmada üniversite öğrencilerinin özgecilerik davranışlarını onların Transaksiyonel Analiz Ego durumları ve yaşam doyumları bağlamında incelemiştir. Öğrencilerin özgecilerik düzeylerini çeşitli demografik özelliklerine göre değişip değişmediği araştırmasının amaçları arasındadır. Türk kültürüne uygun olarak Özgecilerik Davranış Ölçeği geliştirmiş, araştırmaya uygun olarak Kişisel Bilgi Formu, Transaksiyonel Analiz Ego Durumları Ölçeği ve Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılarak Marmara Üniversitesine bağlı farklı fakültelerden oluşan toplam 536 öğrenci ile seçkisiz örneklem yolu ile anket çalışması uygulamıştır. Çalışmasında özgecilerik toplam ve alt boyutlarında İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin diğer fakültelerde okuyan öğrencilerden anlamlı derecede daha yüksek puanlar aldığı, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha özgeci olduğu sonucuna ulaşmıştır. 5 ve daha fazla kardeşe sahip olanların özgecilerik davranış ölçeğindeki ifadelerle ilgili en fazla olumlu görüş belirttikleri, ortanca çocukların daha özgeci olduğu sonucuna ulaşmıştır. Eğitim düzeyi düşük olan ebeveynlerin ve küçük yerleşim yerlerinde büyümüş çocukların özgeci davranış düzeyinin arttığını tespit etmiştir. Yaş ve ailenin algılanan çocuk yetiştirme tutumu değişkenlerinin özgecilerik davranışında ayırt edici değişkenler olmadıkları bulgularına ulaşmıştır.

Acar ve Apak (2017) yaptıkları araştırmada sosyal hizmet bölümünde okuyan öğrencilerin empatik eğilim ve özgecilerik düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmek istemişlerdir. Empatik eğilim ile özgecilerik düzeylerinin cinsiyet, sınıf düzeyi, sosyal çevre ve bölüme isteyerek gelip gelmeme değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemiştirler. Bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Ayrıca bu nicel araştırmanın örneklemini Bingöl Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünde okuyan 459 öğrenci oluşturmuştur. Veri toplama aracı

olarak; araştırmacılar tarafından hazırlanan sosyo-demografik veri formunu, Dökmen (1988) tarafından geliştirilen Empatik Eğilim Ölçeği’ni ve Ümmet, Ekşi ve Otrar (2013) tarafından geliştirilen Özgecilik Ölçeği’ni kullanmışlardır. Verileri Mann-Whitney U Testi, Kruskal- Wallis H Testi, Spearman Korelasyon Katsayısı ve Basit Doğrusal Regresyon ile analiz etmişlerdir. Araştırmanın en önemli bulgusu Sosyal Hizmet Bölümü öğrencilerinde özgeciliğin empatik eğilimin anlamlı bir yordayıcısı olduğunu ve öğrencilerin empatik eğilim ile özgecilik düzeyleri arasında orta düzeyde ve pozitif anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmeleridir. Ayrıca öğrencilerin sosyal çevre ve sınıf düzeylerine göre empatik eğilim ve özgecilik düzeylerinde bir farklılık bulunmazken, cinsiyetlerine göre anlamlı derecede farklılık saptamıştır.

Kasapoğlu (2017) yaptığı araştırmada üniversite öğrencilerinin iyilik hâli ve özgecilik düzeyleri arasındaki ilişkileri belirlemiş ve özgecilik ile iyilik hâli düzeylerinin bazı sosyo demografik değişkenler olan cinsiyet, sınıf düzeyi, fakülte, doğum sırası ve sosyal çevre açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemiştir. Araştırmanın örneklemini Malatya İnönü Üniversitesinde öğrenim gören 778 öğrenciden meydana gelmektedir. Araştırmada ölçek olarak Özgecilik Ölçeği ve İyilik Hali Ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca bağımsız değişken olan öğrenciler için kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, üniversite öğrencilerinin toplam iyilik hâli ve iyilik hâli alt boyutları ile özgecilik düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu, özgecilik ile özgeciliğin alt boyutlarının iyilik hâlinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu saptamıştır. Bulgulara göre, 4. sınıf öğrencilerinin toplam iyilik hâli, iyilik hâli “sevgi” boyutu ve iyilik hâli “serbest zaman” boyutunun diğer sınıflarda okuyan öğrencilere göre daha yüksek olduğu; 3. sınıf öğrencilerinin özgecilik düzeyinin 1. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu saptamıştır. Öğrencilerin doğum sırasına göre özgecilik, iyilik hâli “kendini yönetme”, “arkadaşlık”, “serbest zaman” ve “sevgi” boyutu ve toplam iyilik hâli düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Ortanca çocuğun, son çocuk olanlara göre iyilik hâlinin “maneviyat” boyutunun daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Öğrencilerin toplam iyilik hâli, iyilik hâli “kendini yönetme” ve “serbest zaman” boyutu sosyal çevrelerine göre anlamlı farklılıklar göstermiştir.

Onatır (2008) yaptığı çalışmada öğretmenlerde özgecilik ile değer tercihleri arasındaki ilişkiyi konu edinmiştir. Bu araştırmada İstanbul şehrinin Anadolu

yakasında bulunan özel ve devlet okullarında ilköğretim ve ortaöğretimde çalışan 341 öğretmen örnekleme olarak seçilmiştir. Araştırmada; non parametrik teknikler, parametrik analiz teknikleri, bağımsız grup t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), non parametrik Kruskal Wallis testi, non parametrik Mann Whitney-U testi ve Pearson Korelasyon kullanılmıştır. Bu çalışmayla öğretmenlerin özgecilik alt boyutları, özgecilik toplam puanlarının ve demografik özellikleri arasındaki ilişkinin varlığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğretmenlerin değerler ölçeği alt boyutları ile öğretmen özgecilik ölçeği alt boyutları arasındaki ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir.

Duru (2002b), “Öğretmen Adaylarında Kişi-Durum Yaklaşımı Bağlamında Yardım Etme Davranışı Eğilimi Empati ve Düşünme Stilleri İlişkisi ve Bu Değişkenlerin Bazı Psikososyal Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı çalışmasını Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesinde öğrenim gören 402 üniversite öğrencisiyle yapmıştır. Araştırmasını, Tepkiverme Ölçeği, Yardım Yönelimi Ölçeği ve Veri Toplama Bilgi Formu ile birlikte uygulanmıştır. Pearson Korelasyon Katsayısı, varyans analizi, Tukey, LSD testleri, z testi ve temel bileşenler analizi varimax rotasyonu ile birlikte uygulanmıştır. Ayrıca çoklu regrasyon analizi yapılmıştır. Araştırma neticesinde empatinin yardım etme ile düşük düzeyde fakat anlamlı pozitif ilişkisi olduğu, empati alt boyutlarından empatik ilginin düşünme stilleri ile düşük, yardım etme davranışı ile orta düzeyde ve anlamlı pozitif ilişkisi olduğu, empatinin alt boyutlarından perspektif almanın yardım etme davranışı ve rasyonel analitik düşünme stili ile orta düzeyde pozitif ilişkisinin olduğu ve empatinin alt boyutlarından olan kişisel sıkıntı duygusunun rasyonel düşünme stili ile negatif ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Avcı, Aydın ve Özbaşaran (2013) “Hemşirelik Öğrencilerinde Empati-Özgecilik İlişkisi ve Özgeci Davranışın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı çalışmalarını Balıkesir Üniversitesi Bandırma Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümünde öğrenim gören 218 öğrenci ile yapmışlardır. Veriler; Kişisel Bilgi Formu, Özgecilik Ölçeği ve Empatik Eğilim Ölçeği ile toplanmıştır. Bulguların değerlendirilmesinde yüzdeler dağılımı, pearson korelasyon analizi, t testi, Anova ve Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Bu çalışmanın neticesinde hemşirelik öğrencilerinin özgecilik ve empatik eğilim puan düzeylerinin ortalamasının üzerinde

çıkıldığını, empatik eğilim ve özgecilik düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Ebeveyni okuryazar olmayan, babası çalışmayan ve yakın arkadaşı olmayan öğrencilerin özgecilik düzeylerinin anlamlı düzeyde düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ayten (2017) “Yardım Etme Davranışları, Dindarlık ve Hayat Memnuniyeti Arasındaki İlişki Üzerine Ampirik Bir Araştırma” adlı çalışmasında, yardım etme davranışları, dindarlık ve hayat memnuniyeti ilişkisini, İstanbul’dan toplanan 230 kişilik bir çalışma grubundan elde edilen veriler çerçevesinde ele almıştır. Çalışma grubu kartopu örnekleme yöntemiyle seçilmiş ve katılımcıların %47’si erkek %53’ü kadınlardan meydana gelmiştir. Katılımcıların yaşları 15-70 arasında değişmektedir. Yaş ortalaması $M=28.5$ ($SD=10.8$)’dir. Araştırmada veri toplama aracı olarak, Dindarlık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği, Hayat Memnuniyeti Ölçeği ve Yardım Etme Davranışları Ölçeği kullanılmıştır. Regresyon analizinde dindarlığın hem yardım etme hem de hayat memnuniyeti üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine bulgulara göre empati ve dindarlığın yardım etme ve hayat memnuniyeti ilişkisinde arabulucu faktörler olduğu tespit edilmiştir.

Khalınbaylı ve Taş (2019) çalışmalarında üniversite öğrencilerinin özgecilik ve mükemmeliyetçilik anlayışları arasındaki ilişkisini incelemişlerdir. Araştırmayı İstanbul ilinde farklı devlet ve vakıf üniversitelerinde öğrenim görmekte olan toplam 500 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirmişlerdir. Katılımcıların özgecilik düzeyleri için Özgecilik Ölçeği, mükemmeliyetçilik düzeylerini belirlemek için de Kendini Mükemmeliyetçi Gösterme Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Üniversite öğrencilerinde özgecilik anlayışının cinsiyete ve yaşa göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemek için tek yönlü varyans analizi ve T testi analizleri kullanmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, üniversite öğrencilerinde özgecilik davranışı ve mükemmeliyetçilik arasında anlamlı ilişkilerin olduğu saptanmıştır. Ayrıca kadınların erkeklerden daha fazla özgeci davranışta buldukları, yaşı küçük olan üniversite öğrencilerinin büyük olanlara göre daha az özgeci davranış gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır.

İşmen ve Yıldız (2005) öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumlarını özgecilik ve atılganlık düzeyleri açısından incelemişlerdir. Araştırmanın örneklemi, eğitim fakültelerinin lisans programlarına devam eden ve tezsiz yüksek lisans

öğrenimi gören 207 öğrenciden oluşmuştur. Veri toplama araçları olarak “Öğretmenliğe İlişkin Tutum Ölçeği”, “Özgecilik Ölçeği” ve “Rathus Atılganlık Envanteri” kullanılmıştır. Verilerin analizinde ANOVA, t- testi, ki-kare testi ve pearson korelasyon matrisi tekniklerinden yararlanılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda, yüksek düzeyde özgeci olanların düşük düzeyde özgeci olanlara göre öğretmenliğe ilişkin daha olumlu tutuma sahip oldukları, atılgan olan kişilerin çekingen olanlara göre daha özgeci oldukları ve öğretmenliğe ilişkin tutumlarda, kadınların erkeklere göre daha yüksek puan aldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Yıldırım ve Topçuoğlu (2016) yaptıkları çalışmada üniversite öğrencilerinin özgecilik tutumlarının belirlenen demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf düzeyi, sosyoekonomik düzey, bölüm) göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini araştırmışlardır. Araştırma grubu 2014-2015 eğitim öğretim yılında Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesinin farklı bölümlerinde öğrenim gören 517 kişiden oluşmuştur. Üniversite öğrencilerinin özgecilik tutumlarını ölçmek amacıyla, “Kişisel Bilgi Formu” ve “Özgecilik Ölçeği” kullanılmıştır. Katılımcılardan elde edilen verilere göre, özgeciliğin cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılık gösterip göstermediğini incelemek için Independent Samples T-Testi ve sınıf düzeyi, sosyoekonomik düzey ve bölüm bazında farklılaşp farklılaşmadığını incelemek için One-Way Anova Testi kullanılmıştır. T testi ve One-Way Anova analizleri sonucunda özgecilik tutumlarının sadece bölüme göre farklılık gösterdiği cinsiyet, sınıf düzeyi ve sosyoekonomik düzeye göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Mehmetoğlu (2006) yaptığı çalışmada yüksek din öğrenimi gören ilahiyat fakültesi öğrencilerinin değer yönelimlerini ve dindarlık-değer ilişkisini araştırmıştır. Bu araştırmada, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde okuyan toplam 262 öğrenci örneklem olarak alınmıştır. Bu çalışmada Schwartz Değerler Ölçeği ile Dindarlık Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma bulguları, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin iyilikseverlik, güvenlik ve uyma değerlerine yüksek; hazcılık ve uyarılım değerlerine ise daha düşük düzeyde önem verdiğini tespit etmiştir. Bulgular dindarlığın; gelenek, iyilikseverlik, uyma, başarı, evrenselcilik ve güvenlik değerleriyle anlamlı pozitif; hazcılık değeriyle ise anlamlı negatif ilişkili olduğunu saptamıştır. Diğer taraftan

sosyo-demografik faktörler, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin değer yönelimlerinde farklılıktan çok benzerliğe işaret etmiştir.

Literatüre bakıldığında çoğu araştırmada dindarlık ve özgecilik başka durumlarla karşılaştırılmıştır. Ancak dindarlık ve özgecilik ilişkisini inceleyen bir çalışma bulunmamıştır. Dinin sosyal hayatın her alanına etkisi vardır. Hem bireysel hem de toplumsal yönü olan dinin birlik ve beraberlik için yardımlaşma, empati, sağduyulu olmak gibi birçok şeyi tavsiye eden ahlaki yönü de bulunmaktadır. Bir bakıma din, özgeciliği de içine almaktadır. Bireylerin dindarlık ve özgeci eylemlerini ölçmek ayrıca bu eylemlerin birbiriyle ilişkisini araştırarak bu boşluk doldurulmak istenmektedir.

2. BULGULAR VE YORUM

2.1. Dindarlık ve Özgecilik İlişkisi

Araştırmanın temel amaçlarından biri olan dindarlık ile özgecilik arasındaki ilişkinin saptanması amacıyla basit korelasyon analizi yapılmıştır. Analize ilişkin sonuçlar Tablo 2.1.'de verilmiştir.

Tablo 2.1. Dindarlık ve Özgecilik Arasındaki İlişkiye Ait Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişken	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1.İnanç	1											
2.Ahlak	,778**	1										
3.İbadet	,591**	,704**	1									
4.Gönüllü faaliyetlere katılma	,195**	,385**	,558**	1								
5.Maddi Yardım	,148**	,348**	,412**	,675**	1							
6.Travmatik durumlarda yapılan yardım	,232**	,355**	,340**	,590*	,644**	1						
7.Yaşlı ve hastalara yardım	,214**	,387**	,416**	,684**	,659**	,724**	1					
8.Fiziksel güce dayalı yardım	,243**	,402**	,494**	,683**	,663**	,633**	,701**	1				
9.Eğitim sürecinde yapılan yardım	,211**	,416**	,446**	,729**	,656**	,705**	,737**	,709**	1			
10.Yakınlık duygusundan kaynaklanan yardım	,255**	,359**	,410**	,627**	,581**	,743**	,647**	,652**	,674**	1		
11.Dindarlık toplam	,868**	,920**	,882**	,444**	,352**	,351**	,389**	,438**	,411**	,391**	1	
12.Özgecilik Toplam	,248**	,446**	,531**	,871**	,832**	,833**	,852**	,846**	,873**	,816**	,471**	1

*p<.05

**p<.01

Dindarlık ve özgecilik arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yapılan Pearson Momentler Çarpımı korelasyon analizi sonuçları Tablo 2.1.'de sunulmuştur. Buna göre dindarlık ile özgecilik arasında ($r=.471$, $p<.01$) önem düzeyinde pozitif yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Nitekim başka araştırmalarda da buna benzer sonuçlara

rastlanmaktadır. Mehmetoğlu (2006) yaptığı araştırmada; dindarlık ve iyilikseverlik arasında olumlu düzeyde bir ilişki bulmuştur. İyilikseverliği meydana getiren değerlerin tümünün aynı zamanda dinî-ahlaki temellere dayandığını, çünkü iyilikseverliği oluşturan “yardımsever olmak, bağışlayıcı olmak, dürüst olmak ve sorumluluk sahibi olmak” gibi değerlerin, diğer bütün dinlerde olduğu gibi İslam dininde de bireysel ve toplumsal hayattaki önemi kuvvetle vurgulanan tutum ve eylemler olduğunu ifade etmektedir. Özcan ve Erol (2017) yaptıkları araştırmada dinin etkisi ile iyilikseverlik arasında ve Karaca (2008)’de dindarlık ile iyilikseverlik arasında pozitif yönlü olumlu bir ilişki olduğunu saptamışlardır.

Dindarlık alt boyutları ile özgecilik alt boyutları karşılaştırıldığında en yüksek anlamlı pozitif ilişki ibadet ile gönüllü faaliyetlere katılma boyutları arasında ($r=,558$), daha sonra da ibadet ile fiziksel güce dayalı yardım ($r=,494$) arasında olmuştur. Dindarlık alt boyutları ile özgecilik alt boyutları kıyaslandığında en düşük pozitif yönlü ilişki ise inanç ile maddi yardım ($r=,148$) daha sonra da inanç ile gönüllü faaliyetlere katılma ($r=,195$) arasında ortaya çıkmıştır. İbadetin özgeciliğin alt boyutları ile ilişkisinin inanç ve ahlakın özgeciliğin alt boyutları ilişkisinden daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Dindar olmanın kişisel manada inanç ve ibadet boyutu ile ilişkisi olduğu kadar ahlaki yönü de vardır; yani bir anlamda dindar olmak diğer insanlarla iyi geçinmeyi, sağlıklı ilişki kurmayı ve başkalarına yardım etmeyi de gerektirmektedir. İnancı sağlam bir bireyin ibadetlerini de tam yapmaya çalışacağı aşıkârdır. Çelik (2014), ibadet dinin teorik metinlerinde açıklanan inanç konularının pratik alanda uygulanması ve gerçekteşmesidir. Dinî tecrübeden kaynağını alan her davranışın dinin pratik anlatımı olarak görölmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Dinî kaynaklarda bencilliği engellemeye yönelik tavsiyeler vardır. Örneğin, Kur’an-ı Kerim’deki bazı ayetlerde şöyle ifade edilmektedir: “Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl; kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötölükten meneder, Allah’ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir.” (Ankebut 29/45), “Kendileri, ona duydukları sevgiye rağmen yemeği, yoksula, yetime ve esire yedirirler.” (İnsan 76/8). İslam Peygamberi Hz. Muhammed bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Kendisi için en hayırlı amel hangisidir diye sorulunca, yemek

yedirmeniz ve tanıdığınıza ve tanımadığınıza selam vermenizdir.” cevabını vermiştir (Buhari, İman; 12), “Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe kâmil bir şekilde iman etmiş olamaz.” (Buhari, İman; 13), “...kim bir (din) kardeşinin ihtiyacını karşılar, Allah da onun ihtiyacını karşılar, kim bir Müslüman’ın üzüntü ve sıkıntısını giderirse Allah da onun kıyamet günü üzüntü ve sıkıntısını giderir...” (Buhari, İstifrâd: 1115). Kur’an-ı Kerim ve hadislerde buna benzer birçok örnek bulunmaktadır.

İslam dini; yardımlaşma, hediyeleşme, tasadduk, selamlaşma, karz-ı hasen (Allah rızası için borç verme)... gibi davranışları telkin ederken bencillik, haset ve hırs gibi olumsuz davranışları yasaklamaktadır. Dinin temel ibadetleri olan zekât, hac ve kurban gibi ibadetler ile toplumsal dayanışma ve kaynaşmayı da sağlamaktadır. Korelasyon analiz sonuçlarında dindarlık, özgecilik ve her ikisinin alt boyutları arasında pozitif yönlü bir ilişki çıkmıştır. Çünkü din, müntesiplerine başkalarına karşı yardım etmeyi yani özgeci davranışta bulunmayı tavsiye etmektedir.

Tablo 15-16 incelendiğinde oransal olarak öğrencilerin çoğu inancım var seçeneğini işaretlemiştir. Toplam 510 öğrenciden 16 öğrenci “dini inancım yok” seçeneğini işaretlemiştir. 221 öğrenci “dini inancım var ve dinin gereklerini tam olarak yerine getirmeye çalışırım”, 243 öğrenci “dini inancım var ve dinin gereklerini kısmen yerine getiririm” ve 30 öğrenci de “dini inancım var ve dinin gereklerini yerine getirmem” seçeneğini tercih etmiştir. İnancım var seçeneğini seçen öğrenci sayısı toplam 494’tür. İnanç ile özgecilik ($r= ,248$), ibadet ile özgecilik ($r= ,446$) ve ahlak ile özgecilik ($r= ,531$) korelasyonu analizinde baktığımızda anlamlı pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. İbadet ile özgecilik korelasyonunun yüksek çıkması ibadetlerin inancı sağladığı ve bireyi daha kâmil bir imana sevk ettiği dolayısıyla ibadetlerin de ahlak üzerinde olumlu etkisi olarak yorumlanabilir. Suya atılan bir taş örneğinde olduğu gibi merkezden dışa doğru bir etki oluşmaktadır. Nitekim inancın bir gereği olarak ibadetlerin yapılma gayreti bireyi ahlaken iyi insanlar ve özgeci davranışlarda bulunan kişiler hâline getirmektedir.

2.2. Cinsiyet Değişkenine Göre Dindarlık ve Özgeçililik Düzeyleri

Çalışma kapsamındaki üniversite öğrencilerinin dindarlık ve alt boyutlarının puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumlarını belirlemek için t testi uygulanmış ve bulgular tablo 2. 2.'de verilmiştir.

Tablo 2.2. Cinsiyet Değişkenine Göre Dindarlık Puanları T Testi Sonuçları

	Değişken	N	X	S	F	P
İnanç	Erkek	200	78,71	14,89	,522	,47
	Kadın	310	77,61	13,75		
Ahlak	Erkek	200	74,67	15,59	1,34	,24
	Kadın	310	75,60	14,27		
İbadet	Erkek	200	63,93	20,41	14,54	,000*
	Kadın	310	65,35	16,85		
Dindarlık toplam	Erkek	200	217,31	44,81	1,74	,18
	Kadın	310	218,57	40,33		

*P<,05

Çalışma grubundaki öğrencilerin dindarlık düzeylerine ilişkin puanlarına bakıldığında kız öğrencilerin ibadet boyutuna (X=65,35) ilişkin puanlarının erkek öğrencilerin puanlarına göre (X=63,93) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Erkek öğrencilerin inanç boyutu puanları (X=78,71) kız öğrencilerin puanlarından (X=77,61) daha yüksek çıkmıştır. Ahlak boyutunda ise kız öğrencilerin puanlarının (X=75,60) erkek öğrencilerin puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 2.2.'deki veriler göz önünde bulundurulduğunda erkek öğrencilerin inanç düzeylerinin kız öğrencilerin düzeylerinden daha yüksek olduğu, kız öğrencilerin ise ibadet düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalarda cinsiyet ve dindarlık arasında farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu araştırmalardan (Dursun, 2014; Köktaş, 1993; Karaca, 2000; Onay, 2004; Yıldız, 1998) erkeklerin inanç ve ibadet boyutlarında kızlardan daha yüksek puan aldıkları tespit edilmiştir. Uçanok (2004) çalışmasında erkeklerin inanç boyutunda kızlardan daha yüksek puan aldıklarını tespit ederek benzer sonuca ulaşmıştır. Özcan (2016), Kıraç (2007) ve (2013)'te yaptıkları araştırmalarda

cinsiyete göre dindarlık eğiliminde anlamlı bir farkın olmadığını tespit etmişlerdir. Kimter (2008)'in yaptığı araştırma kızların inanç boyutunda anlamlı fark oluşturmasa da kızların düzeyi erkeklerin düzeyinden daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca kızların ibadet düzeylerinin erkeklerden anlamlı olarak daha yüksek çıktığı ve etki olarak ifade ettiği ahlak boyutunda da kızların düzeylerinin anlamlı olarak daha yüksek çıktığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte kızların fiziksel olarak daha naif olmaları dolayısıyla daha çok sıkıntı yaşamaları ve duygusal olarak daha çok pişmanlık hissetmeleri gibi nedenler de bu sonuçta etkili olmuş olabilir (Kimter 2008).

Çalışma kapsamındaki üniversite öğrencilerinin özgeciler ve alt boyutlarının puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşma durumlarını belirlemek için t testi uygulanmış ve bulgular tablo 2. 3.'te verilmiştir.

Tablo 2.3. Cinsiyet Değişkenine Göre Özgeciler Puanları T Testi Sonuçları

	Değişken	N	X	S	F	P
Gönüllü faaliyetlere katılma	Erkek	200	24,99	8,12	17,52	,000*
	Kadın	310	25,95	6,30		
Maddi Yardım	Erkek	200	23,06	5,83	17,59	,000*
	Kadın	310	23,77	4,59		
Travmatik Durumlarda Yapılan Yardım	Erkek	200	25,22	4,99	9,72	,002*
	Kadın	310	25,76	3,69		
Yaşlı ve Hastalara Yardım	Erkek	200	16,32	3,84	10,67	,001*
	Kadın	310	16,82	2,95		
Fiziksel Güce Dayalı Yardım	Erkek	200	19,49	4,73	6,86,	,009*
	Kadın	310	19,64	4,02		
Eğitim Sürecinde Yardım	Erkek	200	19,89	4,73	7,43	,007*
	Kadın	310	20,16	3,58		
Yakınlık Duygusundan kaynaklanan yardım	Erkek	200	20,09	4,60	17,26	,000*
	Kadın	310	21,06	3,36		
Özgeciler toplam	Erkek	200	149,07	32,29	18,57	,000*
	Kadın	310	153,18	23,28		

*P<,05

Öğrencilerin özgeciliğe ilişkin ortalama puanları incelendiğinde kız öğrencilerin gönüllü faaliyetlere katılma ($X=25,95$), maddi yardım ($X=23,77$), travmatik durumlarda yapılan yardım ($X=25,76$), yaşlı ve hastalara yardım ($X=16,82$), fiziksel güce dayalı yardım ($X=19,64$), eğitim sürecinde yardım ($X=20,16$), yakınlık duygusundan kaynaklanan yardım ($X=21,06$) boyutlarına ilişkin puanları ile toplam özgecilik puanlarının ($X=153,18$), erkek öğrencilerine göre gönüllü faaliyetlere katılma ($X=24,99$), maddi yardım ($X=23,06$), travmatik durumlarda yapılan yardım ($X=25,22$), yaşlı ve hastalara yardım ($X=16,32$), fiziksel güce dayalı yardım ($X=19,49$), eğitim sürecinde yardım ($X=19,89$), yakınlık duygusundan kaynaklanan yardım ($X=20,09$) boyutlarına ilişkin puanları ile toplam özgecilik puanlarının ($X=153,18$) ve erkek öğrencilerin toplam dindarlık puanlarından ($X=149,07$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2.3.'teki veriler göz önünde bulundurulduğunda kız öğrencilerin düzeylerinin özgeciliğin tüm alt boyutlarında ve özgeciliğin toplamında erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışmanın sonucuna uygun birçok araştırma mevcuttur. Bazı araştırma sonuçlarına göre (Acar ve Apak 2017; Ümmet, 2012) yaptıkları araştırmada kızların özgecilik düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuçlardan farklı olarak (Duru, 2002a; Kasapoğlu, 2017; Mutaçlılar, 2008; Akbaba, 1994 Yıldırım ve Topçuoğlu, 2016) yaptıkları çalışmalarda ise cinsiyetin özgecilik üzerinde anlamlı bir farkını bulamamış ve deneklerin özgecilik düzeylerini belirlemede cinsiyet faktörünün önemli bir etki oluşturmadığını ifade etmişlerdir. Acar ve Apak (2017) kızların erkeklerden daha özgeci eğilimde olmalarının kızların empati eğilimlerin daha fazla olmasına bağlanabileceğini ya da başkalarının duygu ve düşüncelerini anlamada daha yüksek seviyede olabileceğini ifade etmektedir.

Ayten (2009) çalışmasında, empatik eğilim bakımından, kadınlar ile erkekler arasında, kadınlar lehine anlamlı bir fark tespit etmiştir. Kadınların başkalarının düşünce ve duygularını anlama, kendilerini onların yerine koyabilme, muhtacın derdiyle dertlenme ve onu ferahlatma eğiliminin erkeklere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yüksel (2009), kız çocuklarının erkeklere nazaran daha uyumlu

ve daha anlayışlı olması sebebiyle, kızlar sosyal çevre tarafından yönlendirilmektedir. Bu durumun ise kızların empati hislerinde kolaylaştırıcı sebepler arasında olduğunu ifade etmektedir. Acar ve Apak (2017) çalışmalarında kızların erkeklerden daha özgeci olmasını, kızların iletişim becerilerinin, duygusal yapılarının, kendilerini başkalarının yerine koyma ve karşıya bunu anlatma eğilimlerinin erkeklere göre üstün olmasından kaynaklanmasına bağlamaktadırlar.

2.3. Öğrencilerin Yaşlarına Göre Dindarlık ve Özgecilik Düzeyleri

Araştırma kapsamındaki üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeylerinin yaşlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi uygulanmış ve bulgular Tablo 2.4.'te sunulmuştur.

Tablo 2.4. Dindarlık ve Yaş Arasındaki İlişkiye Ait Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişken	1.Yaş	2.İnanç	3.İbadet	4.Ahlak	5.Dindarlık Toplam
1.Yaş	1				
2.İnanç	-,036	1			
3. Ahlak	-,109*	,778**	1		
4. İbadet	-,126**	,591**	,704**	1	
5.Dindarlık Toplam	-,106*	,868**	,920**	,882**	1
Ortalama	5,21	78,04	75,23	64,79	218,08
Standart Sapma	1,62	14,20	14,80	18,32	42,11

*p<.05

**p<.01

Dindarlık ve yaş arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yapılan Pearson Momentler Çarpımı korelasyon analizi sonuçları Tablo 2.4.'te sunulmuştur. Buna göre dindarlık ile yaş arasında ($r = -,106$, $p < .05$) önem düzeyinde negatif yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Yaş ve dindarlığın ibadet boyutu arasında ($r = -,126$, $p < .01$) düzeyinde negatif yönde bir ilişki ortaya çıkmıştır. Yaş ve dindarlığın ahlak boyutu arasında da ($r = -,109$, $p < .05$) negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yaş ile inanç boyutu ($r = -,036$) arasında ise anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Tablo 2.4.'teki veriler göz önünde bulundurulduğunda yaş ile dindarlığın toplamı ve yaş ile dindarlığın alt boyutları olan ibadet ve ahlak arasında negatif yönlü

ilişki ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla belirlediğimiz yaş aralığı değişkenine göre yaş arttıkça dindarlığın düştüğü sonucu ortaya çıkmıştır. Buna benzer yapılan çalışmalara bakıldığında yaş ve dindarlık arasında farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Şengül (2007)'ün araştırmasında dindarlık yaşa göre farklılaşmamış, ayrıca üniversite öğrencilerinin lisede okuyan öğrencilere göre dinî bilgi ve ibadet boyutlarının düzeyleri daha yüksek çıkmışken tecrübe-etki boyutu düzeyi ise anlamlı derecede düşük çıkmıştır. Kimter (2008) de yaptığı çalışmada ahlak boyutunun karşılığı olan dinî hayatın etki boyutu ile yaş arasında negatif yönde farklılaştığı sonucunu tespit ederek benzer bir sonuca ulaşmıştır.

Köktaş (1993) yaptığı çalışmada Allah'a olan inancın 30'lu yaşlardan sonra yükseldiği sonucuna ulaşmıştır. Kurt (2009) ise yaş ve dindarlık ilişkisi ile ilgili Birleşik Devletlerde yapılan çalışmalarda 18-30 yaşlar aralığında düşüş yaşandığını, bu yaş aralığından sonra ise sürekli bir yükseliş gösterdiğini ifade etmektedir. Üniversite öğrencilerinin içinde bulunduğu yaş aralığı dikkate alındığında öğrenciler bu dönemde duygusal ve zihni olarak ani değişimler ve karmaşa içinde olmaktadır. 30 yaşlarından sonra ruhsal sükûnet ve istikrar kazanıldığı için bireylerin dindarlığı da olumlu etkilenmektedir.

Yıldız (1998) yaptığı çalışmada ilk yetişkinlik dönemi olarak kabul ettiği 16-30 yaş aralığını bireyin dinî konularda şüphe, çatışma ve kararsızlıkları yoğun olarak yaşadığı dönem olarak ifade etmektedir. Bu süreçten sonra ya kabullenmenin ya da reddetmenin meydana geleceğini, bu yüzden bu dönemin diğer yaş dönemlerine göre dindarlığın yaşa bağlı olarak en düşük dönemini kapsadığını kabul etmektedir. Kimter (2008) gençlerde dinin gereklerini yani ibadetleri yerine getirme oranının düşük olduğunu, sekülerleşmenin ve modernizmin buna neden olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 2.5. Özgecilik ve Yaş Arasındaki İlişkiye Ait Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişken	1.Yaş	2.Gönüllü faaliyetlere katılma	3.Maddi Yardım	4.Travmatik durumlarda yapılan yardım	5.Yaşlı ve hastalara yardım	6.Fiziksel güce dayalı yardım	7.Eğitim sürecinde yapılan yardım	8.Yakınlık duygusundan kaynaklanan yardım	9.Özgecilik Toplam
1.Yaş	1								
2.Gönüllü faaliyetlere katılma	-,094*	1							
3.Maddi Yardım	-,075	,675**	1						
4.Travmatik durumlarda yapılan yardım	,002	,590**	,644**	1					
5.Yaşlı ve hastalara yardım	,015	,684**	,659**	,724**	1				
6.Fiziksel güce dayalı yardım	-,087*	,683**	,663**	,633**	,701**	1			
7.Eğitim sürecinde yapılan yardım	-,058	,729**	,656**	,705**	,737**	,014*	1		
8.Yakınlık duygusundan kaynaklanan yardım	,039	,627**	,581**	,743**	,647**	,652**	,674**	1	
9.Özgecilik Toplam	-,053	,871**	,832**	,833**	,852**	,846**	,873**	,816**	1
Ortalama	5,21	25,57	23,49	25,54	16,62	19,58	20,05	20,68	151,57
Standart Sapma	1,62	7,08	5,12	4,25	3,33	4,31	4,07	3,92	27,22

*p<.05

**p<.01

Özgecilik ve yaş arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yapılan Pearson Momentler Çarpımı korelasyon analizi sonuçları Tablo 2.5.'te sunulmuştur. Buna göre özgecilik toplamı ile yaş arasında ($r = -,053$) anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Ancak yaş ile özgeciliğin alt boyutları olan gönüllü faaliyetlere katılma ($r = -,094$, $p < .05$) ve fiziksel güce dayalı yardım ($r = -,087$, $p < .05$) arasında negatif yönlü ilişki ortaya çıkmıştır.

Tablo 2.5.'teki veriler göz önünde bulundurulduğunda yaş ile özgecilik alt boyutları olan gönüllü faaliyetlere katılma ve fiziksel güce dayalı yardım arasında negatif yönlü ilişki ortaya çıkmıştır. Yani yaş yükseldikçe gönüllü faaliyetlere katılma ve fiziksel güce dayalı yardım boyutlarında düşüş meydana geleceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Üniversite öğrencilerinin gönüllü faaliyetlere katılma ile fiziksel güce dayalı yardım boyutlarında yaşa bağlı olarak azalmasında ders yoğunluğunun ve mezun olma telaşının artması ayrıca meslek sahibi olmak için sınavlara hazırlanmanın etkisi olabilmektedir.

Başka çalışmalarda da buna benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Mutafçılar (2008) araştırmasında bireylerin özgeciliğinin doğuştan geldiğini ya da küçük yaşlarda kazanıldığını ifade etmektedir. Yani yaş ilerledikçe özgeciliğin artmayacağını düşünmektedir. Aynı şekilde Akbaba da (1994) yaptığı çalışmada 1 ve 2. sınıfta üniversite öğrencilerinin özgeci eylemlerinin arttığını ancak 3. sınıftan itibaren bir düşüş yaşandığını tespit etmiştir. Sınıf düzeyi ile yaşın paralel olarak arttığı dikkate alındığında yaşa bağlı olarak özgeci eylemlerin artmayacağı sonucuna ulaşmıştır. Ümmet (2012) yaptığı çalışmada özgeci davranış toplam puanları ile yaş arasında anlamlı bir fark bulamamıştır.

2.4. Öğrencilerin Okudukları Fakülteye Göre Dindarlık ve Özgecilik Düzeyleri

Araştırma kapsamındaki üniversite öğrencilerinin dindarlık ve alt boyutlarının okudukları fakülteye göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmış ve bulgular Tablo 2.6.'da sunulmuştur.

Tablo 2.6. Fakülteye Göre Dindarlık Puanları ANOVA Testi Sonuçları

		Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	df	F	P
İnanç	Gruplar arası	8818,26	2204,56	4	11,852	,000*
	Gruplar içi	93934,60	186,00	505		
	Toplam	102752,87		509		
Ahlak	Gruplar arası	12974,48	3243,62	4	16,623	,000*
	Gruplar içi	98538,32	195,12	505		
	Toplam	111512,81		509		
İbadet	Gruplar arası	33832,89	8458,22	4	31,159	,000*
	Gruplar içi	137084,49	271,45	505		
	Toplam	170917,38		509		
Dindarlık (Toplam)	Gruplar arası	150844,28	37711,07	4	25,328	,000*
	Gruplar içi	751895,41	1488,90	505		
	Toplam	902739,70		509		

*P<,05

Tablo 2.6.'ya bakıldığında öğrencilerin okudukları fakülteye göre dindarlık düzeylerinin durumlarını belirlemek amacıyla kullanılan ANOVA testi sonuçlarına göre dindarlık toplam puanları ile tüm alt boyutlarında fakülte değişkeni anlamlı bir farklılık yaratmaktadır ($p<,05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla LSD testi uygulanmıştır. LSD testi sonuçlarına göre;

Tablo 2.7. Dindarlık Ölçeğinin Fakülte Değişkenine Ait Ortalama Puanları

	N	İnanç	Ahlak	İbadet	Toplam
Edebiyat Fakültesi	103	81,66	80,12	73,29	235,07
Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi	104	72,13	69,00	56,44	197,58
İslami İlimler Fakültesi	102	83,68	81,86	75,17	240,72
Sağlık Bilimleri Fakültesi	101	76,86	74,31	63,00	214,17
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	100	75,92	70,86	55,95	202,73
Toplam	510	78,04	75,23	64,79	218,08

Tablo 2.7.'de ifade edildiği üzere, İslami İlimler Fakültesi ve Edebiyat Fakültesinde okuyan öğrencilerin inanç, ahlak ve ibadet puanları, Mühendislik ve Mimarlık fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde okuyan öğrencilerin puanlarından anlamlı derecede daha yüksektir. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin inanç puanlarının, Edebiyat ve İslami İlimler Fakültesinden anlamlı düzeyde düşük ve Mühendislik ve Mimarlık Fakültesinin puanlarından da anlamlı derecede yüksektir. Sağlık Bilimleri Fakültesinin ahlak puanları, İslami İlimler Fakültesi ve Edebiyat Fakültesinden puanlarından anlamlı düzeyde düşük ancak Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi puanlarından anlamlı derecede yüksektir.

İslami İlimler Fakültesinin dindarlık alt boyutları ve toplam puanda Edebiyat Fakültesi hariç diğer tüm fakültelerin puanlarından anlamlı derecede yüksektir. İslami İlimler Fakültesinde okuyan öğrencilerin puanları Edebiyat Fakültesinde okuyan öğrencilerin puanlarında da anlamlı derecede olmazsa da sayısal olarak daha yüksek düzeydedir. İslami İlimler Fakültesinde okuyan öğrencilerin puanlarının diğer fakültelerden yüksek olmasının aldıkları eğitimle ilgisi olabilir. İslami İlimler Fakültesinde okuyan öğrenciler genellikle İmam Hatip Lisesi mezunu olmaktadır. Bu

öğrencilerin aileleri de çoğunlukla muhafazakâr ailelerden oluşmaktadır. Hem ailede hem de eğitimde din ile sürekli içli dışlı olan bu öğrencilerin dindarlık düzeyleri etkilenmiş olabilir.

Eğitimin dindarlık durumunu etkilemesi çok basite indirgenmemelidir, çünkü alınan eğitimin nitelik ve içeriği bu durumu etkileyen önemli bir unsurdur. İyi bir din eğitimi dindarlık düzeyini olumlu, seküler bir eğitim ise dindarlık düzeyini olumsuz yönde etkilemektedir. (Yapıcı, 2007). Kasapoğlu (2017)'un yaptığı araştırmada İlahiyat Fakültesinde okuyan öğrencilerin “maneviyat ve iyilik hâli” düzeyi puanlarının diğer fakültele göre daha yüksek çıkması, araştırmamız için benzer bir sonuç ortaya koymaktadır. Kimter (2008), Dağcı (2014) ve Bodur ve Korkmaz (2017) araştırmalarında İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dindarlık düzeylerinin diğer fakültelerde okuyan öğrencilere göre daha yüksek olduğunu ortaya koyarak benzer bir sonuca ulaşmışlardır.

Araştırma kapsamındaki üniversite öğrencilerinin özgecilik ve alt boyutlarının okudukları fakültele göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmış ve bulgular Tablo 2.8.'de sunulmuştur

Tablo 2.8. Fakülteye Göre Özgecilik Puanları ANOVA Testi Sonuçları

		Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	Df	F	P
Gönüllü faaliyetlere katılma	Gruplar arası	2452,47	613,11	4	13,41	,000*
	Gruplar içi	23079,89	45,70	505		
	Toplam	25532,36		509		
Maddi Yardım	Gruplar arası	474,121	118,53	4	4,64	,001*
	Gruplar içi	12901,37	25,54	505		
	Toplam	13375,49		509		
Travmatik Durumlarda Yapılan Yardım	Gruplar arası	219,460	54,86	4	3,07	,016*
	Gruplar içi	9000,81	17,82	505		
	Toplam	9220,27		509		
Yaşlı ve Hastalara Yardım	Gruplar arası	115,135	28,78	4	2,62	,034*
	Gruplar içi	5548,33	10,98	505		
	Toplam	5663,46		509		
Fiziksel Güce Dayalı Yardım	Gruplar arası	420,15	105,03	4	5,86	,000*
	Gruplar içi	9045,89	17,91	505		
	Toplam	9466,04		509		
Eğitim Sürecinde Yardım	Gruplar arası	289,61	72,40	4	4,49	,001*
	Gruplar içi	8142,62	16,12	505		
	Toplam	8432,23		509		
Yakınlık Duygusundan kaynaklanan yardım	Gruplar arası	259,61	64,90	4	4,33	,002*
	Gruplar içi	7564,92	14,98	505		
	Toplam	7824,54		509		
Özgecilik toplam	Gruplar arası	20513,15	5128,28	4	7,261	,000*
	Gruplar içi	356663,66	706,26	505		
	Toplam	377176,81		509		

*P<,05

Tablo 2.8.'e bakıldığında öğrencilerin okudukları fakültenin özgecilik düzeylerini durumlarını belirlemek amacıyla kullanılan ANOVA testi sonuçlarına göre özgecilik toplam puanları ile tüm alt boyutlarında fakülte değişkeni anlamlı bir

farklılık oluşturmaktadır ($p<,05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla LSD testi uygulanmıştır. LSD testi sonuçlarına göre;

Tablo 2.9. Özgeciliik Ölçeğinin Fakülte Değişkenine Ait Ortalama Puanları

	N	Gönüllü Faaliyetlere Katılma	Maddi Yardım	Travmatik Durumlar da Yapılan Yardım	Yaş ve Hastalara Yardım	Fiziksel Güce Dayalı Yardım	Eğitim Sürecinde Yardım	Yakınlık Duygusundan Kaynaklanan Yardım	Toplam
Edebiyat Fakültesi	103	27,72	24,62	25,72	16,70	20,33	20,88	21,47	157,48
Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi	104	23,46	22,55	24,72	16,04	18,89	19,67	19,76	145,12
İslami İlimler Fakültesi	102	28,09	24,70	26,68	17,47	20,78	21,00	21,49	160,24
Sağlık Bilimleri Fakültesi	101	25,91	22,91	25,22	16,38	19,57	19,59	20,63	150,23
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	100	22,66	22,67	25,39	16,52	18,30	19,11	20,04	144,69
Toplam	510	25,57	23,49	25,54	16,62	19,58	20,05	20,68	151,57

Tablo 2.9. incelendiğinde İslami İlimler Fakültesinde okuyan öğrencilerin puanları özgeciliğin tüm alt boyutları ve özgeciliğin toplam puanları açısından Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi ile İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde okuyan öğrencilerin puanlarından anlamlı derecede daha yüksektir. Edebiyat Fakültesinde okuyan öğrencilerin gönüllü faaliyetlere katılma, maddi yardım, fiziksel güce dayalı yardım, eğitim sürecinde yardım ve yakınlık duygusundan kaynaklanan yardım puanları, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi ile İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde okuyan öğrencilerin puanlarından anlamlı derecede daha yüksektir. Edebiyat Fakültesinde okuyan öğrencilerin travmatik durumlarda yapılan yardım, yaşlı ve hastalara yardım puanları ile diğer fakültelerle arasında anlamlı derecede bir fark saptanmamıştır. Sağlık Bilimleri Fakültesinin gönüllü faaliyetlere katılma, maddi yardım ve fiziksel güce dayalı yardım puanlarının da İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin puanlarından, ayrıca gönüllü faaliyetlere katılma puanı da Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi puanından da anlamlı derecede daha yüksektir.

Tablo 2.9. incelendiğinde fakülte bazında özgeciliğin alt boyutları ve toplam puanda İslami İlimler Fakültesinde okuyan öğrencilerin puanları Edebiyat Fakültesi dışındaki diğer fakültelerden anlamlı derecede yüksek çıkmıştır. Edebiyat Fakültesi ile de anlamlı fark çıkmasa da sayısal oran olarak puanları daha yüksektir. Daha sonra Edebiyat Fakültesinde okuyan öğrencilerin diğer fakültelerden özgeciliğin alt boyutlarından travmatik durumlarda yapılan yardım, yaşlı ve hastalara yardım dışındaki boyutlarda anlamlı derecede yüksek çıkmıştır. Travmatik durumlarda yapılan yardım, yaşlı ve hastalara yardım boyutlarında da sayısal oran olarak yüksek çıkmıştır. İslami İlimler Fakültesi puanlarının yüksek çıkmasında öğrencilerin aldığı dinî eğitimin etkili olduğu kanaati oluşmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de ve İslam Peygamberi'nin sözlerinde insanlara karşılık beklemeden yardım etmenin tavsiye edilmesi öğrenciler üzerinde etkisinin olduğu düşüncesini desteklemektedir. Kimter (2008) de yaptığı çalışmada İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dindarlık düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşarak bu sonucu alınan dinî eğitim ve bilgilerin insan kişiliği üzerindeki etkisi olarak görmüş ve bunları içselleştiren bireylerin dindarlıklarının bu faktörlerden etkilendiğini ifade etmiştir. Mehmetoğlu (2006) araştırmasında, iyilikseverliğin din eğitimi ve öğretiminin de üzerinde önemle durduğu ve toplumda yerleşmesi için çaba gösterilen önemli kavramlardan bir tanesi olduğunu, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin bu doğrultuda iyilikseverliğe fazlaca önem vermelerinin oldukça anlamlı olduğunu ifade etmiş ve benzer sonuca ulaşmıştır. Ümmet (2012)'in de yaptığı araştırma sonucunda İlahiyat Fakültesinde okuyan öğrencilerin özgeci davranışı gösterme düzeyleri yüksek çıkmıştır. Bunu öğrencilerin din eğitime ve inanca bağlamaktadır. Arslan ve Tunç (2013), İlahiyat öğrencilerinin en yüksek “iyilikseverlik” adı altında toplanan değerlere yönelim gösterdiği sonucuna varmıştır.

Edebiyat Fakültesinde okuyan öğrencilerin puanlarının diğer fakültelerden yüksek çıkması özellikle aldıkları formasyon derslerinin özgeci davranışa etkisi olabilir. İşmen ve Yıldız (2005) öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarıyla özgeci davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyerek iki değişken arasında aynı yönde bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu tutumlara sahip olan bireylerin daha özgeci davranışları, öğretmenlik

mesleğinde başkalarının yararına fedakârca davranmanın önemini kavramış olmalarından ileri gelebileceğini ifade etmektedirler. Duru (2002a) yaptığı araştırmada yardım ilişkisi ile öğrenim görülen arasında Eğitim ve Sosyal Bilimler öğrencilerinin yardım etme düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna vararak benzer bir sonuca ulaşmıştır. Onatır (2008), ve Mutağçılar (2008) yaptıkları çalışmada sonucuna göre sınıf öğretmenlerinin diğer bölümlere (branşlara) göre daha özgeci olduklarını ifade etmektedirler. Ümmet (2012) öğretmenliğin insanları anlama ve onlara yardım etme gibi çeşitli değerleri içerdiği için özgeci davranışları barındırması gerektiğine değinmektedir. Duru (2002a) çalışmasında iktisat, hukuk ve ekonomi gibi bölümlerde okuyan öğrencilerin özgeci düzeylerinin daha düşük çıkmasını insanlarla iletişimlerinin daha az olmasıyla ilişkili olduğunu ifade etmiştir.

2.5. Sınıf Düzeyine Göre Dindarlık ve Özgecilik Düzeyleri

Araştırma kapsamındaki üniversite öğrencilerinin dindarlık ve bu değişkenlerin alt boyutlarına ilişkin puanlarının sınıf düzeyi değişkenine göre farklılaşma durumlarını belirlemek için ANOVA testi uygulanmış ve bulgular Tablo 2.10.'da verilmiştir. Daha sonra farklılığın hangi gruplar üzerinde olduğunu tespit etmek için de LSD testi uygulanmıştır.

Tablo 2. 10. Sınıf Düzeyine Göre Dindarlık Puanları ANOVA Testi Sonuçları

		Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	df	F	P
İnanç	Gruplar arası	4618,19	1154,55	4		
	Gruplar içi	98134,67	194,32	505	5,941	,000*
	Toplam	102752,87		509		
Ahlak	Gruplar arası	6384,51	1596,12	4		
	Gruplar içi	105128,30	208,17	505	7,667	,000*
	Toplam	111512,81		509		
İbadet	Gruplar arası	6659,23	1664,80	4		
	Gruplar içi	164258,14	325,26	505	5,118	,000*
	Toplam	170917,38		509		
Dindarlık (Toplam)	Gruplar arası	47701,75	11925,43	4		
	Gruplar içi	855037,95	1693,14	505	7,043	,000*
	Toplam	902739,70		509		

*P<,05

Tablo 2.10.'a bakıldığında öğrencilerin okudukları sınıf düzeyinin dindarlık ve alt boyutları puanlarını etkileme durumlarını belirlemek amacıyla kullanılan ANOVA testi sonuçlarına göre dindarlık toplam puanları ile alt boyutları üzerinde sınıf düzeyi değişkeni anlamlı bir fark yaratmaktadır ($p<,05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla LSD testi uygulanmıştır. LSD testi sonuçlarına göre;

Tablo 2.11. Dindarlık Ölçeğinin Sınıf Düzeyi Değişkenine Ait Ortalama Puanları

	N	İnanç	Ahlak	İbadet	Toplam
Hazırlık	17	82,23	81,41	77,00	240,64
1. Sınıf	126	81,29	77,78	68,74	227,82
2. Sınıf	116	80,06	78,90	64,40	223,37
3. Sınıf	144	76,40	73,03	63,25	212,70
4. Sınıf	107	73,57	70,25	60,69	204,52
Toplam	510	78,04	75,23	64,79	218,08

Tablo 2.11. incelendiğinde dindarlığın alt boyutları olan inanç, ahlak ve ibadet boyutlarında hazırlık sınıfı ve 1. sınıfta okuyan öğrencilerin puanları, 3 ve 4. sınıfta okuyan öğrencilerin puanlarından anlamlı derecede daha yüksektir. 2. sınıfta okuyan öğrencilerin inanç ve ahlak puanları, 3 ve 4. sınıfta okuyan öğrencilerin puanlarından anlamlı derecede daha yüksek olmasına rağmen, 2. sınıfta okuyan öğrencilerin ibadet puanları, hazırlıkta okuyana göre anlamlı düzeyde daha düşüktür.

Tablo 2.11. incelendiğinde; hazırlık sınıfından itibaren 4. sınıfa doğru gidildiğinde (2. sınıfın ahlak boyutu hariç) inanç, ahlak ve ibadet boyutları ile toplam puanlarda sürekli bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Öğrencilerin üniversite döneminde her geçen sene düşüş yaşıyor olmaları aldıkları eğitimle veya üniversite yaşantısı durumuyla açıklanabilir. Bodur ve Korkmaz (2017)'de yaptıkları araştırmada, hazırlık sınıfından dördüncü sınıfa doğru gidildikçe dindarlık azalmakta tespitinde bulunarak benzer bir sonuca ulaşmışlardır.

Araştırma kapsamındaki üniversite öğrencilerinin özgecilik ve bu değişkenlerin alt boyutlarına ilişkin puanlarının sınıf düzeyi değişkenine göre farklılaşma durumlarını belirlemek için ANOVA testi uygulanmış ve bulgular Tablo 2.12.'de verilmiştir. Daha sonra da farklılığın hangi gruplar üzerinde olduğunu tespit etmek için de LSD testi uygulanmıştır.

Tablo 2.12. Sınıf Düzeyine Göre Özgecilik Puanları ANOVA Testi Sonuçları

			Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	Df	F	P
Gönüllü katılma	faaliyetlere	Gruplar arası	436,557	109,13	4	2,196	,068
		Gruplar içi	25095,80	49,69	505		
		Toplam	25532,36		509		
Maddi Yardım		Gruplar arası	252,053	63,01	4	2,425	,047*
		Gruplar içi	13123,43	25,98	505		
		Toplam	13375,49		509		
Travmatik Durumlarda Yapılan Yardım		Gruplar arası	118,91	29,72	4	1,650	,161
		Gruplar içi	9101,35	18,02	505		
		Toplam	9220,27		509		
Yaşlı ve Yardım	Hastalara	Gruplar arası	28,90	7,22	4	,648	,629
		Gruplar içi	5634,56	11,15	505		
		Toplam	5663,46		509		
Fiziksel Yardım	Güce Dayalı	Gruplar arası	245,53	61,38	4	3,362	,010*
		Gruplar içi	9220,50	18,25	505		
		Toplam	9466,04		509		
Eğitim Yardım	Sürecinde	Gruplar arası	147,14	36,78	4	2,242	,063
		Gruplar içi	8285,09	16,40	505		
		Toplam	8432,23		509		
Yakınlık Duygusundan kaynaklanan yardım		Gruplar arası	30,72	7,68	4	,498	,737
		Gruplar içi	7793,81	15,43	505		
		Toplam	7824,54		509		
Özgecilik toplam		Gruplar arası	6190,72	1547,68	4	2,107	,079
		Gruplar içi	370986,09	734,62	505		
		Toplam	377176,81		509		

*P<,05

Tablo 2.12.'ye bakıldığında öğrencilerin okudukları sınıf düzeyinin özgecilik puanları ile özgeciliğin alt boyutları puanlarını etkileme durumlarını belirlemek amacıyla kullanılan ANOVA testi sonuçlarına göre; gönüllü faaliyetlere katılma,

travmatik durumlarda yapılan yardım, yaşlı ve hastalara yardım, eğitim sürecinde yardım ve yakınlık duygusundan kaynaklanan yardım boyutları ile sınıf değişkeni arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>,05$). Ancak maddi yardım ve fiziksel güce dayalı yardım puanları ile sınıf değişkeni anlamlı bir fark yaratmaktadır ($p<,05$). Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla LSD testi uygulanmıştır.

Tablo 2.13. Özgeciliik Ölçeğinin Sınıf Düzeyi Değişkenine Ait Ortalama Puanları

	N	Maddi Yardım	Fiziksel Güce Dayalı Yardım	Toplam
Hazırlık	17	26,11	22,17	165,17
1. Sınıf	126	23,98	20,32	155,10
2. Sınıf	116	23,48	19,14	150,88
3. Sınıf	144	23,50	19,06	149,25
4. Sınıf	107	22,50	19,45	149,12
Toplam	510	23,49	19,58	--

Tablo 2.13. incelendiğinde maddi yardım ve fiziksel güce dayalı yardım boyutlarında hazırlık sınıfı okuyan öğrencilerin puanları, 2, 3 ve 4. sınıfta okuyan öğrencilerin puanlarından anlamlı derecede daha yüksektir. 1. sınıf okuyan öğrencilerin maddi yardım puanları, 4. sınıfta okuyan öğrencilerin puanından ayrıca fiziksel güce dayalı yardım boyutunda 1. sınıfta okuyan öğrencilerin puanları, 2. sınıf ve 3. sınıfta okuyan öğrencilerin puanlarından anlamlı derecede yüksektir.

Hazırlık sınıfı okuyan öğrencilerin özgeciliğinin alt boyutları olan maddi yardım ve fiziksel güce dayalı yardım boyutlarında 2, 3 ve 4. sınıflardan anlamlı derecede daha yüksektir. 1. sınıfta okuyan öğrencilerin maddi yardım puanları 4. sınıfta okuyan öğrencilerin puanlarından ve 1. sınıfın fiziksel güce dayalı yardım puanları 2 ve 3. sınıfın puanlarından anlamlı derecede daha yüksektir. Buna benzer başka araştırmalarda farklı sonuçlar mevcuttur. Akbaba (1994) yaptığı çalışmada 1 ve 2. sınıftaki üniversite öğrencilerinin özgeci eylemlerinin arttığını ancak 3. sınıftan itibaren bir düşüş yaşandığını tespit etmiştir. 1 ve 2. sınıftaki öğrencilerin kimlik oluşturma çabası ve sosyal ilişkiler kurma isteği ile özgeci davranışlarda artışa neden

olduğunu söylemektedir. Bireylerin 3. sınıftan itibaren dünya görüşlerinin belirginleştiğini dolayısıyla buna bağlı olarak özgeci eylemlerinin de etkilendiğini ifade etmektedir. Mehmetoğlu (2006) yaptığı araştırmada, ilk sınıflarda okuyan öğrencilerin değerlere verdikleri önem düzeyleri kendilerinden üst sınıftaki öğrencilerden daha yüksektir. Başka bir ifadeyle ilk sınıflarda okuyan öğrencilerden son sınıflara doğru gidildikçe değerlere verilen önem düzeyi azalmaktadır, diyerek benzer bir sonuca ulaşmıştır. Yıldırım ve Topçuoğlu, (2016), Acar ve Apak (2017), yaptıkları çalışmada toplam özgecilik puanlarının sınıf düzeyine göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır. Banbal (2010) da benzer bir sonuca ulaşmıştır. Kasapoğlu (2017)'nin yaptığı araştırmada 3. sınıfta okuyan öğrencilerin 1. sınıfta okuyan öğrencilere göre özgecilik düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Yapılan bazı araştırmalarda (Akbaba, 1994; Kasapoğlu, 2017; Yıldırım ve Topçuoğlu, 2016) sınıf düzeyinin özgecilik üzerinde anlamlı farklılık oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yıldırım ve Topçuoğlu (2016) sınıf düzeyinin özgecilik üzerinde etkisini kişisel tercih olarak açıklamaktadırlar.

2.5. Öğrencilerin Algılanan Dinî Duruma Göre Dindarlık ve Özgecilik Düzeyleri

Araştırma kapsamındaki üniversite öğrencilerinin dindarlık ve alt boyutlarının algılanan dinî durum değişkenine göre farklılaşmasıyla ilgili analiz gerekli görülmemiştir. Çünkü tablo 1'de ifade ettiğimiz gibi “dini inancım var ve dinin gereklerini tam olarak yerine getiririm” seçeneğini tercih edenlerin oranı (% 43,33), dini inancım var ve dinin gereklerini kısmen yerine getiririm” seçeneğini tercih edenlerin oranı (% 47,64), dini inancım var ve dinin gereklerini yerine getirmem” seçeneğini tercih edenlerin oranı (% 5,88) ve dini inancı olmayanların oranı (%3)'tür. Yapılacak olan analiz sonuçlarının da buna uygun çıkacağı düşünülmüştür.

Örnekleme yer alan öğrencilerden 30'u “dini inancım var ancak dinin gereklerini yerine getirmem” ve 16'sı “dini inancım yok” seçeneğini tercih ettiği için ANOVA testi bize sağlıklı sonuçlar veremeyecektir. Özgecilik ve alt boyutlarının algılanan dinî durum değişkenine göre farklılaşma durumlarını belirlemek için Kruskal Wallis H Testi uygulanmış ve bulgular Tablo 2.14.'te verilmiştir. Daha sonra da farklılığın hangi gruplar üzerinde olduğunu tespit etmek için de Tamhane testi uygulanmıştır.

Tablo 2.14. Özgecılık Ölçeğinin Algılanan Dini Durum Değişkenine Ait Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
Dini inancım var ve dinin gereklerini tam olarak yerine getirmeye çalışırım	221	289,77	3	25,002	,000	Tam-Kismen yerine getirim arasında
Dini inancım var ve dinin gereklerini kısmen yerine getiririm	243	235,55				Kismen-Tam yerine getirim arasında
Dini inancım var ancak dinin gereklerini yerine getirmem	30	215,48				
Dini İnançım Yok	16	163,19				

Kruskal Wallis H Testi sonuçlarına göre üniversite öğrencilerinin özgecılık ve toplam puanlarının, algılanan dinî duruma göre anlamlı bir şekilde değişmektedir ($X^2=25,002$, sd: 3; $p < 0,05$). Öğrencilerin algılanan dinî durum değişkeni dikkate alındığında özgecılık davranışlarının toplam puanları en yüksek olan öğrencilerin algılanan dinî durumlarına göre “dini inancım var ve dinin gereklerini tam olarak yerine getiririm” (289,77) seçeneğini tercih eden öğrenciler olduğu, daha sonra bunu “dini inancım var ve dinin gereklerini kısmen yerine getiririm” (235,55), “dini inancım var ve dinin gereklerini yerine getirmem” (215,48) ve “dini inancım yok” (163,19) seçeneğini tercih eden öğrencilerin takip ettiği anlaşılmıştır.

Kruskal Wallis H Test sonuçlarında görülen anlamlı farklılığın kaynağını belirleyebilmek için gruplar arasında Tamhane Testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre toplam özgecılık ve algılanan dinî durumu değişkeni arasında anlamlı sonuç çıkmıştır. “Dini inancım var ve dinin gereklerini tam olarak yerine getiririm” ile “dini inancım var ve dinin gereklerini kısmen yerine getiririm” seçeneğini tercih eden öğrenciler arasında ($p=,000$) düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bunların ortalaması karşılaştırıldığında “dini inancım var ve dinin gereklerini tam olarak yerine getiririm” lehine (10,02) pozitif yönlü bir sonuç çıkmıştır.

“Dini inancım var ve dinin gereklerini tam olarak yerine getiririm” seçeneğini işaretleyen öğrencilerin özgeci eylemlerde daha yüksek çıkmasında dinî inancım ve dinî vecibelerin yapılmasının etkisinin olduğu görülmektedir. Din, mensuplarından birtakım ahlaki değerlere sahip olmasını istemektedir. Ayrıca diğer insanlara karşı yardımsever, fedakâr, paylaşma, iş birliği içinde olmayı ve karşılıksız vermeyi

öğütlemektedir. Dindar bireyler yüce varlığın kendilerine vaat ettiği mükâfatlara erişmek için bu ahlaki değerleri içselleştirmelerine ve buna uygun davranmaya çalışmalarına uygun bir sonuç anlamına geliyor olabilir. Dinler, mensuplarına kurallar koyar ve davranış kalıpları çizer. Bir nevi din bireyin davranışlarına yön vermektedir. İnanç bazen eylemlerin ana sebebi olabileceği gibi bazen de buna etki eden bir işlev vazifesi görmektedir (Kayıklık, 2006).

Tablo 2.15. Özgecilik Ölçeğinin Alt Boyutlarına Göre Algılanan Dini Durum Değişkenine Ait Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Gönüllü Faaliyetlere Katılma	Maddi Yardım	Travmatik Durumlarda Yapılan Yardım	Yaşlı ve Hastalara Yardım	Fiziksel Güce Dayalı Yardım	Eğitim Sürecinde Yardım	Yakınlık Duygusundan Kaynaklanan Yardım
Chi-square	29,682	15,042	13,108	18,976	14,866	19,891	19,411
Df	3	3	3	3	3	3	3
Asymp. Sig.	,000	,002	,004	,000	,002	,000	,000

Özgeciliğin alt boyutları ile öğrencilerin algılanan dinî durum değişkenine göre yapılan Kruskal Wallis H Testi sonuçlarına göre özgeciliğin tüm alt boyutlarında anlamlı fark bulunmuştur ($p < 0,05$). Sonuçlar tablo 2.15.'te sunulmuştur.

SONUÇ

Bu araştırmada, Mardin Artuklu Üniversitesinde okuyan lisans öğrencilerinin dindarlık ve özgecilik ilişkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu ilişkinin farklı sosyo-demografik faktörlerle (cinsiyet, yaş, fakülte, sınıf düzeyi ve dinî durum) arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Bu araştırmada elde edilen bulgulara göre; öğrencilerin dindarlık ve özgecilik düzeyleri arasında olumlu yönde bir ilişki çıkmıştır. Başka çalışmalarda da benzer sonuca ulaşılması çalışmamızın bulgularını desteklemektedir. Bireylerin dindarlık düzeylerinin artması, özgeci eylemlerle arasında ilişki olduğu anlamına gelmektedir. Buna ilaveten dinin emir ve tavsiyelerinde yer alan ahlaki değerler, özgeci eylemleri de kapsamaktadır. Nitekim yapılan analizde, dindarlık alt boyutlarından ibadet boyutu ile özgeciliğin alt boyutları arasında anlamlı ilişkinin çıkması bunu destekler durumdadır. Çünkü ibadet, dini inancın gereğini yapmak anlamına gelmektedir. İbadetlerin bireyi iyi bir insan yapma işlevi göz önünde bulundurulduğunda, ibadetlerini yerine getiren bireylerin toplumsal ilişkileri de olumlu etkilenmektedir. Özgeci eylemlerin de toplumsal yönü dikkate alındığında birbiriyle ilişkili olması kaçınılmaz olmaktadır. Bu sonuca göre bireylerin daha fazla özgeci eylemlere yönlendirilmesi için dinin etkisinin de göz ardı edilmemesi gereken bir parametre olduğu dikkatten kaçmamalıdır. Özellikle bu yön, farklı açılardan incelenerek çalışma konusu olabilir.

Öğrencilerin dindarlık ve özgecilik düzeylerinin cinsiyet değişkeni yönünden anlamlı farklılıkları bulunmuştur. Dindarlık ve cinsiyet arasında, erkek öğrencilerin inanç düzeylerinin kız öğrencilerden daha yüksek olduğu; kız öğrencilerin ise ibadet düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kızların yetiştirilme tarzları, yaratılış yönüyle erkeklerden daha duygusal olmaları ve sosyal hayatın içinde erkekler kadar olmamaları, ibadet düzeylerinin yüksek çıkmasına neden olmuş olabilir.

Özgecilik ile cinsiyet arasında ise kız öğrencilerin özgeciliğin tüm alt boyutlarında erkek öğrencilerden anlamlı derecede daha yüksek çıkmıştır. Kızların erkeklerden daha yüksek özgeci düzeye sahip olmaları, kızların erkeklere göre

fitraten daha duygusal olmalarından kaynaklanıyor olabilir. İlahi kudret gereği anne olma adayı olan kızların daha duygusal olması da kaçınılmazdır. Bu duygusallık durumu kızlarda yardım etme eylemini tetikleyen nedenlerden biri olan empati hislerini harekete geçirmektedir. Bu duygusallık kızlarda başkalarına karşı daha hassas ve daha merhametli olmalarına neden olmaktadır. Netice itibariyle bu ve benzeri nedenler kızların erkeklerden daha özgeci olmalarını sağlıyor olabilir. Bu sonuç neticesinde dindarlık ve özgeciliğin geliştirilmesi ve arttırılması çalışmalarında cinsiyet farkı gözetilmelidir.

Dindarlık ve özgecilik düzeylerinin yaş değişkeni ile karşılaştırıldığında yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Dindarlık düzeyi ve yaş değişkeni arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Ayrıca dindarlığın alt boyutlarından ahlak ve ibadet ile yaş arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yaş ile inanç arasında ise anlamlı bir ilişki çıkmamıştır. Dindarlık ve yaş arasında negatif yönlü bir ilişkinin çıkmış olması yaşın artması ile dindarlık düzeyinin azaldığı anlamına gelmektedir. Ayrıca inanç ve yaş değişkeni arasında ilişkinin çıkmaması inancın bireyde belli bir yaşa kadar oturduğunu ancak dinin gereklerinin yerine getirilme noktasında ise değişiklik arz ettiğini göstermektedir.

Özgecilik ve yaş arasında ise özgeciliğin alt boyutları olan gönüllü faaliyetlere katılma ve fiziksel güce dayalı yardım arasında negatif yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin yaşı ilerledikçe, gönüllü faaliyetlere katılma ve fiziksel güce dayalı yardım davranışlarında düşüş yaşanmaktadır. Öğrencilerin yaşları yükseldikçe okulu bitirme telaşı ve meslek sahibi olma uğraşı gönüllü faaliyetlere katılma eylemlerini azaltmaktadır. Buna bağlı olarak da yaşın artması, fiziksel hareketlilikte zayıflamaya neden olacağından öğrencilerde yaşa bağlı olarak fiziksel güce dayalı yardım davranışlarında da azalmaya neden olabilir.

Dindarlık ve özgecilik düzeylerinin öğrencilerin okudukları fakülte değişkeni ile karşılaştırıldığında fakülte grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin dindarlık düzeyleri Edebiyat Fakültesi hariç diğer tüm fakültelerin puanlarından anlamlı derecede yüksek çıkmıştır. Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin dindarlık düzeyleri de diğer fakültede okuyan öğrencilerin düzeylerinden anlamlı derecede yüksek çıkmıştır. İslami İlimler Fakültesinin

öğrencilerinin dindarlık düzeyinin yüksek çıkmış olmasında; genellikle bu öğrencilerin muhafazakâr ailelerden gelmiş olmaları, ortaöğretimden itibaren ve lisans eğitimi de dâhil olmak üzere aldıkları dinî eğitimin etkisi olmuş olabilir. İslami İlimler ve Edebiyat Fakültelerinde okuyan öğrencilerin görmüş oldukları sosyal dersler ile toplumsal ilişkilere ve değerlere daha yakın olmaları dindarlık yönünden onları etkileyen bir unsur olabilir.

Özgecilik ve fakülte değişkeni arasında da İslami İlimler Fakültesi, Edebiyat Fakültesi dışındaki diğer fakültelerden, anlamlı derecede yüksek çıkmıştır. Edebiyat Fakültesinde okuyan öğrencilerin de özgecilik düzeyleri diğer fakültelerden anlamlı derecede daha yüksek çıkmıştır. İslami İlimler Fakültesinde okuyan öğrencilerin özgecilik düzeylerinin diğer fakültelerden yüksek çıkmasında aldıkları dinî eğitimin etkisi olabilir. Dinî buyrukların; yardımlaşmayı, paylaşmayı, karşılıksız vermeyi başkasını kendine tercih etmeyi ve bencil olmamayı tavsiye etmesi hatta bunları yapmanın iman gereği olduğunu ifade etmesi öğrencilerin davranışları üzerinde etki yarattığı söylenebilir. Edebiyat Fakültesinde okuyan öğrencilerin ise özgeci davranışları dinin etkisiyle olabileceği gibi öğretmenliğe hazırlık amacıyla aldıkları formasyon derslerinden de kaynaklanıyor olabilir. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Mühendislik ve Mimarlık Fakültelerinde okuyan öğrencilerin özgecilik düzeylerinin diğer fakültelere göre daha düşük çıkmasında daha çok teknik derslerin alınması ve sosyal derslerin daha az olmasıyla ilgili olabilir.

Dindarlık ve özgecilik düzeylerinin öğrencilerin okudukları sınıf düzeyi değişkeni ile karşılaştırıldığında sınıf düzeyi grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Hazırlık sınıfı öğrencilerinin dindarlık düzeyleri diğer sınıflarda okuyan öğrencilerden (2. sınıf hariç) anlamlı derecede daha yüksek çıkmıştır. 2. sınıfta okuyan öğrencilerin inanç ve ibadet puanları 3. ve 4. sınıfta okuyan öğrencilerin puanlarından anlamlı derecede daha yüksek çıkmıştır. Öğrencilerin dindarlık ve alt boyutları puanlarının genelinde, hazırlık sınıfından itibaren 4. sınıfa doğru gidildiğinde sayısal olarak bir düşüş yaşandığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin sınıf düzeyi arttıkça dindarlık ve özgecilik puanlarında düşüş olması dikkat çekicidir. Öğrencilerin aldıkları eğitimin ya da girdikleri sosyal çevrenin etkisi ile bu değişim

yaşanıyor olabilir. Bu sonuç neticesinde dindarlık ve özgeciliğin geliştirilmesi ve artırılması çalışmalarında sınıf düzeyi farkı gözlemlenmelidir.

Özgecilik düzeylerinin öğrencilerin algılanan dinî durum değişkeni ile karşılaştırıldığında, algılanan dinî durum düzeyi grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. “Dinî inancım var ve dinin gereklerini tam olarak yerine getirmeye çalışırım” seçeneğini tercih eden öğrencilerin özgecilik düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra sırasıyla özgecilik düzeyleri en yüksek olan gruplar, “dinî inancım var ve dinin gereklerini kısmen yerine getiririm” ve “dinî inancım var ancak dinin gereklerini yerine getirmem” şeklinde ortaya çıkmıştır. “Dinî inancım yok” seçeneğini seçen öğrencilerin ise özgecilik düzeyleri en düşük çıkmıştır. Algılanan dinî durumun özgecilik üzerinde olumlu etki yaptığı sonucu çıkmaktadır. Dinî inancı olan ve ibadetleri tam olarak yerine getiren öğrencilerin özgecilik düzeyinin yüksek çıkmış olması dinin bu konudaki etkisini ortaya koymaktadır.

ÖNERİLER

- 1- Üniversite öğrencilerinin dindarlık ve özgecilik ilişkisi farklı yordayıcı değişkenler ile araştırma konusu yapılabilir.
- 2-Üniversite öğrencilerinin dindarlık ve özgecilik düzeylerinin cinsiyet değişkeni ile ilişkisinin nedenleri ilgili farklı çalışmalar yapılabilir.
- 3- Küçük yaşlardan itibaren edinilmeye başlanan özgecilik ve dindarlığın, bireylerde farklı şekillerde oluşmasının nedenlerini daha iyi anlamak için ortaöğretim öğrencileri üzerinde çalışma konusu olabilir.
- 4- Üniversite öğrencilerinin sınıf seviyelerinin ve yaşlarının artmasıyla dindarlık düzeylerinin düşmesinin arka boyutunda yatan durumların tespit edilmesi araştırma konusu olabilir.
- 5- Öğrencilerin okudukları fakülte ve öznel din algıları özgeci eylemleri üzerinde olumlu etki yaptığı tespit edilmiştir. Toplumsal birlik ve dayanışma için hayati önem arz eden özgeciliği toplumda daha üst seviyelere çıkarmak için güvenilir bir din eğitiminin buna katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Abuzar, C. (2011). "Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı. 26, 143-153.

Acar, M. C. (2018). *Bireysel Psikolojik Danışma Sürecinde Dinî Boyut: Üniversite Öğrencileri İle Yapılan Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Acar, M. C. ve Apak, H. (2017). "Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri ile Özgeçilik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Toplum ve Sosyâl Hizmet Dergisi*, Sayı. 28 (1), 93-112.

Akbaba, S. (1994). *Grupla psikolojik danışmanın sosyal psikolojik bir kavram olan özgeçilik üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Aktaş, V. ve Güvenç, G. B. (2006). "Kız ve Erkek Ergenlerde Saldırgan ve Olumlu Sosyal Davranışlar ile Yaş, ilişkisel Bağlam ve Kişililer Arası Duyarlılık Arasındaki ilişkiler". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 23, Sayı. 2, 233-264.

Arslan, A. (1994). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.

Arslan, M. ve Tunç, E. (2013). "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimlerindeki Farklılaşmalar". *Değerler Eğitim Dergisi*. Cilt. 11, Sayı. 26, 7-39.

Atalay, T. (2002). *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık Üzerine Bir Araştırma (Diyarbakır Örneği)*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Avcı, D , Aydın, D , Özbaşaran, F (2013). "Hemşirelik Öğrencilerinde Empati-Özgeçilik İlişkisi Ve Özgeci Davranışın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi". *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*. Cilt. 2, 108-113

Aydın, M. (2004). *Dinler Tarihine Giriş*. Konya: Din Bilimleri Yayınları.

Ayten, A. (2009), *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ayten, A. (2010). *Empati ve Din (Türkiye'de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psiko-sosyal Bir Araştırma)*, İstanbul, İz Yayıncılık.

Ayten, A. (2013). *Din Psikolojisi, Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Ayten, A. (2017). "The Relationship between helping behaviors, religiosity and life satisfaction. A case study on Turkish Muslims". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* Cilt. 3, 7-25.

Bahadır, A. (2010). *Jung ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Bal, H. (2014). *Din Sosyolojisi (Din Olgusu, Dini Gruplar, Yöntem)*. Ankara: Sentez Yayıncılık.

Batson, C. D., Ventis, W. L. (1982). *The Religious Experience, A Socio-psychological Perspective*. New York: Oxford University Press.

Bayrakçı, M. (2007). "Sosyal Öğrenme Kuramı Ve Eğitimde Uygulanması". *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı. 14, 198-210.

Bernt, F. M., (1989), Being Religious and Being Altruistic, Personality and Individual Differences, Volume 10, Issue 6, pp.663-669.

Bilgin, B. (2001). *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Gün Yayıncılık.

Bilmen, Ö. N. (2002). *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Çelik Yayınevi.

Bodur, H. E. ve Korkmaz, S. (2017). "İlahiyat Öğrencilerinde Sosyal Medya Kullanımı ve Dindarlık İlişkisi". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 30, 329-351.

Bulut, M., (1996). "Sosyolojik Açıdan Ahlak Eğitimi". *Diyanet İlmi Dergisi*. C. 32. Sayı. 7, 97-105.

Cournoyer, B.R. (2011). The Social Work Skills Workbook.(6th Edition). Brooks/Cole, USA: Cengage Learning.

Certel, H. (2011). *Din Psikolojisi*. Isparta: Tuğra Ofset.

Cevizci, A. (2001). *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*. Bursa: Asa Kitapevi.

Cevizci, A., (2003). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. (2. Baskı). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Cirhinlioğlu, Z., Ok, Ü. ve Cirhinlioğlu, F.G. (2013). *Dindarlık Ruh Sağlığı ve Modernite* (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Çalışkan, İ. (1998). *Kur'an-ı Kerim'de Din Kavramı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Çelik, Y. (2014). "Kur'an'da İbadet", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı. 41, 203-219.

Çiftçi, A. (2016). *Din Sosyolojisi ve Modernlik (Toplumbilim Yazıları I)*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

- Çuçen, A. (2012). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Çuçen, A. (2013). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Dağcı, A. (2014). *Pozitif Psikoloji Bağlamında Umudun Dindarlıkla İlişkisi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Doğan, D. M. (2008). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Dökmen, Ü. (2002). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sitem Yayıncılık.
- Dursun, Y. (2014). “Tüketici Etnosentrizmini Etkileyen Bir Faktör Olarak Dindarlık” *Uluslararası İktisadi ve İdari İlimler Dergisi*. Sayı. 6. No:12. 65-84.
- Duru, E. (2002a). “Öğretmen Adaylarında Empatik Eğilim Düzeyinin Bazı Psikososyal Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı. 12, 21-35.
- Duru, E. (2002b). *Öğretmen adaylarında kişi-durum yaklaşımı bağlamında yardım etme davranışı eğilimi empati ve düşünme stilleri ilişkisi ve bu değişkenlerin bazı psikososyal değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Engin, K. ve Işıl, M. (2009). “İlk ve Ortaöğretim Okulu Öğretmenlerinin Özgecilik Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı.28, 75-76.
- Erginli, Z. (2006). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınları.
- Feyizli, H. T. (2013). *Feyzu'l Furkan Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, İstanbul: Server İletişim.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. ve Carslsmith, J. M. (1989). *Özgecilik ve Olumlu Sosyal Davranış*. Çev. Ali Dönmez, Sosyal Psikoloji, 260-279.
- Freud, A. (2011). *Ben ve Savunma Mekanizmaları*. (Çev. Y. Erim), İstanbul: Metis Yayınları.
- Goleman D. (2006), *Sosyal Zekâ*. (Çev: O. Çetin) Deniztekin, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gül, A. (2016). *Otantiklik Ve Dindarlığın Özgecilik Üzerindeki Rolünün İncelenmesi*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
- Günaltay, M. Ş. (2016). *Dinler Tarihi (Yeryüzündeki İlkel Dinler)*. İstanbul: Köprü Kitapları.

- Günay, E. (2008). *Din Sosyolojisi*: İstanbul: İnsan Yayınları.
- Günör, R. B. (2014). *Modern Ahlak Felsefesinde Özgecilik*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürkan, S. L. (2008). *Yahudilik*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Gürses, İ. ve Kılavuz, M. A., (2016). “Kuşakların Ahlâkî Değerleri Birlikte Öğrenmesi: Kohlberg’in Ahlâkî Gelişim Kuramı Açısından Bir Değerlendirme”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı. 25, 97-117.
- Hablemitoğlu, Ş., Özkan, Y. ve Yıldırım, F. (2010). “Bir fedakarlık Örneği Olarak: Kan Bağışı”, *Aile ve Toplum*, Cilt. 11(5), 67-77.
- Özafşar, M. E., Ünal, İ. H., Ünal, Y., Erul, B., Martı, H., ve Demir, M., (Ed.). (2015). *Hadislerle İslam Hasbîlik ve İsar Bölümleri*. (3.baskı). 3. Cilt, Ankara: DİB Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2000). *Toplumbilim Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Harputlu, İ. (2015). *Dini Tutum ve Özgecilik İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, Turkey.
- Hökelekli, H. (2013a). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Hökelekli, H. (2013b). *Din Psikolojisi*. Ankara. TDV Yayınları.
- Hüsnü, E. B. ve Korkmaz, S. (2017). “İlahiyat Öğrencilerinde Sosyal Medya Kullanımı ve Dindarlık İlişkisi”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı. 30, 329-351.
- İşmen, E. Ve Yıldız, A. (2005). Öğretmenliğe İlişkin Tutumların Özgecilik ve Atılganlık Düzeyleri Açısından İncelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. Sayı. 42, 151-166.
- Kabaday, A., Aladağ, K.S. (2010). “Farklı ilköğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin ahlaki gelişimlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. Sayı.7(1), 878-898.
- Banbal, G. K. (2010). *Hemşirelik Öğrencilerinin Özgecilik Düzeyleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kağıtçıbaşı, Ç., (2014). *İnsan ve İnsanlar* İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kapıkıran, N. (2008). “Ahlaki Davranış ve Topluma Yararlı Davranışlar: Sanat Eğitimi Fark Yaratır mı?”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. Sayı.5(2), 14.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm Psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları.

- Karaca, F., (2007). *Dinî Gelişim Teorileri*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Karaca, F. (2011). *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Karaca, R. (2008). *İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karacoşkun, M. D. (2012). Erich Fromm ve Din (Hümanistik Bir Dindarın Din Anlayışı), İstanbul, İz Yayıncılık.
- Karadağ E. ve Mutaflı, I. (2009). “Prososyal Davranış Ekseninde Özgecilik Üzerine Teorik Bir Çözümleme”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı.8, 41-69.
- Karataş, İ. E. (2016). “Max Müller’e Göre Dinin Ortaya Çıkış Sürecinde Sınırsız (Kutsal) Fikri”. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı.3 (2), 54-86.
- Kasapoğlu, F. (2017). *İyilik Hali ve Özgecilik*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kayhan, V. (2006). “Kur’an’a göre İsrif ve İktisat”. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Cilt. VI, Sayı. 2, 149-195.
- Kayıklık, H. (2006). “Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç Davranış Etkileşimi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*. Cilt. 19, Sayı.3, 491-499.
- Kayıklık H. & Kalgı, M. E. (2017). “Ortaöğretim Öğrencilerinin Tahripçi Davranışlarda Bulunma ile Dindarlık Düzeyleri Arasındaki İlişki”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt. 17. Sayı. 2, 1-18.
- Kayıklık H. & Kalgı, M. E. (2017). “Dinsel Yaşayış Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt. 1. Sayı. 1, 1-19.
- Keleş, M. (2018). *Çevreci Sivil Toplum Kuruluşlarında Çalışanların Sosyal Sorumluluk Ve Özgecilik Düzeylerinin İncelenmesi: Ankara Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Keskin, M. (2014). “Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Cilt. IV, Sayı. 2, 7-21.
- Khalınbaylı, K. ve Taş, B. (2019). “Üniversite Öğrencilerinde Özgecilik Ve Mükemmeliyetçilik Anlayışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt.14, Sayı. 20, 1564-1593.
- Kıraç, F. (2007). *Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara.
- Kıraç, F. (2013). “Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık Eğilimi ve Anlam Duygusu”. *Mukaddime*. Sayı. 7, 165-178.

- Kızılgeçit, M. (2017a). *Din Psikolojisinin 100'ü*. Ankara; Otto Yayıncılık.
- Kızılgeçit, M. (2017b). *Din Psikolojisinin 200'ü*. Ankara: Otto Yayıncılık.
- Kimter, N. (2008). *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kocaer, A. F. (2004). *Sahîh-i Buhâri (Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh)*. Cilt: 1, İstanbul: Hüner Yayınları.
- Koç, E. (2015). "Felsefe ve Edebiyat". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt.5, Sayı.1, 105-118.
- Koç, S. (2018). *Örgüt Kültürü ve Özgeçilicilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Kamu ve Özel Spor Kurumlarında Alan Araştırması (Muğla İli Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye'de Dinî Hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Köse, A. ve Ayten, A. (2013). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kula, T ve Erden M. (2017). "Varoluşsal Kaygı ve Din". *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Cilt.17. Sayı. 2, 21-41.
- Kurt, A. (2009). "Dindarlığı Etkileyen Faktörler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt.2. Sayı.2, 1-26.
- Kuzgun, Ş. (2017). *Dinler Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Mehmetoğlu, A. U. (2006). "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı. 30, 133-167.
- Miller, P. A. (1997). Emotional cognitive behavioral and temperament characteristics of heig-empathy children. *Motivation and Emation* 21(1), 109-126.
- Mutafçılar, I. (2008). *Özgeçilicilik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Öğretmen Özgeçiliği Üzerine Bir Araştırma*. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Okumuş, E. (2008). "Dindarlık ve Diyanet". *Eskiyeni*. Sayı. 10, 39-44.
- Onatır, M. (2008). *Öğretmenlerde Özgeçilicilik ile Değer Tercihleri Arasındaki İlişki (İstanbul ili, Anadolu Yakası Örneği)*. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Onay, A. (2004). *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Oswald, A. P. (1996). The effects of cognitive and effective perspective taking

on empathic concern and altruistic helping. *The Journal of Social Psychology*, 136(5), 613-624.

Özcan, Ş. (2018). “Dünya Dinlerinde Altın Kural: Diğergamlık”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*. Cilt. 7. Sayı. 1, 285-308.

Özcan, Z. (2016). “Empati ve Dindarlık İlişkisi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*. Cilt. 5. Sayı. 8, 2758-2781.

Özcan Z. ve Erol H. K. (2017). “Üniversite Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (Karabük Örneği)”. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*. Sayı. 4, 913-947.

Özden, H. Ö. ve Elmalı, O. (2017). *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Pala, A. (2008). “Öğretmen Adaylarının Empati Kurma Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt.13 (1). Sayı. 23, 13-23.

Pazarlı, O. (1972). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Pusmaz, D. (2011). “Kur’an’da İsar Kavramı”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı.25, 77-104.

Reçber, M. S. (2016). Recep Kılıç ve Mehmet Sait Reçber (Ed). *Din Felsefesi El Kitabı (2. Baskı)*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Rognstad, May-Karin, Nortvedt, Per ve Aasland, Olaf. (2004). Helping motives in late modern society: values and attitudes among nursing students. *Nursing ethics*, 11. Erişim 18.11.2009, <http://www.biomedsearch.com/nih/Helping-motives-in-late-modern/15176637.html>.

Sertelin, Ç. (2006). “Öğretmen Özgeciliği Ölçeği: Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. Sayı. 6(3). 947-972.

Sevindik, D. (2015). *Orta Yaş Dönemi Bireylerde Dindarlık- Mutluluk İlişkisi: Denizli Örneği*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Skeat, Walter W., (2011). *Concise Oxford English Dictionary*. “Altruism” md., Oxford University Press.

Subaşı, N. (2002). “Türk(İye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler”. *İslamiyat*. Cilt. V, Sayı. 4, 17-40.

Solhan, B. ve Çapçioğlu, İ. (2009). *Din Sosyolojisi (Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar)*. Konya: Çizgi Kitapevi.

Şahin, M. (2015). Ahmet Akın, Abdullah Akın ve Ümran Akın, (Ed.) *Psikolojide Güncel Kavramlar VI Değerler*. (s. 125-140). Ankara: Nobel Yayınları.

Şeker, C. (2014). “Yahudilikte Sadaka”. *Marife*. Sayı. Kış 2014, 83-104.

Şengül, F. (2007). *Dindarlık ve Ruh Sağlığı İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şentürk, H. (2013). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Şolt, H. B. (2018). “Kentlerde Swot Analizi ve Maslow Gereksinim Hiyerarşisi Etkileşimi”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. Cilt. 5. Sayı. 5, 214-223.

Tatlıoğlu, D. (1996). “Din Görevlilerinin Toplumsal Yapı İçerisindeki Konumlarına Sosyolojik Bir Bakış”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. sayı.1, 221-230.

TDK, (2019). <http://sozluk.gov.tr/din>

Turan, R. (2015). “İbn Miskeveyh’te Erdem Kavramı ve Temel Erdemler”. *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt. 1. Sayı. 2, 7-35.

Tümer, G. (1994). “Din”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 9.,312-320 İstanbul: DİB Yayınları.

Uçanok, B. (2004). “Çalışma Ahlakının Kontrol Odağı, Dindarlık ve Demografik Değişkenlerle İlişkisi”. *M.Ü. Örgütsel Davranış Anabilim Dalı Bülteni*. Sayı. 9, 3-18.

Uludağ, S. (1997). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Ümmet, D. (2012). *Üniversite Öğrencilerinde Özgeciliğin Davranışının Transaksiyonel Analiz Ego Durumları ve Yaşam Doyumu Bağlamında İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ümmet, D., Ekşi, H., ve Otrar, M. (2013). “Özgeciliğin (Altruizm) Ölçeği Geliştirme Çalışması”, *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt. 11. Sayı. 26, 301-321.

Yapıcı, A. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din, Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitapevi.

Yaran, C. S. (2015). Aydın, M. Ş., Adanalı, A. H. (Ed.). *İslam Ahlakı Temel Konular ve Güncel Yorumlar* (2. baskı). Ankara: DİB Yayınları.

Yavuzer, H., İşmen-Gazioğlu, E., Yıldız, A., Demir, İ., Meşeci, F., Kılıçaslan, A. ve Sertelin, Ç. (2006). “Öğretmen Özgeciliği Ölçeği: Geliştirme, Geçerlik ve

Güvenirlilik Çalışması”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. Cilt. 6. Sayı. 3, 947-972.

Yavuzer, N. (2017). “Bir Prososyal Davranış Kaynağı Olarak Özgeci Motivasyonun İlgili Alan Yazını Işığında Değerlendirilmesi”. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt. 14-1. Sayı. 27, 105-126.

Yıldırım, M. ve Topçuoğlu, P. (2016). Özgeciliğin Çeşitli Demografik Değişkenlerle İncelenmesi: Sakarya Örneği, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı. 32, 40-53.

Yıldız, M. (1998). *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yıldız, M. C. (2013). *Sosyolojik Açından Din-Diyanet ve Din Görevlileri*. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl.

Yıldız, S., Taştan Boz, İ. ve Yıldırım, B. F. (2012). “Kişilik Tipi ile Olumlu Sosyal Davranış Arasındaki İlişki: Marmara Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt. 26, Sayı. 1, 215-233.

Yinger, J. Milton (1957). *Religion Society and The Individual: An Introduction to The Sociology of Religion*, New York: Macmillan.

Yüksel, A. (2009). “İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Empatik Becerileriyle Aile İşlevleri ve Benlik Kavramları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı. 25, 153-165 .

Yüce, F. (2009). *Gençlerde Dini Yönelim ve Kişilik*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EKLER

EK 1: Özgecılık Ölçeği ve Dini Yaşayış Ölçeği Kullanım İzni

04.01.2020

Posta - mehmet sait az - Outlook

Re: Dini Yaşayış Ölçeği kullanım izni

Hasan Kayıklık <hasankayiklik@gmail.com>

20.10.2019 Paz 21:29

Kime: mehmet sait az <m.saitaz@hotmail.com>

1 ek (555 KB)

H.Kayiklik Dinsel Yaşayış Ölçeği.pdf;

Kullanabilirsin, çalışmalarında kolaylıklar dilerim.

mehmet sait az <m.saitaz@hotmail.com>, 16 Eki 2019 Çar, 16:54 tarihinde şunu yazdı:

Merhaba Hocam ;

Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı Felsefe ve Din Bilimleri Ana bilim dalı Din Psikolojisi bölümü tez aşaması yüksek lisans öğrencisiyim. "

Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ile Özgecılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi: Mardin Artuklu Üniversitesi Örneği" konulu tez çalışması yapmaktayım. Söz konusu tez araştırmasında kullanmak üzere tarafınıza ait "Dini Yaşayış ölçeği"ni kullanabilir miyim?

Saygılarımla

04.01.2020

Posta - mehmet sait az - Outlook

Fwd: ölçek

Durmuş ÜMMET <dummet@marmara.edu.tr>

17.10.2019 Per 14:16

Kime: m.saitaz@hotmail.com <m.saitaz@hotmail.com>

1 ek (85 KB)

öö.doc;

Merhaba ölçek ektedir araştırmanızda kullanabilirsiniz
iyi çalışmalar diliyorum

--

Doç. Dr. Durmuş ÜMMET

Marmara Üniversitesi

Atatürk Eğitim Fakültesi

Eğitim Bilimleri Bölümü

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

Bölüm Başkan Yardımcısı

EK 2: Artuklu Üniversite’si Öğrencilerine Anket Uygulama İzni

Evrak Numarası Sayısı: 15/11/2019-3618

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Personel Daire Başkanlığı

Sayı : 34233153-050.06.04-
Konu : Etik Kurulu Kararı

Sayın Mehmet Sait AZ
Mardin Artuklu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

İlgi : 25.10.2019 tarihli dilekçeniz.

İlgi dilekçeniz ile Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü yüksek lisans öğrencisi olduğunuzu belirterek, hazırladığınız "Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ile Özgeçmiş Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi: Mardin Artuklu Üniversitesi Örneği" başlıklı yüksek lisans çalışmanızın alınan 11.10.2019 tarihli ve 2019 /01-9 etik kurulu kararına itiraz ederek tekrar görüşülmesini talep etmektesiniz.

Söz konusu çalışmanın Üniversitemiz Etik Kurulunca yapılan değerlendirme sonucunda; 08.11.2019 tarihli ve 2019/01-2 sayılı kararı ile etik açıdan uygun olduğu görüş ve kanaatine varılmıştır.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

e-İmzalıdır
Prof.Dr.Sibel DERSVİŞ
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

EKLER :
Etik Kurulu Kararı (1 sayfa)

Belgenin Aslı
Elektronik İmzalıdır

Seyma DURMAZ
Bilgisayar İşletmeni

Mardin Artuklu Üniversitesi, Yedigöller Yolu, Yedigöller Diyarbakır Yolu
İzmir PK: 47200 Artuklu/Mardin
E-Posta : pd@artuklu.edu.tr
Kep Adresi : arau@tr21.kep.tr

Ayrıntılı bilgi için Artuklu Seyma Durmaz
Tel : 4822134007
Faks: 4822132790
Elektronik ađ: www.artuklu.edu.tr/personel-
giris-baskisi/eg

Rektörlük, Yedigöller Yolu,
Diyarbakır Yolu, Yedigöller / Mardin
T/P : +90 482 213 40 02
F : +90 482 213 40 04
artuklu.edu.tr

Mevcut Elektronik İmza

SİBEL DERSVİŞ (Rektör a.) (Sibel Dersvis) - Rektör Yardımcısı 15/11/2019 11:04

Elektronik İmza Bilgi - İmza (Sibel Dersvis) - Mardin Artuklu Üniversitesi / Personel Dairesi Başkanlığı

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

EK 3: Anket formları

Ek-1: Dini Yaşayış Ölçeği ve Özgüçelik

Sevgili öğrenciler, bu çalışmamın amacı, özgüven ile dinlilik düzeyi arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bilimsel amaçla yürütülen bu çalışmadan elde edilen veriler sadece akademik amaçla kullanılacaktır. Sorulara içten ve samimi cevap vermeniz, araştırma bulgularının geçerliliğini etkileyecektir. Vakit ayırdığınız için teşekkür ederim.

1) Cinsiyetiniz? ( ) Erkek ( ) Kadın

Mehmet Said A.Z.

2) Yaşınız? ( ) 17 ve altı ( ) 18 ( ) 19 ( ) 20 ( ) 21 ( ) 22 ( ) 23 ( ) 24 ve üstü

3) Okuduğunuz Fakülte/Yüksekokul ve Bölüm?

( ) Edebiyat Fakültesi ( ) Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi ( ) İslami Bilimler Fakültesi

( ) Sağlık Bilimleri Fakültesi ( ) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ( ) Güzel Sanatlar Fakültesi

4) Kaçınca Sınıftasınız? ( ) Hazırlık ( ) 1. Sınıf ( ) 2. Sınıf ( ) 3. Sınıf ( ) 4. Sınıf

5) Kendinizi dini açıdan nasıl tanımlıyorsunuz?

( ) Dini inancım var ve dinin gereklerini tam olarak yerine getirmeye çalışıyorum ( ) Dini inancım var ve dinin gereklerini kısmen yerine getiririm

( ) Dini inancım var ancak dinin gereklerini yerine getirmem ( ) Dinsiz/İnançsızım

6) Aşağıdaki ifadelerin her birine ilişkin olarak size en uygun bulduğunuz seçeneği işaretleyiniz. Aşağıdaki ifadelerden her birini okuduktan sonra, bu ifadeye ne ölçüde katıldığınızı gösteren sütuna (x) işareti koyunuz:	Bana Hiç Uygun Değil	Bana Pek Uygun Değil	Bana Çok Az Uygun	Bana Biraz Uygun	Bana Oldukça Uygun	Bana Genellikle Uygun	Bana Her Zaman Uygun
1 Allah yaptığımız her şeyi bilir.	1	2	3	4	5	6	7
2 Mahşer gününde herkes yaptıklarından dolayı hesaba çekilecektir.	1	2	3	4	5	6	7
3 Kur'an-ı Kerim'in haberi doğruluğu her şey doğrudur.	1	2	3	4	5	6	7
4 Kur'an, Allah'ın gönderdiği kutsal bir kitaptır.	1	2	3	4	5	6	7
5 Allah'ın yar olduğunu inanıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
6 Kur'an Allah'ın emirlerini bildirir.	1	2	3	4	5	6	7
7 Meleklerin yar olduğunu inanıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
8 Öldükten sonra ahret denen sonsuz bir hayat olacaktır.	1	2	3	4	5	6	7
9 Kâinattaki her şey Allah tarafından yaratılmıştır.	1	2	3	4	5	6	7
10 Kıyamet günü vardır.	1	2	3	4	5	6	7
11 Kur'an günümüze kadar aynı korunmuştur.	1	2	3	4	5	6	7
12 Hz. Muhammed'in Allah'ın peygamberi olduğunu inanıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
13 İnsanları aldattıkları dini inancına aykırı olduğu için kimseyi aldattırmaya özen gösteriyorum.	1	2	3	4	5	6	7
14 Kimin oynamak günah olduğu için kimin oynamaktan kaçınıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
15 Bana emanet edilen bir şeyi inancım gereği her zaman koruyorum.	1	2	3	4	5	6	7
16 Dini inancına göre doğru sızılı olmak gerektiğinden, doğru söylemeye gayret ediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
17 Rişvet alıp-vermek günah olduğu için rişvet alıp-vermekten kaçınıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
18 Anne-babaya iyi davranmayı Allah emrettiği için anne-babama iyi davranıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
19 Söz verildiği zaman sözünde durmak dini bir kural olduğundan verdiğim sözümü tutuyorum.	1	2	3	4	5	6	7
20 İnançım gereği yoksullara yardım ediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
21 İnsanları iyi davranmak din tarafından tavsiye edildiği için insanlara iyi davranıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
22 Evlilik dışı cinsel ilişki (zina) dinde yasaklandığı için bu tür ilişkilere kaçınıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
23 Dinde yasak edildiği için uyuşturucu kullanmamaya özen gösteriyorum.	1	2	3	4	5	6	7
24 Yardım talep edenlere Allah rızası için yardım ediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
25 Namazlarımı kılıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
26 Herhangi bir engel olmadıkça sürece ibadetlerimi yapıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
27 Fazlî ibadetlerin dışında da ibadet ediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
28 Televizyonda yayınlanan dinî programları seyrediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
29 Dinî yayımlar okuyorum.	1	2	3	4	5	6	7
30 Hz. Peygamberi (Hz. Muhammed) annem erkânîklerine hatırlıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
31 Kur'an-ı Kerim okuyorum.	1	2	3	4	5	6	7
32 Kutsal gün ve gecelerde dua ve ibadet yapıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
33 Ramazan ayı dışında da oruç tutuyorum.	1	2	3	4	5	6	7
34 Dua ediyorum.	1	2	3	4	5	6	7
35 Mazaretlerin dışında Ramazan ayında oruç tutuyorum.	1	2	3	4	5	6	7
36 Allah'ı zikrediyorum.	1	2	3	4	5	6	7

	7) Aşağıdaki ifadelerin her birine ilişkin olarak size en uygun bulduğunuz seçeneği işaretleyiniz. Aşağıdaki ifadelerden her birini okuduktan sonra, bu ifadeye ne ölçüde katıldığınızı gösteren sütuna (x) işareti koyunuz.	Hic Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1	Madde yetersizliği olan kişilere para yardımında bulunurum.	1	2	3	4	5
2	Dershaneye gidemeyen çocukların derslerine yardımcı olurum.	1	2	3	4	5
3	Komşu, akraba gibi yakınlarımın ev işlerine yardımcı olurum.	1	2	3	4	5
4	Madde durumu kötü olan kişilere kıyafet yardımında bulunurum.	1	2	3	4	5
5	Fazla eşyalarımı ihtiyacı olan kişilerle paylaşıyorum.	1	2	3	4	5
6	Madde imkânsızlığı olan çocukların çeşitli sınavlara hazırlanmalarına yardımcı olurum.	1	2	3	4	5
7	Bir yakınımın işi çıktığında çocukları ile ilgilenirim.	1	2	3	4	5
8	Banka, dolmuş gibi yerlerde kuyrukta beklerken yaşlı ya da hastalara sırtını veririm.	1	2	3	4	5
9	Arkadaşlarımı okulda kurallara uymadıklarında zarar görmemeleri için onları uyarırım.	1	2	3	4	5
10	Elinde alışveriş torbası gibi ağır eşya taşıyan yaşlı/hasta kimselere yardım ederim.	1	2	3	4	5
11	Madde imkânların çerçevesinde hayır kurumlarına bağışta bulunurum.	1	2	3	4	5
12	Çeşitli hastalıklarla mücadele amaçlı kurulmuş dernek/vakıfların çalışmalarına destek olurum.	1	2	3	4	5
13	İçe kapanık/sessiz arkadaşlarımın sosyalleşmeleri için onları aktivitelerime dâhil ederim.	1	2	3	4	5
14	Kararsızlık yaşayan arkadaşlarımın doğru karar vermeleri için onlara fikirlerimi sunarım.	1	2	3	4	5
15	Toplumla hizmet kapsamındaki çeşitli çalışmalara gönüllü olarak katılırım.	1	2	3	4	5
16	Ev taşıyan yakınlarıma bu konuda yardımcı olurum.	1	2	3	4	5
17	Yakınlarım yoğun olduğu zamanlarda onların işlerini hafifletmek için yardımcı olurum.	1	2	3	4	5
18	Sivil toplum kuruluşlarına üye olarak çeşitli gönüllü faaliyetlere katılırım.	1	2	3	4	5
19	Bilgilerimi arkadaşlarımla paylaşarak onların genel kültürüne katkı sağlamaya çalışırım.	1	2	3	4	5
20	Yaşlı/hasta gibi kimselerin alışveriş gibi işlerine yardımcı olurum.	1	2	3	4	5
21	Madde imkânsızlığı olan çocuklara oyuncak, kitap vb. hediyeler alırım.	1	2	3	4	5
22	Yakınlarımın ihtiyacı olduğunda elimden gelen tümie, tadilat gibi işlerine yardımcı olurum.	1	2	3	4	5
23	Kazaya uğramış birini gördüğümde hemen yardımına koşarım.	1	2	3	4	5
24	Yaşlı/hasta kimselerin faturalarını yatırma gibi işlerine yardımcı olurum.	1	2	3	4	5
25	Toplumun güvenliğini sağlamaya yönelik faaliyet gösteren kurumların çalışmalarına destek veririm.	1	2	3	4	5
26	Yoksullara/çocuklara yönelik düzenlenen kermes gibi çeşitli etkinliklere katılırım.	1	2	3	4	5
27	Zaman problemi olan yakınlarıma yemek yapar ya da alırım.	1	2	3	4	5
28	Bir yakınımı kaybetmiş kişileri teselli etmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
29	Okula yeni gelen öğrencilerin, okula alışmaları için onlara yardımcı olurum.	1	2	3	4	5
30	Evinin kaybedenlere (evi yanan ya da sel basan gibi) barınmaları için yardım ederim.	1	2	3	4	5
31	Yaşlı ya da engelli kişiler, yolda düştüklerinde yaralandıklarında hemen yardıma koşarım.	1	2	3	4	5
32	Misafirlğe gittiğimde ev sahibine etrafi toparlama gibi konularda yardım ederim.	1	2	3	4	5
33	Yolda bir hasta ya da kazaya uğramış birini gördüğümde hemen ambulans çağırırım.	1	2	3	4	5
34	Halsizliğe uğramış birini gördüğümde haksızlık edene müdahale ederim.	1	2	3	4	5
35	Kalabalık otobüslerde eğer oturuyorsam arkadaşlarımla çantalarını yanıtına alırım.	1	2	3	4	5
36	Sokaklarda yaşayan evsizleri, onlara yardım eden kurumlarla iletişime geçerek onların buralara yerleşmelerini sağlarım.	1	2	3	4	5
37	Yakınlarımı sabah erken kalkmaları gerektiği zamanlarda ve eğer uyanamıyorlarsa uyandırırım.	1	2	3	4	5
38	Arkadaşlarımı ya da yakınlarımı zaman zaman bir araya getirerek dostluk duygularının pekişmesine destek olurum.	1	2	3	4	5

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mehmet Sait AZ
Doğum Yeri ve Tarihi	Mardin/ 09.10.1982
Eğitim Bilgileri	
Lise	Mardin İmam Hatip Lisesi (2000)
Lisans	Süleyman Demirel Üniversitesi (2005)
İş Bilgileri	
Çalıştığı Kurum	Milli Eğitim Bakanlığı (Meslek Dersleri Öğretmeni)
İletişim	
E-Posta Adresi	m.saitaz@hotmail.com
Telefon	0505 436 8719
Tarih	2020

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İNTİHAL RAPORU

Tez Başlığı: Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Ve Özgeciliği Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

Yukarıda başlığı gösterilen Tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, ana bölümler ve sonuç kısımlarında oluşan toplam 125 sayfalık kısmına ilişkin 03/04/2020 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü tarafından "Turnitin" adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, projemin benzerlik oranı % 17'dir.

Uygulanan Filtrelemeler:

Kaynakça Dahil

Alıntılar Hariç

Açıklamalar:

Mardin Artuklu Üniversitesi "Turnitin" adlı intihal tespit programı sonucunda; azami benzerlik oranlarına göre Tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Mehmet Sait AZ

Öğrenci No: 16763011

Programı :Felsefe ve Din Bilimleri

Statüsü :Tezli Yüksek Lisans

Tarih ve İmza
03/04/2020

Enstitü Sekreteri

Hasan TAN

